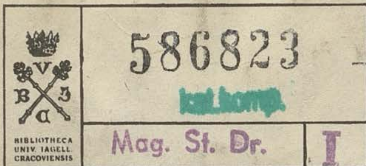
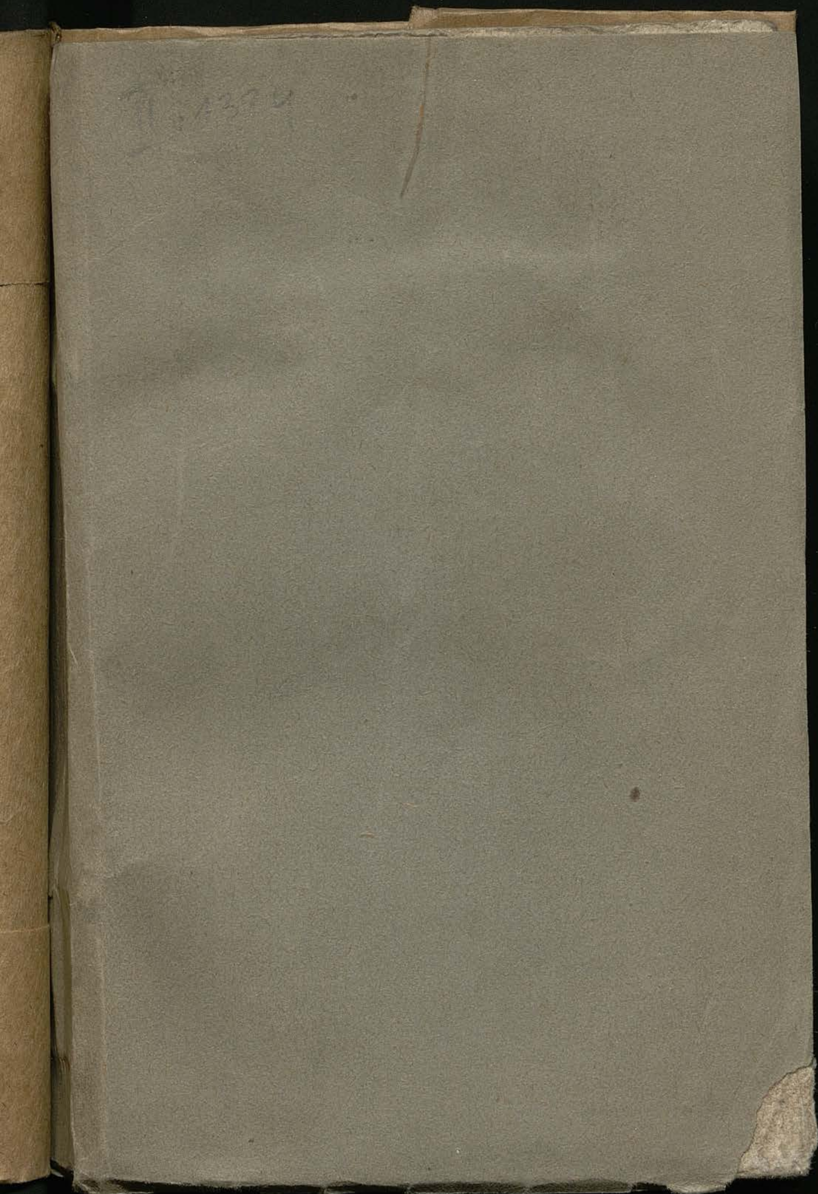
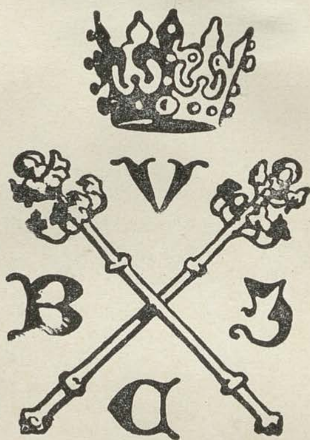

BIBLIOTHECA
UNIV. IAGELL.
CRACOVIENSIS

DE ARTE RHETORICA
LIBRI QUINQUE,

Lectissimis veterum.
AUCTORUM ÆTATIS AUREÆ
Perpetuîque Exemplîs Illustrati;

AUCTORE
P. DOMINICO DECOLONIA
Societatis JESU
PRESBYTERO

ANNO D. MDCCLVIII

Ex libris Francisci
Braszkiewicz

586823

I

AUCTOR
LECTORI

PRæceptis paucîs brevibûsque, exemplîs verò bene multîs constat hæc Ars Rhetorica: Præcepta hausimus ex vetustissimis Græcorum Latinorumque Rhetorum fontibus; Aristotelem dico, Ciceronem, Quintilianum, Demetrium Phalereum, Hermogenem, atque Longinum, Exempla, quæ lectissima sunt perpetuaque, summô studiô, singularique diligentia selegimus ferè ex elegantissimis ætatis aureæ Scriptoribus. Atque hoc exquisito veterum exemplorum delectu, copiâque, nostrum hunc qualemcumque laborem speramus posse commendari, si cætera omnia desunt; illamque etiam potioribus, & urbanis hominibus nec inutilem, nec injucundum, hoc saltem nomine, fore confidimus.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova

AVendo veduto per la Fede di revisione, ed approvazione del P. F. Tommaso Maria Gennari Inquisitore, nel Libro intitolato. *De Arte Rhetorica Libri quinque. Auctore P. Dominico Decolonia Societatis JESU*, non esservi cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo licenza, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 10. Febbraro 1731. M. V.

(Carlo Ruzini Kav. Proc, Rif.
(
(Zan Piero Pasqualigo Rif.

Agostino Gadaldini Segr.

ELE-

ELEMENTA
RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM
De Fabula.

Quid est Fabula?
R. est Oratio falsa veritatem effingens Talis est apud Horatium (a) elegantissima illa Fabella equi, humanis opem adversûs cervum implorantis.

Cervus equum, pugnâ melior communibꝰ herbis
Pellebat; donec minor in certamine longo
Imploravit opes hominis, frænumque recepit.
Sed postquam victor (b) violens, discessit ab hoste,
Non equitem dorso, non frænum depulit ore.

Vide quàm solerter Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac re

(a) *Epist. 10. Lib. 1.*
(b) *Violens pro violentus, vox parum usitata.*

ctum nos doceat; & nos repente à levi illa sin speciem narratiuncula, ad veritatem traducat, tribûs illis qui sequuntur versibus;

Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus, atque.
Serviet æternum, quia parvô nesciet uti.

§ I. De variis Fabularum generibus,

QUot sunt genera Fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Theone Sophista, qui Rhetoricas exercitationes seu progymnasmata (sic enim appellant) Tyronibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales, aliæ Morales, aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula rationali, sive Parabola.

QUid est Fabula Rationalis, seu Parábola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos, fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiam, quod tamen reipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri omnino potuit. Hujusmodi sunt Divinæ illæ Parabolæ dè Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigo, aliæque, quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad omnem virtutem erudiebat: (a) *Sine Parabolis non loquebatur eis*, inquit Sacra Pagina,

(a) *Math.* 14.

Paginæ; tum ut se ad rudem populi captum accommodaret, tum etiam inprimis, ut serviret Palæstinorum moribus, ac consvetudini, apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ, & unde in reliquas Orientis partes dimanârunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas circiter duodecim habes in aureolo Phædri libello. Exemplum esto hæc, quam hîc offero.

Æsopus, & petulans

(a) Æsopo quidam petulans lapidem impegerat,
Tanto: (b) inquit, melior; assem deinde illi dedit.
Sic prosecutus, plus non habeo mehercule:
Sed unde accipere possis, monstrabo tibi.
Venit ecce dives, & potens: huic similiter,
Impinge lapidem, & dignum accipies præmium,
Persvasus ille fecit, quod monitus fuit,
Sed spes fefellit impudentem audaciam;
Comprehensus neque pœnas persolvit cruce.

§. III. De Fabula Morali, sive. Apologo.

Q*Uid est Fabula Moralis, seu Apologus?*

R. Est illa, quæ belluarum mores. & indolem exprimit ad mores hominum informandos. Morales hujusmodi Fabulæ dicuntur *Æsopicæ*; non quod Æsopum auctorem habeant, ut vulgus existimat, cum longissimè ante Æsopi tempo-

(a) *Lib.* 3. *Fab.* 5. (b) *Inquit Æsopus.*

tempora (a) ab Homero, (b) & Hesiodo fuerint usurpatæ; sed quod valdè fuerint in deliciis Æsopo, qui illas admodum ingeniosè tractavit. Interdum etiam non solum feræ, sed arbores quoque, & plantæ, mallei, incudes, aliæque res hujusmodi, loquentes inducuntur. Exquisitissimum Fabulæ Moralis exemplum habens in hoc Phædri Apologo:

Rana rupta, & Bos.

Inops, potentem dum vult imitari, perit.
In prato quodam Rana conspexit bovem;
Et tacta invidiâ tantæ magnitudinis,
Rugosam inflavit pellem; tum natos suos
Interrogavit, an bove esset latior?
Jlli negarunt rusus intendit cutem
Majore nisi. & simili quæsivit modo,
Quis major esset? illi dixerunt: bovem.
Novissime indignata, dum vult validius
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad nostros mores emendandos, satîs liquet ex primo versiculo:

Inops, potentem dum vult imitari, perit.

Quapropter vir antiquis comparandus Julius Cæsar Scaliger ait in sua Pòëtica, Apologum sic appellari quasi *apo logoy logun* quasi si aliud

(a) *Æsopus floruit anno* 185. *à Roma condita.*
(b) *Homerus Pòëtárum Græcorum princeps vixit mille circiter annis ante Christum*

aliud palam, & aperte dicit, aliud clam innuat, doceatque, quemadmodum Allegoria.

Qnid intereſt inter Apologum, & parabolam?

R. Hoc intereſt, quod Apologus ſit earum rerum, quæ fieri omnino nequeunt; neque enim belluæ loqui poſſunt; Parabola vero eſt earum rerum, quæ ſi reipſa non ſunt, eſſe certe quidem potuerunt,

ſ. IV De Fabula Mixta.

QUid eſt Fabula Mixta?

R. Eſt ea, quæ ex Rationalis, & Moralis admixtione componitur, ſeu in qua homines cum brutis ſermocinari finguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Juſtinum, Hiſtoriarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportune adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Maſſilienſes, qui ex Aſia nuper in Ligurum regionem advecti, locique amœnitate capti, condendæ urbis locum ab incolis precario impetraverant,

Canis & Paſtor Fabulo Mixta

Canis aliquando partu gravida locum à Paſtore precario petit, in quo pareret: quô obtento, iterato petiit, ut ſibi educare eodem in locô catulos liceret. Ad extremum adultis catulis, fulta domiſtico præſidio proprietatem loci ſibi vindicavit. Non aliter Maſſilienſes, qui nunc inquilini videatur, quandoque dominos regionum futuros.

Quan-

Quantum porrò valuerit hæc Fabula, continuo subjungit Justinus: *His*, inquit, *incitatus Rex insidias Massiliensibus struxit.*

§. V. De legibus, & artificio Fabulæ.

Quænam est prima, ac præcipua Fabulæ lex?

R. Prima hæc est lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat suam interpretationem, qua moralis illius sensus breviter explicetur: quam interpretationem quasi Fabulæ animam ausim appellare. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur *Apomythion*, sive *Affabulatio*, si vero ponatur initio, vocatur *Promythion* quasi *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Cæterum initione ponas, an fine, non refert maximopere.

Quænam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & Jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulæ, tum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicturi sumus.

Quomodonam probabilis reddi potest, veroque similis Fabula, quæ nimirum ficta semper res est, & commentitia, ác persæpe etiam incredibilis, fideique prorsus absona, quales sunt Apologi, qui belluis humanum sermonem affingunt?

R. Fabulæ quantumvis fictitiæ, quamdam tamen in esse probabilitatem, ac verisimilitudinem si sua cuilibet animanti servetur indoles, ac suum

um ingenium: si Vulpem facies versipellem & subdolam; Lupum rapacem & truculentum; Agnum mitem & simplicem; ac cæteræ demum belluæ germanis propriisque suis coloribus depingantur. Hinc sapientes monet Horatius in arte Pöética: Pöétæ mendatia ad veritatem accedere omnino debere:

Ficta voluptatis causâ sint proxima veris.

Et alio loco ejusdem Poeticæ:

Atque ita mentitur, si veris falsa remiscet.
Primo ne medium, medio ne discrepet imum

§. VI. De utilitate Fabulæ.

Q*uænam est utilita Fabulæ?*

R, Mirabiles quosdam usus habet Fabula, si in loco, ac tempore adhibeatur, ut par est. Primo enim mirum in modum valet ad exhilarandos, recreandosque auditorum animos, & ad conciliandam attentionem, quæ delectationi solet esse conjucta. Hac arte sibi paravit olim attentionem summus Orator Demosthenes.

Cum enim, licet de rebus gravissimis agens, fastidiose tamen, & oscitanter audiretur ab Atheniensibus, hac eleganti Fabella repente illorum aures, & animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula.

Adolescens æstivo tempore Athenis Megaram profecturus, asinum conduxit, cumque effervescente jam meridie, solis ardor cæpisset esse vehementior, vitándi caloris causa sub asini ventrem se conje-

ſe conjecit ut umbram inde captáret. Aſt (a) *Agoſo, qui locaverat aſinum hinc hominem ſerio proturbare, aſſerens ſe nihil niſi aſinum, non vero aſini umbram locaſſe: alter contra affirmare, ſe cum aſino pariter illius umbram conduxiſſe:* Cum autem vidiſſet Domeſthenes captos hac Fabula Judices riſu corruere, ac pæne emori, diſceſſum repente paravit, vel parare ſe finxit: ſed rogantibus enixe Athenienſibus, ut Fabulæ quod reliquum erat, perficeret *Itane vero*, mutata voce inquit, (b) *de aſini umbra audire vultis, de rebus gravibus, & ſeriis non vultis*, & illos hôc artificiô ab oſcitantia, tædioque ad ſummā quamdam audiendi alacritatem traduxit.

Quænam eſt altera utilitas Fabulæ?

R, Fabula non ſolum valet ad delectandum, ſed, quod caput eſt, facit, etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores comendandos. Hic etenim eſt, quemadmodum Philoſophiæ, ſic etiam Fabulæ laudabilis ſcopus, ut utraque Mortales ad honeſtatis, ac virtutis ſtudium à vitiorum fœditate traducat. Sed Philoſophus, & Fabulator diverſis itineribus eodem contendunt. Philoſophus objurgat vitia palam, & aperte, ſine ambagibus & integumentis, unde offenſi perſæpe improborum animi ſalutare monitum aſpernantur ac re

(a) Italice: *Mulattiere, Vetturale*

(b) *Plutarchus in vita Demoſthenis.*

acrefpuunt, *caftigatique remordent*, ut inquit Juvenalis.

At Pòéta vitium impugnat, quafi aliud agens ac veluti (a) per cuniculos, & monitorum aufternatem Fabularum condimento mitigat: ut nempe captus, ac delinitus innoxiæ voluptatis illecebris animus falutarem medicinã libenter admittat, ut fapienter monet Lucrecius lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris abfinthia tetra (b) medentes
Cum dare conatur, prius oras pocula circum
Contigunt mellis dulci, flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur;
Laborum tenus; interea perpotet amarum
Abfinthi laticem, deceptaque non capiatur:
Sed potius tali facto recreata valefcat.

Quid enim aptius, v. gr. ad inanium promiffforum tumorem fine cujusquam offenfione caftigandum, quam hæc lepidiffima Phædri de monte parturiente Fabella? (c).

Mons Parturiens.

Mons parturibat, gemitus immanes ciens.
Eratque in terris maxima expectatio;
At ille murem peperit. Hoc fcriptum eft tibi,
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Quo etiam ingeniofe alludit Horatius in arte Poetica:

Quid dignum tanto feret hic promiffor hiatu?

Partu

(a) Ital. *Per via di mine.* (b) Ideft, *medici.*
(c) *Lib.* 4.

Parturient montes; nascetur ridiculus mus.

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet etiam, quod ait idem Horatius in Sat: 1. l. 1.

Tantalus à labris sitiens fugientia captat
Flumina, Quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur.

Quo veterum exemplo probari potest, Fabulam ad docendos animos & affectus concitandos utilem esse?

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem, concordiamque revocavit narratiuncula Apologi de membris humanis adversùs stomachum conspirantibus: & quod nec legum, nec magistratûs auctoritas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimentô perfecit. Apologum sic narrat T. Livius Lib. 2.

Venter, & reliqua humani corporis membra. Apologus.

Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatus reliquas partes, sua cura, suo labore, ac ministerio ventri omnia quæri ventrem in medio quietum nihil aliud quam datis voluptatibus frui. (a) conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os accipere datum, nec dentes conficerent.

(a) *Supple* ajebat, *vel* narrabat.

rent. Hac ira dum ventrem famæ domare vellent, ipsa una membra, totumque corpus ad extremam tabem venisse; inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse; nec magis ali, quam alere eum reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus, vigemusque divisum pariter in venas, mature confecto cibo, sangvinem. Comparando hinc: quam intestina Corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres; flexit mentes hominum.

CAPUT II

De Narratione.

Q*Uid est Nárratio?*

R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur *rei gestæ, vel quasi gestæ* ut nempe Narrationem tum historicam tum Fabulosam complectatur hæc nostra desinitio,

§. I. De virtutibus Narrationis.

Q*Uænam sunt virtutes Narrationis?*

R. Quatuor à Tullio recensentur: perspicuitas, probabilitas, brevitas, & svavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum servetur ordo, adeo ut quod primum gestum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis, & usitatis utamur.

3. Si res non interrupte narretur.

4. Denique si diligenter vitetur omnis verborum

borum ambiguitas, qualis esset ista. v. gr. *Ajunt Regum (a) Pyrrhum Romanos vicisse.* Quis enim inde victor, quis victus intelligi possit?

Quantum porro eniti, ac contendere debeat Orator, ut perspicuè narret, & aperte, facile intelligere poteris ex aureo illo Fabii Quintiliani præcepto: *Prima sit Orationis virtus perspicuitas.* Quo spectat etiam, quod eodem capite inculcat idem Fabius; *Dilucida & negligenter quoque audienti aperta sit ...ut in animum, tanquam sol in oculos, etiam si non intendatur, incurrát. Quare non ut intelligere possit auditor, sed ne omnino possit non intelligere, curandum..*

Quod si obscuritatis vitio laboret Narratio, jure, ac merito cadet in illius auctorem, quod de obscurissimo quodam Scriptore jactatum est à nobilissimo (b) Pòéta:

Quid juvat obscuris involvere scripta latebris,
Ne pateant animi sensa? tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod Narrationis perspicuæ?

R. Instar omnium esse potest laudatissimum illud Epigramma (c) Ausonii de Venere armata, & de Pallade.

In

(a) *Pyrrhus fuit Epirotarum Rex fortissimus, qui contra Romanos pro Tarentinis sex annos bellum gessit.*

(b) *Scævola Sammarthano.* (c) *Ausonius egregius Rhetor & Pòéta, præceptor Imperátoris Gratiani, fuit Consul Anno* 379.

In Venerem armatam.

Armatam vidit Venerem (a) Lacedæmone Pallas
Nunc certemus: ait, judice vel Paride.
Cui Venus: Armatam cur me, temeraria, temnis
Quæ, quo te vici tempore, *Inermis eram?*

Q*Uomodo fiet probabilis narratio?*

R. 1, *Si* is, qui narrat, sit notæ probitatis, & fidei.

2. Si rei gestæ seriem exponat sine fuco; qua simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam alii calamistris, lenociniis, & hyperbole.

3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhoreat à communi hominum sensu; quia, ut recte admonet Horatius in arte Poëtica.

Quodcunque ostendis mihi sic, incredulos odi,

Quod si forte rei veræ, sed incredibili, fidem facere velis, usurpare poteris sapiens illud cujusdam Veteris dictum: *Multa esse vera, quæ tamen non sint verisimilia; & probále omnino esse, quamplurima contra probabilitate contingere.*

4. Denique si clare, aperteque exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum, ac temporum; unde vel maxime pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum, quod narrat de insidiis Miloni à Clodio paratis. *Cur igitur*, inquit, *victus est?* (Clodius) *Quia non semper vi-*

(a) *Lacedæmonii Venerem armatam celebant.*

ator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Q*Uid facto est opus, ut brevis sit Narratio?*
R. Brevis erit, si narrandi initium altius non repetas, & *ab ovo*, ut ajunt; quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius:

Qui gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est, 2. Si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere; v. gr. *In portum veni, navem paratam aspexi, de pretio conveni, sublatæ sunt anchoræ, è portu solvi?* Satis erat dixisse: *è portu solvi*

Vide tamen etiam, atque etiam, ne nimia brevitas obscuritatem efferat orationi; ut observat Fabius. *Vitanda*, inquit, *illa Sallustiana brevitas, & abruptum orationis genus* Et alio loco: *Narratio*, inquit, *præcisa non tam Narratio vocari potest quam confusio.* Audi rursus Horatium nostrum:

———Brevis esse laboro.
Obscurus fio.

Q*Ua ratione suavis reddetur Narratio?*
Suavis erit. 1. Si utamur verbis leniter & numerose sonantibus. 2. Si ita collocetur verba, ut nec hiulcus, nec asper sit illorum concursus. 3. Si, quæ narramus, sint magna, nova, & in-

& inexpectata. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio perfamiliares; cum, v. gr. pro tempore præterito præsens usurpatur; item cum plures infinitivi subadito verbo junguntur, ut cum ait: *Rex primo nihil metuere, nihil suspicari, dies unus, & alter intercedere* ita etiam Cæsar, Lib. I. de Bello Gallico: *Divitiácus multis cum lácrymis Cæsarem complexus obsecrare cæpit, ne quid gravius in fratrem statueret. Sciret se illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere.* Supple, *dixit*. Ita Virgilius in mirificis his e versibus Lib. VI. Æneidos,

At Danaum Proceres, Agamemnoniæ que Phalanges.
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

5. Denique suavis erit Narratio, si diversis figuris illuminetur, & si habeat admiratioues expectationes, suspensiones, exitus inopinatos, & interpositos motus animorum, dolorem lætitiam, metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile quoddam exemplum habes in jucundissima illa Narratione de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damocle quodam illius Parasito, in quam intueri satis non poterunt Tyrones, ut svaviter, & festive narrare discant.

Dionysius Syracusárum Tyranus, & Damocles.

Jucandæ Narrationis Exemplum ex Tuscul. lib. 5.

CUm quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negaretque unquam beatiorem quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam, experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (a) textili stragulo, magnificis operibus picto, (b) abacosque complures ornavit argento, áuroque cælato. Tum ad mensam eximiá formâ pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentes, diligenter ministrare. Aderant ungventa, coronæ; incedebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur, fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è (c) lacunari seta equina aptum demitti jussit. ut impenderet illius beati, cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse, Satis ne videtur declarasse Diony-

(a) Ital. *Con arrazzi ricamati a superbissimi lavori* (b) *Credenze.* (c) *Soffita.*

Dionysius, nihil, ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendeat?

Ad hanc svavissimam Narrationem allusit Horatius, cum ait Odarum lib. 3.

Districtus ensis cui super impia.
Cervice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborabunt saporem,
Non avium, citharæque cantus
Somnum reducent, &c.

§. II De Schematis, seu Figuris, quibus illuminari potest Narratio,

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam orationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba: *O Dii, immortales, ubinam gentium sumus! ... O scelus, o portentum in ultimas terras amandandum,* Itémque illa Virgilii verba in Ecloga II.

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?

Vel cum idem Virgilius Æneid. VI. Sibyllam ita loquentem inducit:

——Bella, horrida bella,
Et multo Tibrim spumantem sangvine cerno

Quis enim non videt, hæc orationis lumina & illas dicendi quasi faces in quotidiano communique sermone adhiberi nequaquam solere?

Quibus potissimum Figuris erit illuminanda narratio, ut sit suavis?

R. Præcipuæ Narrationis Figuræ sunt Hypotyposis, Suspensio, sive Sustentatio, Exclamatio,

Com-

Communicatio, & Sermocinatio, five Dialogismus

Quid est hypotyposis?

R. Est figura, quâ aliquid tam vivis spirantibusque, ut ita loquar, coloribus pingitur, atque narratur, ut non tam audiri, vel legi, quam spectari, & oculis quasi subjici videatur. Ita Cicero V. in Verrem Gavi cujusdam Civis Romani supplicium narrat per Hypotyposim *Cædebatur virgis in medio foro Messanæ* (a) *Civis Romanus; cum interea nulla alia vox istius miseri, inter dolorèm, crepitumqne plagarum audiebatur, nisi hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator, & rerum imitatur plane mirificus Didonis, & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit hîs versibus egregiis:

——— Ostroque insignis, & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit,

Idémque, Pòéta libro quinto, Entelli, & Daretis pugnam pænè sub aspectum itâ subjicit:

Hæc fatus (b) duplicem ex humeris ejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa, (c) lacertósque.
Exuit, atque ingens mediâ consistit *Arenâ*,
Constitit extemplo in digitos arrectus uterq;
Brachiaque ad superas interritus extulit auras
- - - - - - - - - - - - - - -
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto.

Nunc

(a) *In Sicilia vulgo* Messina.
(b) Entellus. (c) *Versus hypermetor.*

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra
Nec mora, nec requies; quam multa grandi-
dine nimbi.
Culminibus crepitant, sic densis ictibus Heros
Creber utraq; manu pulsat, versatque Dareta
. . . .
Ast illum fidei æquales genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cru-
orem.
Ore rejectantem, mistosque in sanguine dentes
Ducunt ad naves.

Quid est Suspensio?

R. Suspensio, seu Sustentatio, est Figura, qua Orator ad sibi conciliandam attentionem, & ad axcitandos, atque arrigendos auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos, & incertos, quid dicturus sit. Ita Tullius contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare vidimini judices, quid deinde factum sit. ... Expectate facinus quam vultis improbum, vincâm, tamen expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, sive contentio, qua interjectione, vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi motum significamus, & rei magnitudinem exprimimus. Ita Tullius, post narratum indignissimum illud Gavii, licet Civis Romani, supplicium, de quo paulo supra, in has doloris, & indignationis voces subito erumpit: (a) *O nomen dulce libertatis! O jus eximium nostræ civitatis! O lex Porcia, legesque Semproniæ, ò graviter*

(a) *Cic. in Verrem.*

viter desiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ Tribunitia potestas! huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in Provincia populi R. in oppido Fæderatorum, ab eo, qui beneficio populi R. fasces, & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid cum ignes, ardentesque laminæ, cæterique cruciatus admovebantur? si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis non inhibebat, nè civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?

Eodem plane modo Æneas apud Virgilium lib. 2. equi Trojani fatalem ingressum primo narrat:

Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros
Fœta armis; circum pueri, innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Jlla subit, mediæque minans illabitur urbi.

Deinde per summum dolorem repente sic exclamat:

O patria, o divum domus Jlium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid est Communicatio?

R. Est

R. Est figura, quâ Orator causæ suæ confidens deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens, quid acturus sit, vel etiam quid ipsimet in simili causa essent acturi. Ita Cicero per summam fiduciam videtur consilia sua communnicare cum adversario suo Verre, illumque quasi consulere in hunc modum: *Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus Verres, ad supplicium ducereré, quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? (a) & si tibi ignato apud ignotos, apud Barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile, & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset; ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum Civem se Romanum esse diceret, apud te Prætorem, si non effugium, nè moram quidem mortis mentione, atque usurpatione civitatis assequi potuit?*

Quid denique est Sermocinatio, seu Dialogismus?

R. Est Figura, qua duo, vel plures homines inducuntur loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac pereleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes, & amici, Narratio per Dialogismum.

Cum ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari. Proiicite me, inquit, inhumatum. Tum amici. Volucribusne & feris? Minime vero, inquit, sed

(a) Una hac voce D. Paulus civis Romanus cruciatus & mortem vitavit, *Act.* 22.

sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Qui (a) *poteris? illi; non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?*

Nec minus festivum videbitur, quod hic subjicio, aliud exemplum ex eodem Tull. l. 2. de Orat.

Scipio (b) *Nasica, & Enniis Poëta.*

Scipio Nasica cum ad Poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium ancilla dixisset: domi non esse, Nasica sensit illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nasica: se domi non esse. Tum Ennius: Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica: Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi?

§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum exempla.

QUotuplex est Narrationis genus?

R. Triplex, alia est enim Narratio Poëtica, alia Historica, alia Civilis, & Oratoria. Narratio Poëtica rem fictam exponit; Historica rem gestam; Civilis, & Oratoria rem exponit, quæ in controversiam adducitur.

Quid differt inter hæc tria Narrationum genera?

R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis & rei gestæ seriem in nar-

(a) Pro *Quomodo.* (b) *Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam* Corculum *vocabatur ob summam prudentiam.*

in narrando ſequantur, & ſervent; contra quam facit Pöëta, qui etiam à fine, aut à medio, rem ſolet ordiri, quomodo Virgilius ab anno ſeptimo excidii Trojani ſuam Æneidem auſpicatur; ut liquet ex hiſce Didonis verbis ad Æneam, ad calcem libri primi:

——— Nam te jam ſeptima portat
Omnibûs errantem terris, & fluctibus æſtas.

2. Hoc intereſt, quod Hiſtoricus veritatem conſectetur, Orator veriſimilitudinem; Pöëta verò commentitiîs etiam fabulis veritatem aſpergat.

3. Denique hoc intereſt, quod Hiſtorica Narratio ſit fermè ſimplex, brevis, ac nuda: Oratoria ſit ornatior, & fuſior; Pöëtica vero ornamentis abundet, & omnibus artis coloribus picta ſit, atque polita.

Affer ex veteribus illuſtre quodpiam exemplum Narrationis Pöëticæ?

R. Inſtar omnium eſto Ovidiana illa Narratio de Dædalo, & de infelici Icaro, in qua omnes, quas diximus, virtutes, doteſque optimo jure miraberis.

Dædalus, & Icarus. Narratia Pöëtica.
Metamorph. L. 8.

(a) Dædalus interea Creten longumq; peroſus
Exilium, tactusque (b) loci natalis amore,
Clauſus erat pelago. Terras licet, inquit, & undas
Obſtruat

(a) *Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit à Mino, ob Theſeum ejus conſilio ſervatum,* (b) *Patriæ, Athenarum.*

Obſtruat, at cælum certe patet; ibimus illac:
Omnia poſſideat, non poſſidet aëra Minos.
Dixit, & ignotas animum dimittit in artes,
Naturamque novat, nam ponit in ordine pennas
A minima cœptas, longam breviore ſequente,
Ut clivo creviſſe putes: ſic ruſtica quondam
Fiſtula diſparibus paulatim ſurgit avenis.
Tum lino medias, & ceris alligat imas.
Atque ita compoſitas parvo curvamine flectit,
Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una
Stabat, & ignarum ſua ſe tractare pericla,
Ore renidenti, modo quas vaga moverat aura,
Captapat plumas, flavam modo pollice ceram
Mollibat, luſuque ſuo mirabile patris.
Impediebat opus. Poſtquam manus ultima cœpto
Impoſita eſt, geminas opifex libravit in alias
Ipſe ſuum corpus, motaque pependit in aura,
Inſtruit & natum; Medioque ut limite curras,
Icare ait, moneo, ne, ſi demiſſior ibis,
Unda gravet pennas; ſi celſior, ignis adurat.
Inter utrumque vola: nec te ſpectare *(a)* Bootem
Aut *(b)* Helicem jubeo, ſtrictumque *(c)*
Orionis enſem.
Me duce carpe viam pariter præcepta volandi
Tradit, & ignotas humeris accomodat alas.
Inter opus monituſque genæ maduêre ſeniles,
Et patriæ tremuêre manus, dedit oſcula nato
Non iterum repetenda ſuo; penniſque levatus
Antevolat, comitique timet (velut ales, ab alto
Quæ teneram prolem produxit in aëra nido)
Horta

(a) *Signum ſeptemtrionale.* (b) *Urſam majorem.*
(c) *Sidus quod pingitur cum enſe ſtricto.*

Hortaturque ſequi; damnosásque erudit artes;
Et movet ipse ſuas & nati reſpicit alas.

. . . .

Cùm puer audaci cœpit gaudere volatu,
Deſeruitque Ducem, Cœlique cupidine tactus
Altiùs egit iter. Rapidi vicinia ſolis
Mollit odoratas penarum vincula ceras.
Tabuerant ceræ; nudos quatit ille lacertos,
(a) Remigiôque carens non ullas percipit auras
Oraque cæruleâ patrium clamantia nomen
Excipiuntur aquâ, quæ (b) nomen traxit ab illo.
At pater infelix, nec jam pater, Icare, dixit,
Icare, dixit ubi es? qua te regione requiram?
Icare, dicebat, pennas aſpexit in undis;
Devovitque ſuas artes, corpuſque ſepulchrô
Condidit; & tellus a nomine dicta ſepulti eſt.

CEdo vetus quoddam exemplum Narrationis Hiſtoricæ?

R. Habes in veteribus Hiſtoriæ Romanæ ſcriptoribus Narrationes bene multas tam ſingulari opera, artificioque elaboratas, ut nihil ſupra; in T. Livio 1. Sabinarum raptum; 2 Horatiorum, & Curiatiorum pugnam; 3. Lucretiæ mortem, (c) exactos a bruto Tarquinios, interemptosque a parte proprios filios; 4. Audax Mucii *Scævolæ* facinus adversùs Regem Porſenam 5. Varios Coriolani eventus, 6. Pugnam Cannenſem; 7. Hanibalis cum Scipione congreſſum Epheſi apud Antiochum Regem; 8. Supra cætera vero omnia, mirificum illud ejuſdem Hannibalis iter in Italiam, per Hiſpaniam, per Py-

(a) *Alis, quibus quaſi remigabat.* (b) *Icarium mare vocatur.* (c) Ital *diſcacciati.*

renæos, per Gallias, per Alpes, & Appennium; quod exquisitissimum quoddam artis opus existimo.

Habes præterea in Sallustio pugnam adversus Catilinam; in Q. Curtio Tyri obsidionem, singularem Abdolanymi eventum, Alexandri Magni mortem, consternationem, & Reginæ Sisygambis dolorem, ac interitum, &c.

Verum sat esto ex omnibus illis Narrationibus unam, aut alteram hoc loco commemorare. Tu ex duabus illis disce omnes.

Horatiorum pugna cum Curiatiis Narratio Historica. Ex Livii Hist. Lib. I

Datur signum, infestisque armis, velut acies, terni juvens Magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum, sed publicum imperium, servitiumque obversatur animo; futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursa increpuêre árma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, torpebat vox, spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non motus tántum corporum, agitatioque anceps telorum, armorumque, sed vulnera quoque, & sangvis spectaculo esset, duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum clamasset præ gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota nondum tamen cura deseruerat, exanimes vices unus, quem tres Curiatii

circum-

circumſteterant. Forte is integer fuit ut universis ſolus nequaquam par ſic adversus ſingulos ferox. Ergo ut ſegregaret pugnam eorum, capeſſit fugam, ita ratus ſecuturos, ut quemque affectum vulnere corpus ſineret. Jam aliquantum ſpatii ex eo locò, ubi pugnatum eſt, aufugerat: cum reſpiciens videt magnis intervallis ſequentes; unum haud procul ab ſeſe abeſſe, in eum magno impeturedit; & dum Albanus exercitus inclamat Curiatis, ut opem ferant fratri jam Horatius cæſo hoſte, victor ſecundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex inſperato faventium ſolet) Romani adjuvant militem ſuum, & ille defungi prælio feſtinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, conſequi poſſet, & alterum Curiatium conſicit.

Jamque æquato marte ſinguli ſupererant, ſed nec ſpe, nec viribus pares: (a) *Alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: Alter feſſum vulnere feſſum curſu trahens corpus, victuſque fratrum ante ſe ſtrage, victori objicitur hoſti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans, Duos, inquit fratrum Manibus dedi; tertium cauſam belli hujuſce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male ſuſtinenti arma gladium supernè jugulo, defigit jacentem ſpoliat. Romani ovantes, ac gratulantes Horatium accipiunt, eò majore cum gaudio, quo propius metus rei fuerat.*

Abda-

(a) Hæc eſt recta ſyntaxis: *Corpus intactum ferro, & victoria geminata dabant alterum ferocem in certamen tertium.*

(a) *Abdalonymus ex Olitore Rex Sidoniorum factus áb Alexandro Magno.*

Ex Lib IV. Q. Curtii.

Erant (b) *Hephæstioni hospites clari inter suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more in id fastigium recipi. nisi regia stirpe ortum. Admiratus. Hephæstion magnitudinem animi spernentis, quod alii per ferrum, ignesque peterent.* Vos quidem macti virtute, *inquid,* estote, qui primi intellexistis, quanto majus esset regnum fastidire quam accipere. Certum date aliquem regiæ stirpis, qui meminerit á vobis acceptum habere se regnum. *At illi cum multos imminere tantæ spei cernerent, singulis* (c) *amicos Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantibus, statuunt neminem esse potiorem, quam Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regiæ annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stipe. Causa ei paupertatis, sicut plerisquæ, probitas erat. Intentusque operi diurno strepitum armorum qui totam Asiam concusserat. non exaudiebat.*

Subitò deinde, de quibus ante dictum est, cum regiæ vestis insignibus hortum intrant; quem fortè steriles herbas eligens Abdalonymus repurgabat. Tunc rege eo salutato. alter ex his, Habitus inquit, is, quem cernis in meis manibus cum isto squallore permutandus tibi est Ablue corpus. (d) *illavie, æternisque*

(a) Alii Abdalominum dicunt. (b) *Erat is apud Alexandrum gratiosissimus.* (c) *Ita genuina lectio.* (d) Ital. *brutura.*

nisque sordibus squalidum: Cape regis animum, & in eam fortunam, quâ dignus es, istam continentiam profer Et cum in regali solio residebis, vitæ, necisque omnium civium dominus, cave oblîviscaris hujus status, in quo accipis regnum; imò Hercule propter quem.

Somnio similis res Abdalonymo videbatur. Interdum satisne sani essent, qui tam protervê sibi illuderent, percontabatur? Sed ut cunctanti squallor ablutus est. & injecta vestis purpurea, auroque distincta, & fides à jurantibus facta; seriò jam rex, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenuè tota urbe discurrit. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditissimus quisq; humilitatem, inopiamque ejus aput amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit; diurne contẽplatus. Corporis, *inquid*, habitus famæ generis non repugnat: sed libet scire, inopiam qua patientia tuleris. *Tum ille*, Utinam, *inquit*, eodem animo regnum pati possim! Hæ manus suffecerunt desiderio meo: nihil habenti defuit. *Magnæ indolis speciem ex hoc sermone Abdalonymi cæpit.*

C*Edo denique Exemplum Narrationis Oratoriæ?* R. Laudatur ab omnibus, & in primis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum à Milone in Clodium tam callidè, tamque ingeniosè detorquet. Sic autem rem aggreditur.

Narratio Miloniana.

Milo autem, cum in Senatu fuisset eo, die quo ad

Senatus dimissus est, domum venit; calceos, & vestimenta mutavit, paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sinè uxore, quod nunquam fere cùm (a) hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, (b) penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum: adversi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset seque acri animô defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant, ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiám ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt, id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc.

(a) Milo ironice, (b) *Penulâ, seu pallio obvolutus.*

Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, judices: inſidiator ſuperatus; vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiorem exiſtimo hanc alteram narrationem lepidiſſimam, qua Tulius oſtendit in libr. 3. de Officiis, quam ſint perfidi, improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythyi cujuſdam dolus.

Narratiô oratoria.

C. Canius, eques Romanus nec infacetus, & ſatis literatus, cum ſe Syracuſas otiandi, ut ipſe dicere ſolebat, non negotiandi causa contuliſſet, dictitabat ſe hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſet. Quod cum percrebuiſſet, Pythius *ei quidam, qui* (a) *argentariam faceret Syracuſis, venales ſe quidem hortos non habere, ſed licere uti Canio, ſi vellet, uti ſuis, & ſimul ad cœnam hominem invitavit in hortos in poſterum diem. Cum ille promiſiſſet, tum Pythius, qui eſſet, ut argentarius, apud omnes ordines gratioſus, piſcatores ad ſe convocavit, & ab his petivit, ut ante ſuos hortulos poſtridie piſcarentur, dixitq; quid eos facere vellet.*

Ad Cœnam tempore venit Canius, oppipare à Pythio apparatum convivium, cymbarum ante oculos multitudo: pro ſe quiſque quod ceperat afferre-

(a) *Banchere.*

afferebat ante pedes Pythii pisce abiiciebantur.

Dum Canius: Quæso, inquit; quod est hoc, Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? & ille. Quid mirum? inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium. Hic (a) *aquatio: hac villa isti carere non possunt.*

Incensus Canius cupiditate contendit à Pythio, ut venderet. Gravate ille primò, quid multa? impetrat, emit homo cupidus, & locuples tanti, quanti Pythius voluit, & emit instructos: (b) *nomina facit; negotium conficit.*

Invitat Canius postridie familiares suos. Venit ipse maturè. scalmum nullum videt; (c) *quærit ex* proximo *vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd eos nullos videret Nullæ (quod sciam) inquit ille: sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid, accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim.* (d) *Aquilius Collega, & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas . . . Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, improbi, & malitiosi sunt.*

CAPUT III.

§ I De Chria.

Q*Uid est Chria?*

R. Est brevis commemoratio facti, vel di-

(a) Ital. aut *il bagno*, aut il *luogo, ove vengono à provedersi d'acqua* ab aquor, aris (b) Ital. *fa la scrittu, dichiarandosi debitore.* (c) *Non vede né pure un caviochio, un pivolodi barca.* (d) *Aquilius præstans iuris consultus: præter fuerat ante Ciceronem.*

eſt cujuſpiam utilis, & memoriâ digni: unde etiam *Chria* ſuum nomen invenit à Græco vocabulo *Chreia* (a) quod uſum, uitlitatem, commodum ſignificat.

Quoduplex eſt Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ verſantur in verbis, aliæ in actione; aliæ in utroque conſiſtunt. Seu, ùt volgus Rhetorum loqi ſolet, aliæ ſunt *Verbales*, aliæ *Active*,] aliæ *Mixta.*

Quid eſt Chria Verbalis?

Ea eſt, quæ explicat verba graviter ab aliquo, & ſententioſè prolata; qualis eſt v. gr. Virgilii verſus (b)

Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere Divos

Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla eſt honeſta avaritia, niſi temporis;* itemque hi Horatii verſus (c)

Pallida mors æqo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumqe turres.

Aut denique ſapientiſſima illa Juvenalis ſententia.

Orandum eſt, ut ſit mens ſana in corpore ſano,

QUid eſt Chria activa.

R. Ea eſt, quæ memorabile aliquod factum exponit, & verbis exornat, út: *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando, quàm longa eſſet hominum vita; ſeſe pauliſper conſpiciendum exhibuit; tum ſubitò ex ſpectantium oculis evolavit; ut nimirum celeri illa fuga, caducæ, & fugacis mortalium vitæ brevitatem deſignaret.* Sic

(a) *Sunt qui ſcribunt* Chreia, *ſed malè.*
(b) *Æneid. 6.* (c) *Odárum I. 1.*

Sic etiam Cotys Traciæ Rex, cùm quidam pardalim, seu pantheram, ferocissimum animal, illi donò misisset; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidem addens: sed malam bestiam sic malè pensando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, út est veteri proverbio, esse omniò referendum.

Memorabile quoque in primis, & omnibus norum, qud referunt Livius, & Florus de duobus Tarquiniis patre, & filio. Cúm enim Sextus Tarquinius Tarquinii Superbi regis ultimi Romanorum filius, acceptam à patre contumeliam, & injuriam simulans, ád (a) Gabios transfugisset; brevique ad sumam apud illos, regiæque pænè parem potestatem pervenisset, misit clanculum Romam unum è suis, scifcitatum à patre, quidnam demum se facere vellet, Rex ad hec nihil voce respondit, sed veluti deliberabundus in hortum ædium transiit, sequente filii nuntio. Ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculô decussit, & per hasce ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quòd cùm à filio non ita multô post variîs artibûs factum esset, brevi, & consiliô, & presidiô orbata civitas fuit in Tarquinii potestatem nullo labore redacta.

Rem sic narrat Ovidius nativo quodam, ùt solet, simpliciq; candore, libro secundo de Fastis. Ultima tarquinius Romanæ gentis habebat,

Regna, vir, in iustus; fortis ad arma tamen.

Cepe-

(a) Gabi *Volscorum urbs. IXmillia passuum ab urbe Roma distas.*

Ceperat hic alias: verterat urbes.
 Et Gabios turpi fecerat arte suos.
Namq; trium minimus proles manifesta superbi
 In medios hostes nocte silente venit.
Nudârunt gladios: occidite, dixit inermem,
 Hoc cupiunt fratres. Tarquiniusque pater,
Qui mea crudeli laceravit verbere terga.
 (Dicere út hoc posset, verbera passus erat,)
Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque recondunt,
 Tergaqve deducta veste notata vident.
Flent quoq; & út secum tueatur bella precantur;
 Callidus ignaris annuit ille viris.
Jamque potens misso genitorem appellat amico
 Perdendi Gabios quod sibi monstret iter.
Hortus adoratis sub erat cultissimus herbis.
 Septus humum rivo lene sonantis aquæ.
Illic Tarquinius mandata latentia nati,
 Accipit, & virga lilia summa metit.
Nuntius út rediit, decussaque lilia dixit,
 Filius agnosco jussa parentis: ait.
 Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina
 Traduntur ducibus mœnia nuda suis.

Quid est Chria mixta?

R. Est ea, quæ Factum aliquod sermoni conjunctum exponit. Exempla si quæris, aliquot selecta hic damus.

Exempla Chriæ mixtæ. I.

Marmoreum statuam cùm aliquando vidisset in foro Diogenes Philosophus, ad illam supplex accessit,

ſit, & manum illi quaſi ad ſtipem diu multumque porrexit. Mirantibus valde amicis, & interrogantibus, quid porrò faceret, reſpondit, Ad repulſam me experior.

II. Exemplum.

Idem Diogenes cùm aliquando confertiſſimam populi turbam ſeſe è theatro effundentem vidiſſet, adverſus illam ſolus ingredi totis viribûs cæpit, & objurgantibus reſpondit: Hoc in omni vita facere ſtudeo.

III. Exemplum.

Miles Spartanus (a) *intempeſta nocte tumulum præteriens, cùm horribile quoddam ſpectrum vidiſſet, ſtrictâ lanceâ, in illud audacter irruit, ita verbis compellans* Quò me fugis animabis moritura? *Hoc ſingulari facto docemur, Faunorum terriculamenta, & inania lavarum, ac lemurum ludibria à cordatis, fortibuſque omninò videri.*

Q*Uod ſunt Chriæ partes; ſeu Capita?*

R. Chria ſive Verbalis ſive Activa, ſive Mixta, continetur partibus octo, inquit Aphthonius in *Progymnaſmatis.* Sunt autem partes illæ, *Encomium, Paraphraſis. Cauſa Contrarium, Simile, Exemplum, Teſtimonium veterum & Epilogus.*

Sive ùt tritâ illâ, uſitatâque formulâ potiús utamur; Chriá tractanda eſt.

1. A Laudativo.
2. A. Paraphraſtico,
3. A. Cauſa.

4. A,

(a) Ital. *di notte, fuor d' ora.*

4. A. Contrario.
5. A. Simili.
6. Ab. exemplo.
7. A. Testimonio veterum.
8. A. brevi Epilogo.

Quæ singula Capita sigillatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult à Laudativo?

R. Significat, in ipso Chriæ initio laudandum esse dicti, vel facti auctorem; ut scilicet ex auctoris laudatione major illius seu dictis, seu factis auctoritate, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult à Paraphrastico?

R. Idem prorsus ac si diceres, *Ab expositione dicti, vel facti: de quo agitur* Paraphrasis enim, ut vox Greca satis indicat; est liberior, ac copiosior rei explanatio.

Quid illud est à Causa?

R. Indicat, diligenter investigandam esse; & afferendam causam illius seu dicti, seu facti, quod pertractandum, & amplificandum suscepimus: v. gr. Chriæ verbalis argumentum esto hæc sapiens sententia: *Ferenda sunt amicorum vitia:* erit in promptu hæc causa justissima, quod scilicet *vitiis sinè nemo nascitur: optimus ille est, qui minimis urgetur,* út ait Horatius.

Quid est à contrario?

R. Admonet, sententiam nostram ex contrariarum rerum conflictione esse confirmandam, v. gr. postquam probaveris *dulce, ac decorum esse pro patria mori,* (a) dices è contrario rem esse

(a) Horat.

esse turpissimam, ac (a) propudiosam, si miles pro patria pugnans, inhonesta mortis formidine; terga fugæ convertat. Item postquam ostenderis, otium, & desidiam omnium vitiorum fontem, ac fomitem esse, dices è contrario laborem, & vigilias esse firmissimum murum: integritatis, innocentiæque præsidium.

Quid á Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam, ac illustrandam esse. Ita si laborem, & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio. *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis: sic homo ad intelligendum, & agendum natus est.*

Quid vocas ab Exemplo?

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus illustris cujuspiam exempli appositione confirmandam esse. Sit tibi. v. gr. amplificandum illud. *Dulce & decorum est pro patria mori*, efferes exemplum Codri (b) Atheniensium regis, de quo cecinit Horatius ode 14. lib. 3. *Cadrus pro patria non timidus mori.* vel afferre poteris exemplum Decii Consulis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultrò devovit.

Quid à testimonio veteris?

R. Ostendit. nostrum sententiam veterum auctorum verbis, ac testimonio comprobandam esse. Sit hoc argumentum v. gr. *Injurias esse condonan-*

(a) Ital. *infame, vergognosa* (b) *Codrus ultimus Atheniensium Rex seipsum neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.*

donándas potiùs quam ulciscendas," usurpabis aureum illud Taciti verbum. *Multa contemptu curantur;* vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam. *Convitia spreta* (a) *exolescunt.*

Quid demum sibi vult à brevi Epilogo?

R. Indicat, apta quadam, & rotunda verborum conclusione comprehendenda esse, quæcunque fusiús dicta sunt. Est enim Epilogus brevis, & arat ficiosa, clausula qua colligimus in pauca, quæ fusiús commemorata fuêre.

Sed quoniam, út initiô, diximus, per præcepta longum est iter, per exempla verô expeditum, & facile id circò operæ pretium est aliquod Chriæ exemplum hoc loco subjicere.]

§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiám Æneid.. 10.

——— Breve, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ ....

A Laudativo.

CUm optimo cuique Pòétæ propositum illud fuerit semper, ut misceat utile dulci, hoc est, ut delectando doceas, & docendo delectes, neminem tamen adhuc legi Póétam hac in re Póétarum principi Virgilio comparandum Ille enim non solùm cæteros omnes ante se & post se Græcos, Latinosque Póétas facile vincit elegant â suavitate, judiciô splendore, numerô delectuque verborum; non solúm hoc habet, út illius versibus perfectis ingeniô; elaboratis

(a) Ital. *hanno fine, vanno á terra.*

ratis industriâ nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimèque de illo dictum òlim fuerit, musas, & Apolinem non aliter in suo choro loqui, Jovèmque ipsum, si sit Poéta, non alio modo locuturum; verùm etiam, quod caput est; sententiarum gravitate; & frugiferorum, quibûs abundant, præceptorum sapientiâ, hoc assequutus est, út optimus vitæ, virtutisq; magister jure merito possit à nobis appellari.

Inter cætera verò documenta, ad vitam instituendam. & ad mores informandos idonea quibus aspersum est passim divinum illius Póèma, saluberrimum in primis est, atque laudabile, quod ait Æneidos libro decimo de brevitate temporis, fluxaque, & caduca mortalium vita,

——— Breve, & irreparabile tempus;
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ità est profectò, tam exiguùm, tamque arctum vivendi curriculum nobis à natura circumscriptuum est ùt vix benè lucem ingressis sit de hujus, mortalis mundi statione decedendum, & vita cum morte commutanda. Nihil nisì temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus, (a) vita. minimumque est ac pæ è nullum intervallum illud, quod ortum inter, & ocasum nostrum interjacet. Fugit retrò levis hora, truditur dies die, præcipiti casu fugaces anni sese mutuô pellunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obrepit impro-

(a) Ital *dietro à cui andiamo sì matti, e sì*

visa semper, & inopinata, quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus, tam irreparabilis est illius lapsus, ut nulla deinde possit ratione revocari.

A Causa.

Neque vero est cur adeo parvam temporis usuram nobis ad vivendum concessam jure merito conqueramur. Præterquam quod enim vita si scias uti, satis longa est; præterea ea certa, stabilique lege natos nos esse scimus, ut deniq; moriamur. Quis enim tam vecors esse potest, qui nesciat hanc esse tristissimam peccati mercedem, pœnamque justissimam, hanc esse mortalium conditionem ac sortem, humana omnia caduca esse; & fluxa atque mobilia, nihil quod ortum sit, sempiternum esse posse, definitum esse cuilibet certum quoddam, breveque temporis spatium ad felicem in cœlo vitam promerendam? Cumque olim amplioribûs terminîs circumscripta esset nostra hæc mortalis vita & in sæcula benè multa propagaretur, eam nostrîs flagitiîs sceleribûsque breviorem effecimus; *Remotique priùs tarda necessitas lethi corripuit gradum.*

A Contrario.

Contra verò cùm semel post miseræ hujusce vitæ decursum terreni corporis contagione solutus erit noster animus, cum demum inter felices spiritus ævô sempiternô perfruemur in cœlo, nulla jam ampliùs pertimescenda nobis neque vicissitudo rerum, neque conversio tem-

po-

porum, nec ætatum commutatio, nullus jam erit neque horarum lapſus, nec fluxus dierum, nec annorum ſibimet mutuò ſuccedentium curſus. Sed eodem ſemper hærentes, & felicitatis & temporis veſtigio, ſtabili, certaque beatitate, æternis ſæculorum ætatibus cum DEO ipſo potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos! O nunquam ſatis deplorandam ſortem noſtram! ſi æterna hæc ſolidaque oblit; nihil, nisì umbras imagineſq; conſectemur. Si enim ex veritate magis, quàm ex opinione res velimus æſtimare, quid demum aliud eſt fragilis hæc, fugaxque vita, nisì levis quidam fumus, qui puncto temporis evaneſcit? niſi præceps torrens, qui cúm, vano ſtrepitu celeriter effluit? nisì floſculus brevì marceſcens; qui manè oritur, veſpere floret, & nocte cadit? nisí umbra quædam, & larva inanis; quæ noſtras effugit manus.

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno ; (a)

Ab Exemplo.

Teſtes hoc loco poſſem appellare ab omni memoria Chriſtianos illos Heroes, viroſque ſapientiſſimos, qui mirificam fugacis vitæ brevitatem tot laboribûs, tot vigiliîs, tot indefeſſis curis redemptā compenſarunt. Teſtes appellare poſſem tot virgines, tot viros principes tot nobiles adoleſcentes, qui fragilem hanc rerum huma-

(a) *Æneid.* I.

manarum mobilitatem, atque inconstantiā pertæsi quæcunque abud cæcos mortales prima putantur, pro nihilo duxere, & voluptatum illecebras, ac perniciosa rerum caducarum blandimenta generosa quadam alacritate conculcarunt.

A Testimonio Veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus Paulus, cùm dixit: *Tempus breve est.* Hoc ipsum nos remonet summus ille vir Jobus, dum afflatus divino Spiritu sic loqitur: *Breves dies hominis sunt*: Hæc eadem erat mens vel ipsi quoque Horatio, profano licet homini, cùm amicum sapienter sic admonet:

(a) Omnem crede diem tibi diluxisse supremū.
Et alio loco. *Quid brevi fortes jaculamur ævo multa*;

Hoc denique sentiebat Phædrus, cùm in elegantibus suis fabulis hanc verissimam protulit vocem.

Abiturus illuc, quò priores abierunt,
Quid mente cæca miserum torques spiritum;

A Brevi Epilago.

Cum igitur adeò breve tempus sit, adeòque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil esse loci socordiæ, neq; segnitiæ; nobis inter tantas angustias nequaquam licere esse otiosos, miseros esse, qui se, per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis utendi celeritate cer-

(a) *Dpist. lib.* 1.

certemus, & tamquam ex torente quodam, qui rapidè dilabitur, celeriter hauriamus.

§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.

1. OMnes eodem cogimur, 2 Vivitur parvo benè: 3. Levius fit patientis, quidquid corrigere est nefas. 4. Magnas inter opes inops. *De avaro.* 5. Ira furor brevis est, 6. Multa semen circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum 9. Quantò quisque sibi plura negaverit, à Diis plura feret.

Ex Virgilia.

10. Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames;
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta: sero medicina paratur.
14. Otia si tollas, periêre cupidinis arcus.
15.——— Dicique Beatus.
Ante obitum nemo, supremaque tunera debet,
16.——— Paupertatemquè ferendo
Effecere levem.
17. Livor, iners vitium, mores non exit in altos

Ex Juvenali.

18. Fronti nulla fides: 19. Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. 20. Nemo repentè fit turpissimus. 21. Rex est sacra miser. 22. Nobilitas sola est. atque unica virtus.

Ex

Ex Seneca.

23. Totâ vitâ difcendum eft mori. 24. Etiam fine magiftro vitia difcuntur. 25. Qui genus jactat fuum, aliena laudat. 26. Sequitur fuperbos ultor à tergo DEUS.

Ex Perfio.

27. O curas hominum, O quantum eft in rebus inane? 28. Virtutem videant, intabefcàntque relicta. *De fceleratis.*

Ex Martiali.

29. Extra fortunam eft quidquid donatur (a) egenis:
Quas dederis, folas femper habebis opes:
30 Non eft, crede mihi, fapientis, dicere, vivam
Sera nimis vita eft craftina: vive hodie.

Ex Terentio.

31. Crefcit in adverfis virtus:

Hæc igitur, aud alia id genus argumenta pertractare fi velis, facies fedulò, quod fupra dictum eft.

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ. 2. Planius, & copiofiús explicabis fententiam, illamque variis verborum coloribus pictam bonô, ut ajunt, lumine collocabis. 3. Afferes caufam aliquam, quamobrem res ità fe habeat. 4. Ex contrariorum conflictione, & quafi concurfu illam confirmabis: 5. Illuftrabis eam fimilitudine, quæ in rem aptiffimè quadret. 6. Probabis illam fingulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris teftimoniô, & auctoritate illam confirma-

(a) *Legitur* Amicis.

mabis. 8. Denique ex omnibus hisce capiti 9 rem ità se habere concludes.

Quomodo tractanda est Chria activa?

Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis: Eadem enim est utriusque ars, eædemque plané regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim, ac seorsum tractaremus,

Idem plané dicito de Chria mixtà.

CAPUT IV.

De Amplificatione.

QUit est amplificatio?

R. Ineptè prorsùs, ac ridiculè facere mihi videntur, qui perperam interpretantes Isocratis (a) verba, Amplificationem cum vulgo itâ definiunt: Amplificatio, inquiunt est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exaggerat, & in majus attolit. Puerilis: inquam, & (b) præstigiatore, ac Sophista potiùs quam Oratore digna mihi semque, visa fuit hæc vulgaris definito, quæ res mendacio, fallacibusque pigmentis (c) supra meritum velit augeri. Ut enim faceté ajebat Spartanorum Rex Agesilaus: Ego pessimum eum sutorem arbitrabor semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificationem commodiùs longé definimus: *Amplificatio est gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum* con-

(a) *Isocrates pater eloquentiæ dictus à Tullio: vixis annos centum.* n. (a) Ital *bellati, ornamenti*

conciliat in dicendo fidem. Quia verò sub obscura cuipiam forté videri posset hæc definitio & quia vis, & facultas Oratoris potissimum in amplificando consistit; idcircò definitionem illam, & totam amplificandi artem planiùs, & apertius explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur sibi volunt hæc verba; Gravior quædam affirmatio ?

R. Gravissima illa affirmatìo, de qua hic agitur, nihil aliud est, quam vehementius quoddam, copiosiusque dicendi genus, quo rei vel dignitatem, & amplitudinem, vel indignitatem, & atrocitatem; pondere verborum & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos, auresque prætervolet, ut ferme fit, cum res leviter; ac strictim attinguntur, sed ut feriat animos; permoveat, & audientium memoriæ 'penitus insideat.

Cedo illustre quodpiam exemplum Amplificationis hujusmodi

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abeuntem querela: Poterat Dido simpliciter, & nude Æneam appellare *durum*, *inhumanum*, *ferreum*, sed querimoniam illam sic amplificat mirificè Virgilius Æneides Lib. IV.

Talia dicentem jam dudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumq; pererrat,
Luminibûs tacitis, & sic accensa profatur,
Nec tibi Diva (a) Parens generis nec Dardanus (b) auctor, D2 Per-

(a) *Venus* (b) *Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filus.*

Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæq; admôrunt ubera tigres

Sic etiam Libro. 2. poterat Æneas exiliter, & jejune dicere se amissam conjugem Creusam clamoribus maximis per noctis tenebras appellasse: verùm rem ita verbis exaggerat:

Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstusq; Creusam (a)
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

Quoduplex est Amplificatio !

R. Duplex: Alia est verborum, alia rerum: seu quod idem est, alia fit rebus, ac sententiis, alia verbis tantúm. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

§. I. Amplificátione rerum.

Quod modis fit Amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis. 1. Fit per congeriem definitionum, seu per definitiones conglobatas 2. Per congeriem adjunctorum. 3. per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem causarum, & effectum 5. Per congeriem consequentium. 6. Per congeriem similium, comparationum, & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium, & inter se pugnantium conflictionem. 8. Denique per incrementum Singula hæc capita sigillatim persequamur.

§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.

Quid

(a) *Creusa Priami, & Hecubæ filia, Æneæ Conjux Ascanii mater.*

QUid *eſt difinitio ?*

R. Eſt brevis, & circumſcripta rei explicatio; ſeu, ùt ajunt Philoſophi, eſt oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid eſt Amplificatio per congeriem deſinitionum, ſive à definitionibus conglobatis ?

R. eſt ea, in qua variæ ejuſdem rei definitiones congeruntur, & quaſi coacervantur, út cùm ait Cicero: *Hiſtoria eſt teſtis temporum, lux veritatis, vitá memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis.* Ex iiſdem definitionibuſ conglobatis, Curiæ, ac Senatûs Romani majeſtatem ſic amplificat idem Orator in oratione pro Milone: *Curia templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis: conſilii publici, caput urbis, ara ſociorum, portus omnium gentium, ſedes ab univerſo populo, R. conceſſa uni Ordini.*

Poteris tu viciſſim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere, quid ſit eloquentia, quit Pöéſis, quid amicitia, quid vita hominis, quid DEUS ipſe.

§. III. De amplifiatione per congeriem adjunctorum.

Q. *Quid eſt Amplificatio per congeriem adjunctorum?*

R. Eſt ea, quæ ducitur ab omnibus ſeu rerum, ſeu perſonarum adjunctis, ac circúmſtantiis ſimul coacervatis. Cicero 2. Agraria. *Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Remp. Quirites. intelligo plenam ſollicitudinis plenam timoris, quæ nihil erat mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi expectarent, omnia turbulenta con-*

ſilia contra hunc Reſp. ſtatum, & contra vèſtrum otium partim iniri, partim nobis Conſulibus deſignatis, inita eſſe dicebantur: ſublata erat de foro fides, non ictum aliquo novæ calamitatis, ſed ſuſpitione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatorum novæ dominationes, extra ordinaria non imperia; ſed règna quæri putabantur.

Virgilius ſub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæſaris] interitu lugubriter admodum, & tragicè lamentatur coacervando funeſtiſſima prodigia monſtraque, quæ vel anteceſſere, vel mox ſubſcuta ſunt.

Ille (a) etiam extincto miſeratus (b) Cæſare Romam.
Cum caput obſcura nitidum ferugine texit.
Impiaque æternam timuerant ſæcula (c) noctem.

. . . .

Vox quoq; per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens: & ſimulacra modis pallentia miris,
Viſa ſub obſcurum noctis, pecudeſque locutæ
Infandum, ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt
Et mœſtum illacrymat templis ebur, æraq; ſudant.

Totum hunc locum, ùt eximium amplificationis exemplar, & ad excitandam commiſerationem im primis idoneum, tu conſulito, ſi me audis.

§. IV.

(a) *Sol* (b) Subaudi *eſt.* (c) *Dictatore Julio Cæſare à conjuratis occiſo ſolis globum diu ſuppalidum apparuiſſe narrànt Plutarhus, & Plinius.*

§. IV. De Amplificatione per congeriem, seu enumerationem partium.

Quid est amplificatio ab enumeratione partium?

R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquod in suas partes distribuitur: seu dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certè quidam sigillatim enumerantur. Ità Cicero funestum Pisonis Consulatum describit: *Omnes memoriam consulatûs tui, facta, mores, faciam denique, ac nomen à Rep. detestantur. Legati, qui unà fuere, alienati: Tribuni militum, inimici: Centuriones. & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te sed dissipati, te oderunt tibi pestem exoptant, te excerantur. Achaja exhausta, Thessalia vexata, laceratæ. Athenæ, Apolonia exinanita; Ambracia direpta; Bullienses illusi; Epirus excisa; Locri exusti; Athamanum gens vendita; Macedonia condonata barbaris; Æthólia amissa; Dolopes, finitimique montani oppidis, atque agros exterminati; Cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depaculatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt.* Ovidius lib. II. Metamorph dilatat sententiam hanc:

Rex Midas omnia, quæcunque tangit, in aurum convertit.

Lætus abit, gaudetque malo Berecynthius heros, (a)
Pollicitique fidem tangendo singula tentat.
Vixque sibi credeas, non alta fronde virentem
Illice detraxit virgam, virga aurea facta est;
Tollit humô saxum; saxùm quoq; palluit aureô:

(a) *Midas Phrigiæ Rex, ubi mons Berecynthus.*

Contigit & glebam; contactu gleba potenti
(a) Massa fit: arentes Cereris decerpsit aristas.
Aurea, messis erat. Demptum tenet arbore pomum:
(b) Hesperidas donâsse putes: si postib9 altis
Admovit digitos, postes radiare videntur:
Ille etiam liquidis palmas ubi laveret undis,
Unda fluens palmis (c) Danaen eludere possit.

Venetiarum descriptio per enumerationem partium.

Venetiarum urbis, in recessu intimo sinûs Adriatici, ea regio, ac situs est, ut leniter stagnantes ex alto aquæ, illam omni ex parte circumluant. Ea inclytæ urbi, & ad merces, copiasq; invehendas opportuna receptacula, & contra hostiles incursus munimenta firmissima sunt. Ex iis porrò æstuariis (d) *majores, minoresque Euripi totam urbem intercursantes, variis mæandris, ac flexibus, ita distingunt, ut quod in partes pedibus, in totidem ferè mari aditus, sit, egregió sane vel artis, vel naturæ miráculó. Indè vicorum, insularum, & pontium ingens numerus ut qui diatiùs ibi versati non sunt, viarum locorum que modó veritate, modò similitudine sæpè fallantur. Sed contra ejusmodi ambages certum, paratumque remedium est maxima multitudo cymbarum, quæ usquequaque dispersæ, nominatim ad omnia & publica, & privata locá quemlibet, haut itá magna mercede, trajiaciant.*

§. V.

(a) *Auri moles,* (b) *In earum hortis erant aurea poma.* (c) *Jupiter in auream pluviam mutatus; illam delusit converso in pretium Deo* Horat. (d) It. *Luogo dove stagnan delliacq; pel flusso del Marc*

§. V. De Amplificatione per congeriem causarum, & effectuum.

QUid est Amplificatio per congeriem causarum & effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei causæ, & effectus multi conglobantur; ùt si diceres cum celebri artis magistro. *Quereris multis modis vexatam esse provinciam, sed ad causas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitus, luxuria dominabatur; segnes erant magistratus; populus ipse molli, otiosaque segnitis diffluebat. Ex pecta igitur damna longè graviora Exhaurientur pecuniæ, jacebit spreta Religio, fures impunè grassabuntur, &c.* Ex hoc eodem loco immanissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex Evander apud Virgilium Æneid. 8.

Quid memorem infandas cædes, quid facta Tyranni (a)
Effera; Di capiti ipsius, generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus.) & sanie, taboq; fluentes,
Complexu in misero, longa sic morte necabat

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?
R. Est ea, in qua plura ponuntur acervatim ex

(a) *Mezentius immanissimus Tyrrhenorum, seu Hetruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam pugnavit.*

ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius noctem egregiè describit Æneidos. 4. amplificando res varias, quæ, noctem fermè consequuntur.

Nox erat & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvæque, & sæva quierânt
Æquora: cùm medio volvuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudas, pictæque volucres, (dumis.
Quæque lanus latè liquidos, quæque aspera
Rura tenent; somno (a) positæ, sub nocte silenti,
Lenibant curas, & corda oblita laborum.

§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla.

QUid est Amplificatio per comparationes, similitudines & exempla?

R. Est ea, quæ fit per unam, vel per multas comparationes, ac similitudines, & per unum exemplum, vel per plura. Fiet Amplificatio per plures comparationes, si dicas, v. gr. cum Tullio in Pisonem *Ego non te vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo* (b) *Oreste, aut, Athamante dementiorem putem?* Vel si dicas cum Martiali, in improbum quemdam Gaurum, qui sua lutelenta vitia magnorum virorum exemplô, solebat excusare.

In

(a) *Positæ*, id est *jacentes* Somnô autem lenibant curas &c. *Orestes Agamemnonis filius, furiis agitatus fuit ob Clytemnestram matrem occisam. Athamas, Thebanorum Rex, furiis etiam agitatus.*

In Gaurum.

Quòd nimiô gaudes noctem producare vinô,
Ignosco; vitium, Gaure; (a) Catonis habes
Carmina quod scribis Musis, & Apolline nullo.
Laudari debes: hoc (b) Ciceronis habes.
Quod vomis, (c) Antoni; quod luxuriaris;
Apici: (d) ?
Quod fur es; vitium, dic mihi cujus habes;

Fit Amplificatio per unam tantum similitudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam de imbelli hoste nullo labore triumphantem sic exprimit Æneid 11.

Quàm facilê accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Compressamq; tenet, pedibusq; eviscerat uncis
Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere plumæ:

Itèmq; in Libro septimo, ubi Reginæ Amatæ (e) furorem, ac circumcursationes depingit lepidissima turbinis verbere à pueris agitati similitudine.

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo
Quem pueri magno in gyro, vacua atria circũ
Intenti ludo exercent: ille actus habena.
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba.

(a) Im-

(a) *Cato Uticensis quam sæpè merô incaluerit, testis Horatius* (b) *Cicero non bonus Pôëta fuit.* (c) *Qui frustis vinolentis gremium suum, & totum tribunal implevit.* (d) *Apicius helluo celeberrimus.* (e) *Erat Latini Regis conjux.*

(a) Impubesq; manus mirata volubile buxum.
Dant animos plagæ, Non cursu segnior illo,
Per medias urbes (b) agitur, populosq; feroces

Addite denique pulcherrimam istam juvenis (c) Pallantis à Turno occisi cùm flosculo decerpto comparationem, quam Scaliger quovis nectare dulciorem non veretur appellare.

Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt,
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu langventis hyacynthi,
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit.

§ VIII. De Amplificatione per conflictionem contrariarum.

QUid est Amplificatio per conflictionum contrariorum, & inter se pugnantium?

R. Est ea, qua plura contraria per antitheses opponuntur, ùt illa Ciceronis in Catilinam: *Hòc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari, stultissimos prudentissimis: ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus?* In idem est illud ejusdem Ciceronis in Pisonem. & Gabinium Consules. *Qui latrones igitur; siquidem vos Consules? qui prædones qui hostes? qui proditores? qui Tyranni nominabantur? Magnum nomen est, magna species, magna majestas Consulis. Non capiunt angustiæ pectoris tui: non recepit levatas ista, non egestas, non infirmata ingenii sustinet, non insolentiæ rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam.*

(a) *Impuberum*, id est, *Puerorum turba.* (b) *Regina Amata*, (c) *Erat Evandri regis filus Æneid. 11.*

Sic etiam Seneca in (a) Thyeste,
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.

Tale est etiam incert auctoris, sed tamen antiqui in Alexandri magni tumulum.

Sufficit huic tumulus, cui non sufficerat orbis:
Res brevis huic ampla est cui fuit ampla brevis

Ex hoc eodem loco magni nominis Pòèta Sàntolius Victorinus admirabiles Sanctorum virtutes amplificat per congestos antitheses (b)

Illis summa fuit gloria despici,
Illis devitiæ pauperiem pati,
Illis summa voluptas
Longo supplicio mori.

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

QUid est Amplificatio per incrementum,
R. est ea, qua oratio velut per gradus videtur augeri, & ascendere. donec ad summum pervenerit. Ita Tullius Verris crudelitatem eò per incrementum deducit, ut verba explanando crimini non ultra suppeditent: *Facinus est* inquit, *vincere civem Romanum: prope parricidium dium necare, quid dicam, in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc amentiam, improbitátem. crudelitatemque posse.*

Vide etiam, quomodo per gradus, & per incrementum assurgat oratio in hac sapientissima Senecæ sententia in Epistola ad Lucilium *Magnæ*

(a) *Tragædia sic inscripta, Actu 2 vers. 6. 4.*
(b) *In hymnu de Sanctis monahis.*

gnæ vitæ pars elabitur malè agentibus maxima nihil agentibus: tota aliud agentibus.

De Amplificatione verborum

De hoc toto Capite tamersi sumus propediem accuratissimè dicturi; postulat tamen instituti nostri ratio, ut cursim illud in antecessum (a) delibemus.

Quomodo fit Amplificatio vorborum?

R. Fit sex præcipuè modis. 1. Per verba translata, seu metaphorica, 2. per verba superlata. 3. Per verba synonyma. 4. Per verba gravia, & illustriora. 5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per repetitionem.

§. X.

Fit igitur primum Amplificatiò verborum per verba metaphorica, quæ nempe mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiorem efficiendam.

Quid est metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quo vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad aliam, v. gr. si dicas: *Prata videre, parietes gestire gaudiô, aliquem esse irâ incensum, in flammatum cupiditate, errore lapsum:* voces illæ omnes sunt metaphoricæ, quia tribuunt pratis, & parietibus risum, & gaudium, quæ propria sunt hominis solius. Idem planè dicito de cæteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium ignis proprium. &c. Fiet igitur Amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato: (a) Ira-

(a) Ital. *Anticipatamente.*

(a) —— Irarumque omnes effundit habenas;
Vel si dicas Didone:
(b) ——— Magnoque irrarum fluctuat æstu.

Quia habenas, & æstum, quæ propriè conveniunt equis, ac fluctibus, tribuis Æneæ, & Didoni. Item si de homine impavido, & imperterrito dicas cum Horatio in Odis: (c)

Illi robur, & es triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem
Primus.

§. XI.

a Fit Amplificatio per verba superlata, hoc est, quæ veritatem superant; & plús dicunt, quàm reapse esse possit. Ut cúm ait Tullius de Július Cæsare, in oratione pro Marcello, *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes,* Itemque cum dicit de Pompejo in oratione pro lege Manilia. *Qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertavit: plurà bella gessit, quam alii legerunt; plures Provincias confecit, quám alii concupiverunt: cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis; non* (d) *offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis est erudita.*

Hanc amplificandi artem adhibuit Virgilius Æneidos librô 12. cùm de turni equis dixit per Hyperbolem: Qui

(a) *Libr.* 12. (b) *Libr.* 4. (c) *Libr.* 1. (d) Ital. *sinistri in contri-*

Qui candore nives anteirent, curſibus auras.

Itèm cúm de equo Trojano dixit:

Inſtar montis equum divina Palladi, arte
Ædificant.

Sed nuſquam magis indulſiſſe videtur huic ſchemati (a) quàm cùm Amazonem (b) Camillam laudans librô ſeptimô dixit per veriſſimam hyperbolem:

Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas

§. XII.

QUomodo fit Amplificatio per verba ſynonyma?
R. Fit per congeriem verborum, & ſententiarum idem pænè ſignificantium: ùt cum ait Cicero pro Ligario, *Quid enim, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie pharſalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum, quæ tua mens? oculi? manus: ardor animi, qui cupiebas? quid optabas?* Vide, quàm multa ſint hic verba idem pænè ſignificantia: *gladius, mucro, arma, ſenſus, mens, animus, cupiebas, optabas.* Quæ ſane Synonymorum coacervatio acrem in primis, & illuſtrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejuſdem Ciceronis exemplo in Catilinam: *Non feram, non patiar, non ſinam*; & ex duobus hiſce Virgilii verſibus Æneidos Librô primô, ubi Ilioneus Æneæ

fortis

(a) Ital. *Figura.* (b) *Camilla Volſcorum bellicoſiſſima, quæ Turno adverſus Æneam tulit auxilium.*

ſortis adhuc ignarus ſic de illo ad Didonem:
Quem ſi fata virum ſervant; ſi veſcitur aurâ
Ætheria; nec adhuc crudelibus occubat umbris

ſ. XIII.

QUomodo fit Amplificatio per verba graviora, & illuſtriora,

R. Fit cùm adhibentur verba ſplendita, quæ rem ſignificantius exprimant, & in quibùs plenum quiddam, numeroſum, & ſonans eſſe videatur: cujuſmodi ſunt iſta: *Polluerant ſtupró ſanctiſſimas religiones; Senatûs graviſſima decreta perfregerat.* Itemque illa in Verrem: *Non enim furem ſed ereptorem, non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ; non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum, religionumque, non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem civium ſociorumque, in veſtrum judicium adducimus.*

Ejuſdem etiam generis ſunt magnifica illa Virgilij verba de Didone moritura.
At trepida, & cœpit immanibus effera Dido.
Sanguineam volvens aciem, maculiſq; trementes
Interfuſa genas, & pallida morte ſutura.
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus:

ſ. XIV.

QUomodo fit Amplificatio per periphraſim ſeu circumlocutionem;

R. Fit, cúm longiori verborum ambitu circuituque dicimus, quod, brevius, ac ſimplicius dici poterat. Ita cicero pro Milone, cúm gra-

vius videretur dicere Clodium à Milone fuisse occisum; maluit illud hac verborum circuitione mollire: *In quos incensos irâ, vitamque domini, desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab evo servi fideles pro domini vita expetierunt.*

Circumlocutione Virgilius utitur Æn. 12. cúm pro hac una voce *Moritur*, sic ait.

Olli dura quies oculos, & ferreus urget.
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem

Et in ecloga prima, ubi pro hac una voce *Jam advesperascit*, longiori hac, tritaque utitur periphrasi;

Et jam summa procul villarum culmina fumant
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ

Nota Periphrasim apud Poëtas esse frequentiorem, quâm apud Oratores. Quod si non idonea sit, vel si nimis redundet jam non appellabitur *Periphrasis*, sed *Perissologia* (a)

§. XV. De Amplificationeper- repetitionem.

QUomodo *fit amplificatio per repetitionem,*

R. Fit cùm verbum idem, sive ornatûs causâ, sive ad motus excitandos iteratur, duplicaturque vel in principio, vel in fine, vel medio dictionis. Ut cúm ait Tullius: *vidi enim vidi, penitusque perspexi.* Sed utitur in primis hoc Amplificationis genere in exordio Orationis pro Roscio Amerino, cum ait: *Accusant ii, qui in fortunas ejus invaserunt: Causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accusant*

(a) *Id est Sermonis redundantia,*

ſunt ii, quibus occidi patrem Sexti Roſcii bono fuit. Cauſam dicit is, cui non modò luctum mors patris attulit, verùm etiam egeſtatem. Accuſant ii, qui hunc ipſum jugulare ſummè cupierunt: Cauſam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum judicium cum præſidio venit, nê hic ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſan ii, quos populus poſcit; Cauſam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde reſtat.

Quantoperè veró valeat Repetitio ad addendam vim, pondusſque orationi, & ad affectus ciendos, diſcere poteris ex ſequentibus exemplis, priora tria ſunt ex heroicis Ovidii Epiſtolis, in quibus, ſi quid judico, præ cæteris omnibus illius operibus, elegantiæ, inienii, & eloquentiæ lumen quoddam elucet: in primo ſororem Annam ſic compellat infelix Dido:

Anna ſoror, ſoror Anna meæ malè conſcia cul- (pæ

In altero Demophoontem (a) ità compellat Phyllis.

Credidimus blandis, quorum tibi copia, verbis
Credimus generi, numinibusſque tuis.
Credidimus lacrymis: nam & hæ ſimulare docen- (eunt.
tum;
Hæ quoque habent artes, quaque jubentur,

In tertio conjux Herculis Dejanira, ſcúm illi per imprudentiam mortem intuliſſet, in has juſti doloris voces erumpit identidem;

Impia quid dubitas Dejanira mori;

E2 Hei

(a) *Demophoon Theſei ex Phedra filius, à Phyllide Lycurgi regis Filia hoſpitio, & lecto ſuſceptus, data priùs futuri conjugii fide.*

Hei mihi! quid feci? quò me furor egit amantem?
Impia quid dubitas Dejanira mori?
Illita (a) Nessejo misi tibi texta veneno,
Impia quid dubitas Dejanira mori?

Quibusnam potissimum figuris varianda erit, & distinguenda Amplificatio?

R. Præcipua, quæ Amplificationem ornant, Schemata sunt Hypotyposis, & exlamatio, de quibus suprà dictum á nobis est. Quibus addito tria alia, nempè Prosopopœiam, Apostrophem, interrogationem, cæterasque id genus vehementiores figuras, de quibus agendum nobis erit in Libro de Elocutione.

§. XVI.

Quid sit in Amplificatione vitandum.

DUo sunt in primis vitia, ac velutia scopuli quidam duo, in quos incurrere solent Tyrones, dum orationem amplificant. Primus scopulus est illorum, qui minutissima quæque singulatim, exiliter, & perexiguè consectantur; quod certe est in Oratore vitium vel maximum. Ut enim recte monet Cicero; in Amplificationibꝰ nihil est nimis tenuiter enucleandum, quia hic locus grandia potiûs, quám exilia, minutaque requirit.

Alter scopulus est illorum, qui ad explendum orationis numerum, nihil nisi vacuas voces, & inanem verborum sonitum in illam infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil prorsus di-

cas

(a) *Centuari Nessi veste qua indutus Hercules in furorem versus est.*

cas quod, vim, & pondus non addat orationi, & sensúm non augeat. *Quid est enim tam furiosum,* (inquid Tullius Libro I. de Oratore) *quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia?* Et ut sapientissimé præcipit Horatius in Arte Poëtica, si sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, út ita dicam, sententiæ; voces ipsæ ultro sese offerent, & ad exprimenda animi sensa nullo labore succurrent:

Verbaque provisam rem non provisa sequëtur

Quamquam ut dicam id quod res est, si Tyroni peccandum sit in alterutram partem, malim certe, ut, instar Ovidii, peccet potiùs ubertate quadam, copiaque verborum, quam eorundem jejunitate, atque inopia: quia, út optime notat Tullius, nimia hæc, & redundans verborum ubertas, & quasi luxuries stylô, atque exercitatione brevi depascetur.

* * * * * * * * * * * * * * * * * * *

APPARATUS
SEU PROOEMIUM
RHETORICÆ.

RHetoricæ Proemium, sive Apparatum appellamus ea omnia, quæ pertinent universim ad Artem Rhetoricam. Quinque autem sunt, quæ de Rhetorica generatim, & universe, prolusionis more, queri possunt.

1. Quæ sit natura, & finis Rhetoricæ,
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illus partes.

4. Quæ fit dignitas, vis, & utilitas Rhetoricæ
5. Quibus rebus, ac fubfidiis poffit facile comparari.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid eft Rhetorica?

R. Eft ars, feu difciplina benè dicendi; hoc eft ornatè, graviter. & copiosè, loquendi, *Ita Quintilianus, lib.* 2,

Unde nomen fuum tráxit Rhetorica?

A voce græca *Reo, dico, loquor,*) unde *Ritor Rhetor,* Orator, & *Ritoriki ars Oratoria,*

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibufdam, & nun quam fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars, benè dicendi?

R. Quia docet quomodo optimis fententiis verbifque lectiffimis dici poffit.

Undenam orta eft ars illa benè dicendi

R. Notatio naturæ, & animadverfio peperit artem. Cùm enim aliqui nativa quadam facultate, finè ullo artis fubfidio bene dixiffent, alii contra infulfe omnino, & male; extitit aliquis qui difcrimen illud obfervaret attentius; qui caufas illius indegaret fedulò: atque ità rem fenfim ad artem, ac præcepta revocaret, & quafi viam traderet, quæ ad eloquentiam tutò ferret. Unde liquet, non effe eloquentiam natam ex artificio; fed, potius artificium ex eloquentia natum, atque profectum.

Quo differunt inter fe Rhetor, & Orator?

R. Hoc differunt, quôd Rhetor fit, qui bene dicendi præcepta tradit, Orator verò fit is, qui

qui accomodate ad perſuadendum dicere poteſt: tamerſi erretur perſæpe in nomine, & aliud pro alio indiſcriminatim accipiatur.

Quiſnam eſt finis ultimus Artis Oratoriæ?

R. Eſt perſuadere dictione: hoc eſt diſerta oratione quempiam impellere ad aliquid vel credendum, vel agendum, vel omittendum.

Quidnam eſt Officium Oratoris?

R. Eſt dicere apposite ad perſvadendum; quod fiet docendo, delectando, & movendo. Docemus argumentis, & argumentatione: delectamus ornato, illuſtri, & apto dicendi genere; flectimus amplificatiône, & affectibus. Docere neceſſitatis eſt; delectare ſvavitatis; movere verò, ſeu flectere victoriæ: atque hic demum eſt veriſſimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille ſummus, & perfectus Orator, cùm apposite dixerit ad perſvadendum, hec eſt ad docendum, delectandum, & movendum; re ipſa tamen, ſive auditoris vitiô, ſive quacumque demum alia de cauſa, non perſuaſerit.

§. II. De Materia Rhetoricæ.

QUænam eſt materia cujuſque artis in genere?

R. Ea eſt, circa quam verſatur Ars; ùt Medicinæ materia ſunt morbi, quia in iis curandis Medicina verſatur.

Quænam eſt ſpeciatim materia Rhetoricæ?

R. Nihil omninò eſt in rerum natura, de quo ornate, eleganter, & copioſe diſputare non poſſit Orator. Ut enim obſervat Cic. 2. de Orat *Benè dicendi Ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis ſepta teneatur.* Unde ajo

cum

cum Ariſtotele. Rhetoricæ materiam eſſe quam libet queſtionem ad dicendum propoſitam.

Quotuplex eſt quæſtio, quæ Oratori ad dicendum proponi poteſt?

R. Duplex. Alia eſt infinita, ſeu univerſalis; alia finita, ſeu ſingularis. Quæſtio infinita, quæ vocatur etiam *Theſis*, ea eſt, quæ nullis aligatur temporis, loci & perſonæ circumſtantiis: ùt, ſi quæratur generatim atque univerſe. *Sitne bellum gerendum, vel pax facienda?*

Quæſtio finita, quæ etiam vocatúr *Hypotheſis*, & *cauſa*, ſive *controverſia*, ea eſt, quæ univerſalem quæſtionem reſtringit, ac revocat adcertis quaſdam perſonæ, temporis, loci, reiq; circumſtantias: ùt, ſi quæratur. *Sitne hoc anno nobis pax facienda, iis, quæ ab hoſtibus feruntur legibus ac conditionibus?*

Quæſtio autem, ſive finita ſit, ſive infinita, dividitur quadrifariam; primó in quæſtionem cognitionis, & actionis. Quæſtio cognitionis ea eſt, quæ inſtituitur ſolius ſcientiæ gratià: út, *Quæ ſit cauſa defectus ſolis, ... ſitne terra major quàm luna?* Quæſtio actionis eſt, cujus finis eſt aliquid efficere; út, *An liceat vim vi repellere . . . an ſit inimicis ignóſcendum?*

Præterea quæſtio vel eſt principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipue venit in controverſiam: Incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quod ſunt univerſim genera quæſtionum, ſive cauſarum, in quibus verſari poteſt Orator?

R. Tria, Genus judiciale, genus deliberati-

vum

vum, & genus exornativum, seu demonstrativum, quod à Græcis vocatur Epidicticum,

Quid spectatur in genere judiciali ?

R. Accusatio, & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo ?

R. Svasio, & dissvasio.

Quid in exornativo ?

R. Laus, & vituperium. Unde generis judicialis finis est *æquitas*; Deliberativi *utilitas*; Demonstrativi *honestas*. Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum; Demonstrativum verò circa præteritum simul, & præsens.

§. III. De Partibus Rhetoricæ.

QUæ, & *quot sunt primariæ partes Rhetoricæ ?*

R. Quatuor: Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pronuntiatio, quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes: 1. Argumenta invenire: 2. Inventa disponere: 3. Disposita verbis exornare? 4. Exornata pronuntiare. Sunt qui pro quinta parte memoriam statuant: sed nos cum Aristotele illam ad pronuntiationem revocámus.

Quid est inventio ?

R. Est excogitatio rerum verarum, aut verissimilium; quæ valeant tuum ad faciendam fidem tum ad motus excitandos.

Quid est dispositio ?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est elocutio ?

R. Est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accomodatio.

Quid est pronuntiatio ?

R. Est vocis, ac corporis ea moderatio, quam res inventæ, ac verba requirunt.

§. I. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

QUænam est Rhetoricæ dignitas, vis, & utilitas? R. Nihil addi potest ad hæc illustria Tullii verba, libro I. de Oratore: *Quid est*, inquit, *aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine existere unum, qui id quod omnibus naturâ sit datum vel solus cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quâm sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolita ? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, Senatus grávitatè unius oratione converti?*

Quid majus, quid splendidius dicere posset eloquentia, si pro se ipsa loqueretur?

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimùm subsidiis omnes illæ, quas diximus, Rhetoricæ partes comparari poterunt.

R. Quatuor: natura, arte, exercitatione, & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam;

R. Ex parte animi confert celeres motus, ad excogitandum, acutos, ad ornandum uberes ad memoriam firmos, ac diuturnos. Ex parte verò corporis confert latera firma, canoram vocem, solutam linguam, aptamque oris, & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excolit, quæ dedit natura; supplet, quæ

illi desunt, quæ verô redundant, luxuriantque, castigat, atque coercet. Uno verbo: certissimam, veluti digitô, monstrat viam, qua ad eloquentiam tutò perveniatur.

Quid affert exercitatio?

R. Conservat, & auget quæ ars expolivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ùt olim Demosthenes, alique sexcenti.

Quid est exercitatio?

R. Est assiduus usus, & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valdé facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stylus est optimus dicendi effector & magister*, Triplex est autem exercitationis genus nempé *Scriptionis, actionis, & memoriæ*,

DE IMITATIONE.

QUænam êst Imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si recte fiat, multum affert ad eloquentiam, & pauci admodum imitari sciunt, ùt par est; ideò de imitandi ratione fusius aliquit, & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quænam igitur est vera, rectaque imitandi via, & ratio?

R. Multiplex.

1. Cave vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *Mox daturus progeniem vitiosiorem* sed deligatur imitandus summus aliquis,

& ex-

& excellens auctor, in quem tota mente intuearis. Is autem erit, in Pöëtis ferme Virgilius qui cæteros omnes Pöëtas longe post se reliquit, & út ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est.* In oratoria verò arte deligitur unus Cicero, de quo, quàm tritum, ac pervulgarim, tam verum est illud Quintiliani dictum *Ille sciat se profecisse, cui Cicero valde placere ceperit*; & in quem bellissime cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox: *Ingenium, quod solum populus R. par imperio suò habuit,* & út non minùs splendide de eodem Tullio dictum fuit, à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, nè, quorum arma viceramus, eorum ingeniis vinceremur.*

2. Non optimos solùm auctores imitaberis, verúm etiam quæ in illis optima sunt, ac præstantissima: Si v. gr. scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus se se ipse videtur quodammodo vicisse, cujusmodi sunt illius pleræque perorationes. Illas inter scribendum lectabis identidem, ut illarum assidua lectio Tulliani styli germanum tibi saporem, & gustum aspergat.

Ut verò semper habeas in promptu selectissima, quæ subinde possis imitari, luculentissimorum auctorum loca? copiosum, sum naque curà elaboratum illorum indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ dixi, loca neque pueri-liter

(a) *Controv. Lib. 2.*

liter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait: *O imitatores, servum pecus*, & út à benè multis fieri video, qui cúm picarum aut psittacorum more easdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu verò quæcunque imitaberis, sic facies tua, ut eruditis, & emunctæ natis hominibus appareat imitatio; sed tamen res omnino alia, tibiq; propria facta, jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibiq; illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primò, si vim, ac pondus sententiæ retineas: verba verò vel omnia, vel magna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius: *Virtus est una altis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest.* Hanc egregiam Tullii sententiam, vide, quàm scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius, cum dicit de homine probo, & in colenda virtute constanti.

(a) Si fractus illibatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Sic etiam cúm dixisset idem Cicero Philippica nona: *Vellem. Dii immortales fecissent, ut vivo potiùs Servo Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus.* Hanc eadem sententiam, mutatis omninò verbis, ingeniosè admodum expressit Ovidius Lib. 13. Metamorphoseon, ubi Ulissem de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ità loquentem inducit:

Si

(a) *Ode. Lib. 3.*

Si mea cum vestris valuissent vota (a) Pelasgi
Non foret ambiguus tanti certaminis hæres:
Tuque tuis armis, nos te potiremur, Achille.

Secundo, si eadem fermè servando verba, transferas illa ad alium sensum, vel similem, vel contrarium: v. gr. dixit Tullius in Antonium *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium Diis Penatibus os importunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paululum immutata in Judam, hortos ad Christum prodendum subeuntem, opportunè transferre.

Sic etiam Catilinariæ primæ exordium ad aliud argumentum nullo labore itá convertent vel ipsi, mehercule tyrunculi: Quousq; tandem homo nequam atque improbe, intemperanter ab utere divinà patientia? Quamdiu illam eludet vita ista tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jactabit impietas? Nihil ne te impedentis mortis pericula; nihil inferorum pœnæ. nihil in te Divinæ justitiæ gladius, nihil terror conscientiæ, nihil severissimi judicis tribunal, nihil illius os, vultusque movebunt? Patere tua flagitia non sentis, &c.

Tertiò, rectè imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si commissuras, incisaque, & totum orationis ductum, ac filium potiùs imiteris, quam verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit, v. gr. Cicero Philippica II. *Non placet Antonio consulatus meus; at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui primus mortuus est: Placuit Quinto Lucatio*

(a) *Sic appellati vetustissimi Græciæ populi.*

tio Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas: Placuit duobus Lucillus, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni. Maximè vero Consultatum meum Cn. Pompejus probavit. Hanc figuram transfere poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores Litteræ, quas omnium ordinum, ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quartò, laudem habebit imitatio. si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificaudo fusiús, uberiusque dilates. Ità cum Virgilius dixisset 1. Georgicorum:

Prima Ceres ferrô mortales vertere terram
Instituit.

Hunc eumdem locum imitando, fusiùs more suo, amplificavit Ovidius V. metamorph.

Prima Ceres uncô glebam dimovit aratrô;
Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris:
Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus,

Contra vero cum à Tullio fusius, ac uberiùs dictum fuisset de Cæsare, in oratione pro Marcello.

Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis. easque detrahere ducibus, communicare cum militibus; nè propria sint Imperatorum. Et certè in armis militum virtus. locorum opportunitas. auxilia sociorum, classes, comeatus multum juvant. Maximam verò partem quasi jure suo fortuna sibi vendicat, & quidquid est prosperè gestum, id planè omne ducit suum At verò hujus gloriæ. C. Cæsar, quam es paulò ante adeptus socium habes neminem, Totum hoc, quantũcunque est, quod certè est maximũ, totum

est

est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil, turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se gloriæ societatem non offert: tibi cedit: tuam esse totam, ac propriam fatetur.

Totam hanc ornatissimam laudationem in duos versiculos itâ collegit Pöëta egregius:

Gloria vincendi juncta est cum milite, Cæsar.
Cæsar, parcendi gloria tota tua est.

Quintò laudabitur imitatio, si quæ ab Oratoribus scripta fuere, solerter transferas in orationẽ adstrictam. Ità facilè crediderim cum M. (a) Antonino Mureto, perfectissimo talium rerum æstimatore. Virgilianum illum versum.

Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit.

Ciceronem imitatum fuisse, Ita enim ille Philippicâ XIV. scripserat in Antonium: *Refugit animus P. C. eaque dicere reformidat, quæ Lucius Antonius in Parmensium liberis, & conjugibus gesserit.*

Sextòs, bonus imitator eris, si vel ex Græcis Latina facias, vel ex *Latinis*, aut etiam Græcis vernacula. Ita Tullius tam multa singulari quodam artificio expressit ex Demosthene, quem mirabatur, & quo nè Athenas quidem ipsas magis Atticas fuisse, urbanuo quodam, & liberali joco dictitabat. Sic etiam Virgilius, acer, & diligens Græcorum imitator, in Æneide Homerum est imitatus, & in Bucolicis (b) Theocri

(a) *Fuit orator, & criticus celeberrimus sæculó 16.*
(b) *Theocritus Pöëta Syræcusanus scripsit Cræcè idyllia in genere bucolico laudatissima.*

critum. Sic Terentius ex Menandro, & ex Aristophane tam multa invexit in Latium. Ita Horatius Pindari (a) Callimachique vestigia persecutus est in suis Odis, & nominatim in tertia quarti libri.

Quem tu Melpomene semel,
Nascentem placido lumine videris. &c.

Quam quidem tantis laudibus ornavit summus ille vir Julius Cæsar Scaliger, ut mallet á te similem scriptam fuisse, *Quam esse totius Tarraconensis Rex.* Sic enim (per ludum opinor) dictitare consveverat.

Atque, ut hisce elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si quos imitaris, eos non dicam adæquare, sed vincere etiam omni ope coneris: ut ait Quintilianus Lib. 10. *Conandum est aliquid supra eos, quos imitaris*; & ut etiam admonet vetus pro verbium; Invenire, rem admodum difficilem esse: perfacilem verò, inventis addere.

Ita Virgilius. cûm exiliter admodum ac jejunè de Hectore dictum fuisset á veteri Poëta Ennio; (b)

O lux Trojæ, germane Hector.
Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?

Versus eosdem, vel potius eamdem sententiam ex plumbea fecit auream Æneid. Libro secundô:

O lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrûm

F Que

(a) *Callimachus nobilis Poëta Græcus vixit post Alexandri tempora.* (b) *Ennius Poëta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punici, centum, & amplius ante Ciceronem annis.*

Quæ tante tenuere moræ? Quibus, Hector, ab oris,
Expectate venias? ut ne post multa tuorum
Funera, post varios hominumque; urbisq; labores
Defessi aspicimus? quæ caussa indigna serenos
Fædavit vultus? Aut cur hæc vulnera cerno;

Hunc eumdem Ennii, Virgiliique de Hectore locum apertissimè imitari conatus est Seneca (a) Troade, ubi viduam illius Andromahen ità loquentem inducit:

Cum subitò nostros Hector ante oculos stetit:
Non qualis ultro bella in Argivos ferens,
Grajas petebat facibus Idæis rates:
Nec cæde vasta, quali in Danaos furens,
Vera ex Achille spolita simulata tulit.
Non ille vultus, flammeum incendens jubar:
Sed fessus, àb dejectus, & fletu gravis,
Similisque nostro, squalidâ obtectus comâ.

Quæ imitatio, quamquam non infelix; tu vide tamen, quantúm à Virgiliana distet. Verùm quantò inferior Virgiliô videtur in hoc loco Seneca, tantô sanè jùre videbitur Ennio superior in hac altera ejusdem imitatione in eadem Troade:

Columen patriæ, mora fatorum,
Tu præsidium Phrygibus fessis,
Tu murus eras, humerisque tuis
Stetit illa decem fulta per annos:
Tecum cecidit. summusque dies
Hectoris idem patriæque fuit.

Hanc Ennianam imitationem aliquando mi-
tan-

(a) *Tragædia sic inscripta.*

rantibus amicis festivè admodum respondit Virgilius, *se ex Ennii stercore gemmas, aurumque colligere.* Cùm verò assidua hæc diligentque veterum imitatio vitio illi verteretur ùt ab invidis, & obtrectatoribg, ûmq; illi malevolentiæ livore suffusi palam jactarent in vulgus, illum pleraque ab Homero sumpsisse, hoc uno responso calumniatoribus os obstruere, illosque penitus elingues rèddere consveverat Virgilius: *Cur non ipsi quoque eadem furta tentarent? Verùm intellecturos, faciliùs esse Herculi clavam detrahere quàm Homero vel unum eripere versum, illumque ad rem suam accomodare.*

Ratio tamen quædam est tyronibg presertim adhibenda, nè dum propositum sibi exemplar cônantur vincere, & dum ab illo paululum, sed in melius aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficiant & in pejus aberrent, quod Lucano præsertim contigisse videmus.

Cum enim mirificè, séd sobriè tempestatem ità descripsisset Virgilius Æneidos primô:

Incubuere mari, totumque à sedibus imis.
Una Eurusq; Notusq; ruunt, creberq; procellis
Africus, & vastos volvunt ad littora fluctus,
Eripiunt subitò nubes, cœlumque, diemque
Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther
Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hunc Virgilii locum cùm sibi vel imitandum vel superandum proposuisset Lucanus immodico quodam calore raptus, suôque nimium velificatus ingenio, & laxatis illi velut habenis, sic aberravit in pejus:

Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! non ullo litore surgunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti,
A magnô venêre mari, mundumque coercens
Monstriferos agit unda sinus.

* * * * * * * * * * * * * * * * * *

ARTIS RHETORICÆ LIBER PRIMUS.

DE ELOCUTIONE.

QUid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius; est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accomodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra quam fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit Inventio, quia tamen plusculum difficultatis habet, id circò eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris benè multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectus origo sit eloquentiæ, út ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione Latinè (a) loquendi Libro, quem, Ciceroni nominatim nuncupavit; & cùm verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, sit lon-

(a) *Cicero in Bruto.*

longè facilior quàm cura rerum, quæ ſpectat ad inventionem liquet profectò nos Tyronum commodis, utilitatique ſervire, dum Ariſtotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoriæ quaſi limine, veſtibuloque paulisper hæremus, priusquam in intima illius penetralia pedem (a) auſimus inferre.

Ut huic eidem Tyronum utilitati conſulatur, noſtrum hun de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis eſt primò de Figuris, in quibus nullo fermé negotio ſe ſolent exercere vel ipſi Tyrunculi. Secundo dicetur de Periodo, in qua videtur pluſculum eſſe negotii. Tertiò tractabimus de Stylo; à facilioribus, út par eſt, ad diſſiciliora ſenſim progrediendo.

CAPUT I.

De Figuris, ſeu ſchematibus.

Figura, ùt diximus in Elementis, eſt ornamentum quoddam Orationis, ſeu ſloquendi modus illuſtrior: & à communi conſuetudine remotus; cujuſmodi ſunt hæc Ciceronis verba in Catilinam. *Vivis, & vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam.*, Itemque illa Didonis morientis (b) verba.

—— Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait, Sic ſic juvat ire ſub ūbras
Aut hæc ejuſdem Didonis:
Littora littoribus contraria, fluctibus undas

(a) Penult producta, pro *audeamus*. (b) Æneid. 4

Imprecor, arma armis pugnent, ipsique nepotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in sententiis, & sensu ipso, aliæ in verbis tantúm. Quia verò res prius animô, menteque concipiendæ sunt quàm verbis exprimantur; ideò de Figuris sententiarum, quæ ad mentem pertinent, antè dicendum nobis est, quàm de figuris verborum.

§. I. De Figuris Sententiarum.

INter Figuras Sententiarum aliæ videntur aptiores ad movendum, aliæ ad docendum, aliæ ad delectandum. Initium faciamus ab his, quæ ad movendum, seu ad animos flectendos præcipuè valent.

§ II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

CUr ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primá collocamus, quòd vehementiores animi motus exclamando soleamus exprimere

Quid est exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, quâ, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, reique magnitudinem exprimimus. Ita Tullius oratione 1. in Catilinam; per summam indignationem sic exclamat: *O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit, Consul vide hic tamen vivit. Vivit? Imò verò etiam in Senatum venit.* Et oratione 2. in Antonium: *O miserum me! consumptis enim lacri-*

lacrimis, infixus tamen animo hæret dolor.

Exclamatio adjunctam fere é habet aliquam ex hisce interjectionibus, *o! heu! ha! vah! proh Superi! proh Superûm, atque hominum fidem!* Persæpé tamen fubauditur, interjectio, út si dicas, *Miserum me!* vel *Hoccine Sæculum!* Veteres pro interjectione, o, fæ, é adhibebant voces istas (a) *Ædepo! Hercle! Mehercule! Jupiter? Me castor! Medius fidius!* Catullus.

Charts

Doctis. Jupiter! & laboriofis.

Heu, & Eheu triste aliquid, & molestum indicant. Ità (b) Cicero: *O domus antiqua, eheu quàm dispari domino dominaris!* Virgilius vero Æneidos 4.

——— Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulhramque uxorius urbem
Extruis; heu regni, rerumque oblite tuarum!

Proh adhibetur fæpé ad obtestandum, Ità Terentius! *Prob Deum! atque hominum fidæ, quid est, si non hæc contumelia est!*

Mirum in modum facit exclamatio ad significandam indignationem, doloremque ex re atroci conceptum, ùt Tullius pro Cœlio: *Proh Dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut (c) connivetis, aut præsentis fraudis pænam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Itá pro Sylla: *O mise-*

(a) *Quasi dicas per ædem Pollucis. . . . . ità me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius juvet.* (b) De Officiis. (c) Ital *Chiudete gli oc ch i.*

miſerum, & infelicem diem illum, quo Conſul omnibus centuriis P. Sylla renunciatus, eſt! O fallacem, ó volucrem fortunam! cæcam cupiditatem: præpoſteram gratulationem! quam citó illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lacrymam redierunt! Et pro Milone: *O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hanc ingratam, ſi ejacerit: miſeram, ſi amiſerit!* Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum miſericordiam exclamando captat (a)

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora puſſunt
Accipere, aut quid jam miſero mihi deniq; reſtat.

Aliquando etiam lætitiam, animique hilaritatem exprimit Exclamatio, v. gr. Cicero ad Atticum (b): *O ſuaves epiſtolas tuas, uno tempore mihi datas duas? quibus evangelia, quæ reddam, neſcio; deberi quidem planè fateor.* Evangelia veró (ſi quæris) erant merces allati jucundi nuntii; vel etiam ſacrificia, & ſupplicationes, quæ pro læto nuntio decerni olim a Romanis conſveverant. Unde non immeritò Chriſtianis *Evangelium* appellatum eſt ſalutiferum illud nuntium á CHRISTO veraciſſimo Patris Nuntio nobis allatum.

Denique Exclamatio ſervit interdum Ironiæ; ita (c) Tullius: *O præclarum cuſtodem ovium, ut ajunt, lupum!* & in Piſonem. *O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios; Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum, ruſticum Marium: nullius conſi-*

(a) Æneid 2. (b) Lib. 2. Ep. 8. (c) Philip. 3.

consili patres istorum amborum Consulum qui triumphàrunt?

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus. & ubi res magnas auditori persvaseris. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset, ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

QUid est Dubitatio?

R. Dubitatio est (a) Schema. quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquamdiu, quid sibi agendum, dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium (b) milites alloquitur quasi dubitans *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio Cives? qui à patria vestra descivistis. An milites? qui imperium, auspiciumque abnuistis, Sacramenti religionem rupistis. Hostes? corpora, ora: vestitum; habitum civium agnosco, facta dicta, consilia, animos hostium video.*

Illustre omninò Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cùm Didonem Ita dubitantem inducit: (c)

En quid agam? rursusne procos irrisa priores
Experiari? Nomadumque petam connubia supplex.
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Inacas igitur classes, atque ultima Teucrûm
Jussa

(a) *Habitus, figura.* (b) *Decade* 3 (c) *Æn.* 4

Jussa sequar. . . . . . .
An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Insequar? Et quos Sidonio vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?

Deinde sequitur electio, quæ fit nimirum, cùm is, qui dubitat, subitò consilium capit, quasi oborta sibi nova quadam luce:

Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium aliud ejusdem Schematis exemplum in Oratore:. *Utrùm difficilius, aut majus esset negare tibi sæpiùs idem roganti, an efficere id, quod, rogares, diu, multùmque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unicè diligere, cuique me charissimum esse sentirem præsertim, & justa petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur, & suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur, reprehensionem doctorum, atque prudentium.*

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitationis exemplum, in illis Tiberii verbis apud Tacitum in Annalibus: *Quid scribam, P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me, Deæque peius perdant, quàm perire quotidie sentio, si scio.*

§. IV. De Obsecratione.

Quid est obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis indicat, fit, cùm alicujus sive Dei, sive homi-

minis opem imploramus. Hoc Schemate mirum in modum utitur Tullius pro Rege Dejotaro: *Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam libera, nè residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam Rege Dejotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam dexteram, non tam in bellis & in præliis, quam in premissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii penates acciperunt; te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt.*

Vehemens est etiam, atque flexanima (a) Palinuri ad Æneam obtestatio apud Virgilium Æneid. 6.

Quod te per cæli jucundum lumen, & aureas,
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his invicte, malis. Aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusq; require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neq; enim credo sinè numine divum
Flumina tanta paras stygiamq; innare paludē)
Da dextrā misero; & tecū me tolle per undas.

Hæc figura, præ cæteris, vehemens esse & in perorationibus potissimúm solet adhiberi.

§. V. De Imprecatione.

Quid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, qua malum impre-

(a) *Palinurus Æneæ navis gubernator, qui somno oppressus, unà cum gubernaculo in mare delapsus est.*

precamur alicui, vel etiam nobismetipsis. Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro: *Dii te perdant fugitive Ità non modo nequam, & improbus; sed etiam fatuus, & amens es.* Et in Antonium: *Quin tu abi in malam rem, malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Didonis: (a)

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat.
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemq; profundam
Ante pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.

§. VI. Interrogatione, & Subjectione.

QUid est Interrogatio?

R. Fit cùm interrogamus" aliquem, non tam ad rem dublam quærendam, quàm ad urgendum, instandumque, & ad vehementiorem affectum exprimendum. Ita Cicero Catilinam urget hisce verbis: *Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium conscientiâ teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sanè interogationibus Catilinam multò acriùs pungit Cicero, quàm si frigidè diceret Patent, Catilina, tua consilia, conjuratio tua omnium conscientiâ constricta tenetur, quid egeris, nemo ignorat. Similiter poterat dicere Virgilius: Ipse

(a) *Æneid.* 4.

Ipſe ego te vidi Damonis, peſſime, Caprum
Excipere inſidiis, multum latrante Lycilca.

Sed plus ſpiritûs, nervorumque habet hæc interrogatio: (a)

Non ego te vidi, Damonis, peſſime, Caprum
Excipere inſidiis.

Quòd ſi interrogationi ſubjiciatur reſponſio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia *Quid tam novum. quàm adoleſcentulum privatum, exercitum difficili Reipublicæ tempore conficere? Confecit, huic preeſſe? Præfuit, rem óptimè ductu ſuo gerere? Geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini adoleſcenti, cujus à Senatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium, atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum? Fuit in iis Provinciis ſingulari innocentia, æquitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

§. VII. De Præteritione, & Reticentia.

Quid eſt Præteritio ?

R. Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore, & in deliciis fuiſſe, fit, cùm ſimulamus nos vel neſcire, vel nolle dicere id, quod vel maximè dicimus. Ita Tullius ſuum Pompeium magnificè laudat per præteritionem:

Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terrâ mariq; quantaque felicitate geſſerit; ut ejus ſemper voluntatibus non modo cives aſſenſerint, ſocii obtemperârint, hoſtes, obedierint, ſed etiam venti, tempeſtateſq; obſecundarint; hoc breviſſimè dicam. . .

Ha-

(a) *Ecl.* 3.

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem in Vatinium: *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impunè per me, parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilâris, matrem verberâris. Habet hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudo obscuritate & sordibus tuis tegátur.*

Præteritioni vicina est, & affinis Reticentia, aposiopesis Græcè dicta, quæ fit, cùm orationem abrumpimus subitò, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum quæ latent, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis:

Majorem primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere nollo,

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius Æneid. 1. ubi Neptunus ventos tumultuantes sic increpitat

Jam cœlum, terramque meo sinè numine, venti
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego . . . sed motos præstat componere fluctus.
Post mihi non simili pæna commissa luetis.

Aposiopesi útimur ob pudorem, út Virgilius in ecloga 3.

Novimus, & qui te . . .

§. VIII. De Expolitione.

QUid est Expolitio?

R. Expolitio, sive Commoratio, & Exornatio (nam tria hæc vocabula unum, atque idem sonant

---

(a) Sat. 1.

pant) est figura ad motus excitandos valdè insignis.

Fit autem, cùm eamdem sententiam variis modis versamus, ut altiùs in auditorum animis defigatur. Ità Cicero pro Sextio; *An mihi ipsi ut quidam putant, fuit mors æquô animô oppetenda? quid tum? mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? tam eram rudis? tam ignarus rerum, tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram, nihil videram, nihil ipse legendo, quærendoque cognoveram; nesciebam vitæ brevem esse cursum, gloriæ sempiternum? quum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potiùs donata, quàm reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent, animos hominum, sensusque morte restingui; alii autem tum maximè mentes sapientum, ac fortium virorum, quum è corpore excessissent, sentire, ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensû; alterum etiam optandum, meliore esse sensu.*

§. IX. De Epiphonemate.

Quid est Epiphonema?

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post rem aliquam insignem vel narratam vel probatam. Ut cùm Virgilius, post narratos classis Trojanæ labores, sic exclamat sententiose: (a)

Tantæ molis erat Romanam condere gentem

Sic etiam Lucretius lib. 1. post commemoratum

(a) *Æneid.* 1.

ratum exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hac gravi sententia claudit narrationem:

Tantum Relligio potuit svadere malorum.

Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute: *Senectutem ut adipiscantur, omnes optant; eamdem occusant* (a) *adeptam: tanta est inconstantia, stultitia, atque perversitas.* Sic etiam Virgilius postquam apum, in melle conficiendo, industriam, laboresque descripsit, hoc addit Epiphonema:

Tantus amor florũ, & generandi gloria mellis

Itemque hoc 2. Georgicorum.

—— Adeò a teneris consvescere multum est.

Et alio in loco, de crudeli, atque impio Polymnestore loquens, (b)

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & aurô
Vi potitur. QUID non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames ?

CAPUT II.

De Figuris ád delectandum magis idoneis.

§. I. De Apostrophe.

QUid est *Apostrophe* ?

R. Est Schema, quo sermonem ad aliam personam, vel quasi personam convertimus, quam

(a) *Alii* Adepti *quæ lectio videtur melior.* (b) *Æne: 3.*

quam instituta oratio requirat Ita, Cicero pro Milone: *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri, & civis invicti appello periculo, Centuriones, vosque milites; vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur.*

Apostrophe fit aliquàndo ad Superos ad invocandum. Ita Tullius 1. in Catilinam: *Tum tu Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii verè nominamus? hunc, & hujus socios suis aris, cæterisque templis, à tectis urbis, à mœnibus, à vita, fortunisque omnium civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos, mortuosque mactabis.*

Nec tantum ad personas fie Apôstrophe, sed etiam ad res inanimes, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Mezentii Apostrophe ad equum suum, nomine Rhœbum:

Rhœbe diu (res si qua diu mortalibus ulla
est) Viximus . . . . .

Ita Cicero pro Milone: *Vos enim jam Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum Populi Romani sociæ, & æquales.* Pòetis porrò nihil familiarius est, quàm illa ád res sensu carentes Apostrophe. Ità Dido moriens Æneid. 4.

Dulces exuviæ, dum fata, deusque sinebant,

Accipite hanc animam, meque his exſolvite curis.

Quænam ſunt Apoſtrophes regulæ ?

R. Tres. 1. Raró eſt uſurpanda. Si enim crebriùs adhibeatur, inepta erit, & frigidiuſcula

2. Tametſi multis videatur, Apòſtrophen in ipſo dicendi principio nequaquam adhiberi posſe, interdum tamen Orationem inchoat egregiè ùt docet initium primæ Catilinariæ: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientiâ noſtrâ?*

3. Fas eſt Pòétis, ſolius metri cauſâ, Apoſtrophen adhibere. Ità Ovidius lib. 3. Triſtium:

Nunc ego jactandas optarem ſumere pennas
Sive tuas, (a) Perſeu; Dedale, ſive tuas.

§. II. De Hypotepoſi.

QUid eſt hypotepoſis ?

R. Eſt figura, qua res ità (b) graphicè deſcribitur, ut non tam audiri, vel legi, quàm ante oculos verſari videatur, Splandidum in primis, ac illuſtre illius exemplum habes in ſeptima Verrina, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ità ſubjicit: *Ipſe inflamatus ſcelere, & furore in forum venit. Ardebant oculi; toto ex ore crudelitas eminebat Expectabant omnes, quò tandem progreſſurus, aut quidnam acturus eſſet; cùm repentè* (c) *Hominem corripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet, Clamat ille miſer ſe civem eſſe Romanum.*

Ni-

(a) *Perſeus Jovis filius, talaribus à Mercurio donatus, Andromedam liberavit.* (b) Ital. *eſatamente, è quaſi pittoreſcamente ea penullo.* (c) *Gavium civem Romanum.*

Nihilo inferior est Virgiliana illa de Mezentii equo Hypotiposis, quam meritò mirantur omnes: (a) (auras

Tollit se arrectum quadrupes , & calcibus
Verberat, effusumq; equitem super ipse secutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo,

Hypotyposim creberrimè solent usurpare Pöétæ, ac præsertim Virgilius, qui res adeò vivis, & spirantibus, ut ità dicam, coloribus describit, ut pænè sub oculos cadant. Ita Cyclopes depingit Æneid, 8.

Ferrum exercebant vasto Cyclôpes in antro
Brontesque Steropesque, & nudus membra
Pyracmon.

. . . .

——Alii ventosis follibus auras
Accipiunt, redduntq; alii stridentia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus antrum
Illi inter sese, multa vi, brachia tollunt.
In numerum, versantq; tenaci forcipe massam

§. III. De Prosopopœja.

Quid est prosopopœia ?

R. Prosopopœia est fictio personæ', seu Schema, quo personæ mortuæ, vel absenti, aut etiam rei sensu carenti sermonem tribuimus; per quamdam licentiam oratoriam; v. gr. cum inducimus loquentem Urbem, Provinciam. Angelum, Beatum, parietem, aliaque id genus. Talis est apud Lucanum celebris illa Prosopopœja patriæ, quæ Julio Cesari juxta fluvium Rubiconem apparens, illum á civili bello dehortatur. (b) Ga Jam

(a) *Æneid* 10. (b) *Lib. 1. Pharsaliæ.*

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
Ingentesque animô motus, bellumq; futurum
Cæperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa Duci Patriæ trepidantis imago.
Clara, per obscuram, vultu mœstissima, noctem
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæsarie lacera, nudisque adstare lacertis,
Et gemitu permissa loqui: Quò tenditis ultra?
Quo fertis mea signa viri? Si jure venitis,
Si cives, hucusque lîcet.

Sic etiam Tullius in prima Catilinaria ita loquentem patriam inducit *Quæ (patria) tecum Catilina, sic agit, & quodammodò tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sinè te. Tibi uni multorum neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera. Tu non solùm ad negligendas leges, & quæstiones, verùm etiam adevertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli: Nunc verò me totam esse in metu, propter te unum* (a) *quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: Si verus, nè opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ùt dixi, patria loquatur &c.*

Venustissimum est, & Aurea Augusti ætate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem ma-

---

(a) Ital. *Che per ogni romor, che si senta, si abbia a temer Catilina.*

maritum per Prosopopœjam sic alloquitur uxor mortua:

Immatura perii; sed tu felicior annos.
Vive tuos, conjux optime; vive meos.

§. IV. De Ethopœja.

QUid est Ethopœja?

R. Ethopœja est expressio morum, seu Schema, quo alicujus studia, mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. Ita Sallustius (a) Catilinam omnibus artis coloribus egregiè pingit in illa Ethopœja, tantoperè omnium consensiones laudata.

Ethopœia Catilinæ.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi, & animi, & corporis, sed ingenio malô pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis grata fuere; ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ, supra quam cuique credibile est? Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus. Ardens in cupiditatibꝰ satis eloquentiæ, sapientiæ pàrum: Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Sic etiam Plautus senis avari, sordidique mores mirabiliter exprimit, (b) dum illum inducit hæc servo suo mandata dantem:

Senex Avarus.

Cave, quemq; alienum in ædem intromiseris,
Si quispiam lignum quærat, extingui volo,

(a) *In bello Catilinario.* (b) *In Aulularia.*

Nè causæ quid sit, quod te quisq; quæritet,

. . . .

Tum aquam effudisse dicito: si quis petet
Cultrum, securim, (a) pistillum, mortarium
Quæ utenda vasa semper vicini rogitant:
Fures venisse atque abstulisse dicito.

Mulierem mores graphicè pingit Terentius dum ait: *Novi ingenium mulierum: nollunt, ubi vèlis: ubi nolis, cupiunt ultro.* Et alio loco *in Hecu.* 2. 2. 11. *Nósti mores mulierum; dum* (b) *moliuntur, dum comuntur; annus est.*

Ethopæja dividitur in Prosopographiam, & in Ethopœjä propriè dictä, de qua jam egimus

Quid est Prosopographia?

R. Est expressio vultûs, ac corporis totius, seu Schema, quo alicujus vultum, os, lineamenta, incessum; cultum, (c) habítumque omnem exprimimus. Ita Martialis deformem Zoilum, lepide pingit;

Crine ruber; niger ore, brevis pede, lumine
læsus.
Rem magnam præstas; Zoile, si bonus es,

Sic etiam Franciscus Vavassor in suo illo eximio *de ludrica dictione* libro Socratis habitum os, figuramque depingit.

Socrates Æsopo non absimilis deformitate corporis fuit: utpote (d) *simis naribus, extantibus & prominentibus oculis, recalva fronte, pilosis humeris* (a) *obe-*

(a) Ital, *pestello* (b) Allii aliter lego sic. *Macchinano, e studiano la maniera di abbigliarsi* (c) Ital. *portamento.* (d) Ital, *Schiaccite.*

(a) *obeso ventre*, (b) *repandis cruribus quem propterea rectè Alcibiades cum Sileno, & Satyris etiam formâ, & spetie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscos, (c) gibbosos, (d) ventriosos, claudos, similesque eorum eò fere dicatiores esse hominibus cæteris, quò sunt vitiis corporis insigniores, materiamque præbent ad jocandum: sive quòd sæpiùs, lacessiti propter suam fæditatem, assuescant vicissim adversarios repungere, atq; ita exercitatiores in eo ipso genere fiant. sive quòd priores occupent, nè feriantur, aut ut feriantur leviùs.*

Feliciter admodum miscentur Prosopographia, & Ethopœja proprié dicta, ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ùt liquet in exemplo sequenti, ubi M. Calphurnium sic pingit (e) Tullius: *Consul ipse parvô animô, & pravô: tantùm (f) cavillator genere illo moroso, quod etiam siné dicacitate videtur. facie magis quam facetiis riduculus, à quo nihil speres boni Reipublicæ, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.*

CAPUT
De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesi.

Q*Uid est Antithesis?*

R. Antit-

(a) *Pieno panciuto*, (b) *Strambo, sbilenco, storto*, (c) *Gobbi*. (d) *Tripponi, panciuti*. (e) *Ad Atticum*. (f) Ital. *Burlone, o Faceto in quela sorta fant ostica, e sdegnosa di burle, ch' è propria degli Attici.*

R. Antithesis, sive oppositio est Schema, quo verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur; cujus rei splendidum in primis, & illustre exemplum habes in 2. Catilinaria: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia, hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio, hinc pietas; illinc scelus? hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia. virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremò copia cum egestate, bona ratio cum perdita mens sana cum amentia: bona deniq; spes cum omnium rerum desperatione confligit.*

Sic Martialis in amicum quemdam morosum sibique imparem, facete ludit per Antitheses, (a)

Difficilis, facilis, jucundus, acerbus es idem:
Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (b):

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis.
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus:

Sic etiam Justinus (c) Agathoclem, Syracusis obsessis, bellum nihilominus in Africam trans ferentem, laudat per Antitheses: *Mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suæ par non erat eorum urbi bellum inferret? & qui sua tueri non poterat, impugnaret aliena, victusque victoribus insultaret.* Ejusdem etiam generis est memorabile illud dictum Augusti, jam ætate valde provecti, ad nobiles quosdam juvenes, qui forte tu-

(a) *Lib.* 12. (b) 1 *Metam.* (c) *Agathocles Siciliæ Tyranus; patre figulonatus. Lib.* 22.

tumultuabantur: *Audite, juvenes; ſenem, quem juvenem ſenes audivêre.*

Hoc etiam modo Horatius in Odis: *Privatus illi cenſus erat brevis, commune magnum;* & poſt illum (a) Seneca:

Curæ leves loquuntur, ingentes ſtupent.

ʃ. II. De Suſtentatione.

QUid eſt Suſtentatio?

R. Eſt figura, qua Orator, ad ſibi conciliandam attentionem, & ad excitandos, erigendoſque auditorum animos, allos tenet aliquandiu ſuſpenſos. incertoſque, quid dicturus ſit; ùt cùm Tullius ait contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini. judices, quid deinde factum ſit . . expectate facinus, quam vultis improbum? vincam támen expèctationem omnium.*

Habes falſum, & facetum Suſtentationis exemplum in Martialis Libro 6.

In Lupercum.

Quod convivaris ſine me tam ſæpè, Luperce
 Inveni, noceam qua ratione tibi.
Iraſcar, licet uſque voces, mittaſq; rogesq;
 Quid facies? inquis, quid faciam? veniam,

ʃ. III. De Communicatione.

QUid eſt Communicatio?

R. Eſt figura, qua Orator, cauſæ ſuæ confidens, deliberat cum iis ipſis apud quos, vel contra quos dicturus eſt, illos nimirum conſulens, quid acturus ſit Egregium hujuſmodi exemplum habes in Verrina 2. ubi Cicero ſummam-

(a) *In Hypolito.*

mam causæ fiduciam ita demonstrat: *Nunc ego vos consulo, quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii profecto taciti dabitis, quod ego mihi necessariò capiendum intelligo.* Et pro Cæcina; *Quæro, si te hodie domum tuam redentem homines armati, non modò limine tectoque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque probiberent, quid acturus sis?*

§. I. De Correctione.

QUid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema quo Orator sententiam, aut vocem á se prolatam restractat ac veluti corrigit. Ita Cicero pro Cœlio, *O stultitia! Stultitiamnè dicam, an impudentiam singularem?* Ex prima Catilinaria: *Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat Tu ut unquam te corrigas? Tu ut ullam fugam meditere; Tu ut ullum exilium cogites? Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent!*

Sic etiam Terentius in comœdia, quæ inscribitur (a) *Heáutontimorumenos*, miserum senem Menedenium sic loquentem inducit:

Filium unicum adolescentulum
Habeo Ah! quia dixi habere me? Imò habui, Chreme:
Nunc Habeam, nec ne, incertum est.

C A P U T V.

De Figuris verborum.

FIguræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ quæ sunt tropi, fiunt tan-

(a) *Vox composita, quæ Græcè sonat* se ipsũ puniens

tantum in verbis translatis, hoc est à sensu sibi proprio in alienum sensum traducti, ùt cùm dicimus *Lætas segetes. Prata rident. Geminos duo fulmina belli Scipiadis, &c.* Figuræ vero, quæ non sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis ùt cùm ait Tullius: *O tempora! O mores!* Et alio loco, *Abiit, excessit, evasit, erupit,*

ʃ. I. De Tropis,

QUid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel Orationis é propria significatione in alienam immutatio, cum virtute, ac dignitate; ut cum dicitur: *Mulus* pro *Stupido*; vel *Laterem lavare,* pro *Frustra laborem suscipere,* instar laterem lavantis. Ista porrò immutatio sive conversio fit cum virtute, ac dignitate, hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi venustatem, dignitatem conciliandam. Porò Tropus sic appellatur a voce Græca *Trepo verto,* ut ad verbum *Inversionem* sonet.

Hec autem inversio fit multiplici, variaque ratione, sed quatuor potissimum modis; unde existunt primarii quator, nobilissimiq; Tropi, nempe Metaphora, Metonyma, Synecdoche; & Ironia, de quibus sigillatim tractandum est

§. II. De Metáphora.

QUid est Metaphora?

R. Metaphora, seu Translatio, est tropus, quo vox aliqua á propria significatione ad alienam transfertur ob similitudinem. Ut cum ait Tullius ad Cæsarem: *Parietes hujus curiæ tibi*

bi gratias agere gestiunt. Vox illa: *Gestire*, quæ est hominis propria, transfertur ad parietem; cujus non est propria; sed cum quo tamen habet hoc loco quamdam similitudinem & affinitatem.

Hunc porrò usum, ac modum verba transferendi necessitas genuit, cum scilicet verba propria deessent: postea verò, delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis depellendi frigoris causâ primum reperta postea etiam adhiberi cœpta est ad ornatum corporis, & dignitatem; sic verbi translatio solius inopiæ causâ primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimum ducuntur Metaphoræ?

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, à divinis, à cœlestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus eorumque, operibus, adeo ut non minus late pateat Metaphora, quam similitudo, quæ á re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur: 1. a Divinis, ùt apud Ciceronem, *Deus ille noster Plato*. Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (a).

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

2. Sumitur ab Elementis, ùt cum dicitur á Tullio, *Nullius tantum est flumen ingenii, nullo scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ*

(a) *Lib.* 2.

quæ non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, v tuas gestas possit.

3. Metaphora sumitur è stipibus, plantis, M arboribus? Ita Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nulla umquam vi labefactari ptest,*

4. Sumitur á rebus arte, manuque factis. Ita (a) Appion ille, contra quem Josephus scripsit vocabatur, *Cymbalum mundi* Longinus verò Rhetor eximius! appellabatur *Viva Bibliotheca. & Musæum ambulans;* quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortunæ Pila* fuit vulgô nuncupatus, quòd nempe variîs fortunæ casibus fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui solertî promptôque erant ingeniô ad res ex tempore conficiendas, lepidè ajebat, *Argentum habere* (b) *in numerato,* Metaphora a pecuniis ducta

5. Metaphora ducitur ab homine; ùt cùm ait apud Virgilium Palinurus:

Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
    Ignorare jubes?

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigillatim, hominis esset otiô intemperanter abutentis. Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus enumerat ad quæ omnes Metaphoræ commodè possunt revocari.

Primò fit Metaphora, cùm à re quapiam animata ad rem aliam animatam verbum transferi-

(a) *Appion Gramaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberii.* (b) Ital. *in contanti.*

ferimus: ùt cúm ait Titus Livius; *Scipionem à Catone solitum allatrari*; quæ vox, *Allatrare*; cúm propria sit solius canis, tribuitur tamen homini non inconcinnè. Sic etiam Christus ipse Herodem, ob mores vulpinus, hoc est ob calliditatem, atque versatiam, vulpem appellavit, Lucæ cap. 13. *Ite, & dicite vulpi illi.*

Secundò fit Metaphora, cum inamma pro aliis inanimis ponuntur; ut *Habena* pro *Gubernaculo. Frenum* pro *Lege*; *Vinculum* pro *Communitate*; vel si dicas cum Tullio *Hic orationis vela contrahamus.*

Tertiò cùm inanima transferentur ad animata; ut cum ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in mórte præstantium virorum, & cum ait Catullus:

O qui flos es juvenculorum!

Quartò, denique precipuam quamdam venustatem habet, cúm rebus inanimis, seusuque carentibus sensum quemdam, animosque, ac veluti vitam damus: út cúm ait Virgilius:

———Pontem indignatus (a) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario. *Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora.

QUænam *Metaphoræ dicuntur vitiosæ?*

R. Vitiosæ dicùntùr Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, sordidæque, & ab re quapiam abjecta deformique desumptæ. Talis est ista, quam

(a) *Araxes Armeniæ fluvius.*

quam damnant Tullius, & Quintilianus: *Stercus curiæ Glauciæ* itemque illam *Saxa mundi* (a) *verruce*, id est *rupes*. Horatius quoque ob eamdem causam notavit versum illum cujusdam M. Furii Bibaculi: (b)

Jupiter hibernas cana nive conspuit Alpes.

Quid enim sordidius ac turpius, quam Metaphoram á sputo mutari? Hoc eodem humilitatis, & ut ita dicam, ignobilitatis vitio laborare videtur celebris illa (c) Tertullani Metaphora, qua diluvium appellat *Naturæ generale* (d) *lixivium*.

2. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ, quæ duriores sunt vel longiús ac erútæ, vel quæ rem nimis amplificant; ut si dicas: *Syrtim Patrimonii, Charybdim bonorum*; quod profectò duriusculum est, & a Tullio jure damnatum. Quod si verearis, ne durior paulò, & audacior videatur Metaphora, poteris illam mollire, ac mitigare illîs aut similibûs vocabulis *Ut ità dicam* . . . *quasi* . . . *pœnè* . . . *Si ità loqui fas est*. &c. ut si dicas. *Mortuo M. Catone pupillum relictam esse Sanatum*, poterit audacior videri hæc translatio: si verò dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatum*, duriuscula Metaphora, hoc velut apposito condimento, mitescet. Nam; ut sapienter admodum monet idem Tullius. *Verecunda debet esse translatio*, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atq; ut precariò, non vi venisse videatur. 3. Vi-

(a) Ital. *Porri*. (b) *Sat*. 5. *lib*. 2. (c) *Tertullianus scriptor Ecclesiasticus, acris & vehementis ingenii, floruit initiò tertii sæculi*. (d) Ital. *Liscia*.

3. Vitium est in Metaphora si nimis Pöëti-ca sit; v. gr. si Orator dicat cum Virgilio *Volucres pennis remigare*: aut si cum Horatio di-cat de Euro:

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quæcumque Pöëtis licent, ea omnia Oratoribus licere extimandum est.

4. Mataphorarum vitium est immoderata quædam illarum coacervatio. Et si enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimium de-bet nam ùt modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum affert satie-tatis, atque fastidi, & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino dissimiles in ter se conjungendo. Quippe, út docet Fabius. *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere cæperis translationis, hoc desinas. Multi enim cùm initium à tempestate sumpserint; incendio aut ru-ina finiunt, quæ est inconsequentia rerum fedissima.* Quamquam, út loquar ingenuè, huic de perpe-tua, sibique consentanea translatione Rhetorum præcepto non adeò severè a summis viris ob-temperari video. Scimus enim diversas omni-no Metaphoras eleganter sæpe fuisse conjun-ctas a Virgilio, ab Horatio, a Catullo, &c. sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii: (a)

Nemo adeó ferus est, ut non mitescere possit,

Si

(a) *Apist . . . lib.* 2.

Si modò culturæ patientem commodet aurem.

Prima est de feris, quæ propriè mansvescunt & circurantur. Altera est de fructibus, qui acerbi sunt, & propriè mitescunt. Tertia est ab agri, quorum propria est cultura:

§. IV. De Allegoria.

QUid est Allegoria?

R. Allegoria est Metaphorarum continuatio, seu figura, qua aliud verbis dicitur, aliud re ipsa intelligitur, unde non absurde vocatur *Diversiloquium?* quod nimirum aliud dicatur, aliud sentiatur.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: *Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, aut collegæ tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos alias prospexi animo procellas; aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me pro omnium salute obtuli.*

Jllustris est, & omnibus nota illa Horatii Ode Allegorica de bello civili, Lib. 1.

O navis, referent in more te novi
Fluctus: O quid agis? fortiter occupa
Portum. Nonne vides, ut
Nudum remigiô latus?
Et malus celeri saucius Africo,
Antennæque gemant? ac sinè funibus
Vix durare Carinæ
Possint imperiosius
Æquor? Non tibi sunt integra lintea, &c.

In hac eximia Allegoria navim pro Republica; fluctus pro civili bello; portum pro pace, concordiaque; remigium pro Militibus; nautas pro Magistratibus; malum pro præcipuis Ducibus usurpat Horatius; & ab initio ad finem egregiè sibi constat, quod in Allegoria præcipuum est.

§ V. De Metonymia,

QUid est Metonymia?

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hypallage, seu Transnominatio, est troporum omnium vastissimus, atque usitatissimus. Fit autem quatuor potissimum modis. 1. cùm causa, vel quasi causa ponitur pro effectu, & cùm rerum inventor, & auctor usurpatur pro rebus ipsis, quas invenit; ùt Mars pro bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro igne, Cicero, aut Virgilius, pro scriptis illorum; dux exercitûs pro exercitu ipso. Sic dicimus, vario Marte pugnatum est, hoc est vario belli eventu; & Virgilius. *Onerantque canistris dona laboratæ cereris*; id est *panis*. & Georgicorum librô 2.

Bacchus amat colles; Aquilonem, & frigora taxi

Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas cæsa fuisse sexainta Romanorum millia; hoc est ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia. cum possessor usurpatur pro re possessa, ùt cùm ait Virgilius Æneid. 2.

Jam proximus ardet
Ucalegon.

Hoc est domus Ucalegontis.

2. Fit

2. Fit Metonymia, cùm sumuntur effectus pro causis, aut scelus pro scelerato ipso: Ita Comicus: *Ubi est scelus ille, qui me perdidit?* Ita Virgilius 2. Æneid.

Accipe nunc Danaum insidias; & crimine ab (uno
Disce omnes.

Ubi *Crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic est germinus illius loci sensus: ex uno Sinone disce Græcos omnes esse perfidos. Ità Cicero 1. in Verr. *Quas res luxuries in flagitiis crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno Prætore per triennium pertulisse.* Fit etiam, cùm id, quod proprium est effectui, tribuitur causæ, & hoc Poëtis valdè familiare est: Ità timor dicitur fugax; mors dicitur pallida morbi dicuntur pallentes, quia fuga est effectus timoris, & pallor est effectus morborum, & mortis. Sic Horatius *Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque Turres.* Sic Virgilius:

Pallentes habitant morbi tristisque senectus

3. Fit Metonymia. cùm res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ùt Roma pro Romanis, cœlum pro cœlestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia. *Testis est Italia, quam ille ipse victor Sylla hujus virtute, & consilio confessus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undiq; cinctam periculis, non terrore belli sed celeritate consilii explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis eorum impiorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus*

nostris in Hispaniam iter, Gallarum internecione, patefactum est. Ubi *Italiam* pro *Italis*, *Siciliam* pro *Siculis*, &c. usurpavit.

4. Cùm signum usurpatur pro re significata, ut toga pro pace, fasces pro magistratu, Ità Cicero in Pisonem

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ

Huc refer, cum hæc vox *nomen* ponitur pro re ipsa ita Livius lib. 1. *Ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit,*

§. VI. De Synecdohe.

QUid est Synecdohe?

R. Synecdohe est tropus apud Oratores æquè ac Poëtas valde usitatus, & tritus. Fit autem modis quatuor.

1. Cum pars ponitur pro toto. v. gr. mucro pro ense; tectum pro domo: puppis, vel carina pro navi integra; Ita Virgilius Æneid 2.

Non anni domuere decem, non mille carinæ

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpe usurpatur pro homine ipso Ita Tullius: (a) *Vos meæ charissimæ animæ sæpissimè ad me scribite.* Eodem refert vulgares illas locutiones, quibus *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cum dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdohe, cum totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgilii versu, (b)

Aut (c) Ararim Parthus bibet, aut Germania (d) Tigrim.

Et rursum Æneid 12. Fon-

(a) *Epist.* 14. *lib* 14. (b) *Eclog* 1. (c) *Ara, Ital* Senna. *fluvius est Galliæ.* (d) *Tigris Asiæ fluvius insignis, sic dictus à velocitate.*

—— Fontemque, ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cum *Plures* usurpantur pro *Uno*; út, cùm ait Tullius; *Nos populo imposuimus & Oratores visi sumus*, licet de se tantum loquatur.

3. Synecdohe fit, cum materia, ex qua facta res est, accipitur pro re ipsa, v. gr. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ fit ex argento.

4. Denique fit Synecdohe, cum vel species sumitur pro genere. vel genus pro specie ut Eurus, vel Aquilo, pro quolibet vento, Sabellicus sus pro quolibet sue, Myrtoum vel Carpathium mare, pro mari quocunque. Sic Maro

Dentesque (a) Sabellicus exacuit sus.

Ità Juvenalis pro quolibet homine frugi, Curium appellat:

Qui (b) Curios simulant, & (c) Bacchanalia vivunt.

Contra vero genus usurpabitur pro specie si dicatur cum Virgilio *Ales* pro *Aquila*.

——Prædamquæ ex unguibus ales
Projecit fluvio.

§. VII. De Ironia.

QUid est Ironia?

R. Ironia. quæ Socrati adeò fuit in deliciis; est figura, qua aliud planè dicimus, quam ver-

(a) *Sabelli seu Sabini, populi Italiæ* (b) *M. Curius vir frugales & optimus civis.* (c) *Bacchanalia Bacchi festa, in quibus Romani crapulæ, & libidini indulgebant.*

verba ipsa significare videntur. Quando v. gr. quempiam simulata laudatione, falsè ac ingeniosè perstringimus; nimirum, aliud apertè dicendo, aliud verò innuendo, unde rectè vocatur á Quintiliano, *Diversiloquium*, *dissimulatio*, *& illusio*, ut sonat Græca ipsa Ironiæ vox.

Intelligitur autem Ironia, vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ipsa pronunciatione certè quidem; ut si dicas: *O Præclarum ovium custodem lupum!* Ita Juvenalis impanè æquè ac stolidam Ægyptiorum superstitionem, qui non quadrupedes solum colebant, uti canem, simiam, felem, bovemque, sed plantas etiam ipsas, uti porrum, & cepe, divinis prosequebantur honoribus, salsè cavillatur hac faceta, & eleganti ironia Satyræ 14

Oppida tota (a) canem venerantur, nemo Dianam.
Porrum, & cepe nefas violare, aut frangere morsu. (hortis
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in Numina!

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana: *Sed stulti sumus, inquit, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publio Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æquò animò ferre nemo potest, luget Senatus mœret Equester ordo; tota civitas confecta seniò est; squalent municipia, afflictantur Coloniæ, agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.*

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nullum habemus, quod sciam, quam lepidum

(a) *Latràtor Anubis.*

illam

illam Apocolocyntosi, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgu (a) Cardus, & imbellis habeatur, facetissime ludit. Est autem Apocolocyntosis Satyra quædam (b) Menippæa, qua fatuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur. *Apocolocyntosis* porrò vocatur, quasi dicas Metamorphosim in cucurbitam: ad significandam hominis insulsitatem; est enim *colocynti* Græce *cucurbita*. In hac igitur elegani: Ironia Pòétas in funere Claudii ita jocose cantantes inducit Seneca Philosophus.

Fundite fletus, Edite planctus,
Fingite luctus; Resonet tristi
Clamore forum: Cecidit pulchre
Cordatus homo, Quo non alius
Fuit in toto Fortior orbe . . .
Deflete virum,
Quo non (c) alius Potuit citius
Dicere causas, Una tantum
Parte audita, Sæpe & neùtra.
Quis nunc judex Toto lites
Audiet anno? Tibi jam cedet,
Sed relicta, Qui (d) dat populo
Jura silenti, Cretæa tenens
Oppida centum. Cædite mœstis
Pectora Palmis, O Causidici.
Venale genus, Vosque Pòétæ

Lu:

(a) *Bardus* idem ferme ac *stultus* (b) *Menippus Cynicus Philosophus, mordacibus Satyris notus, unde Satyra Menippæa* (c) *Claudius erat homo infamissimus.* (d) *Minos Rex olim Cretæ, magnus erat a leator, & de alea librum scripsit.*

Lugete novi; Volque in primis
Qui concusso Magna parâstis
Lucra (a) fritillo.

De Regulis Ironiæ.

Quænam sunt Ironiæ Regulæ.

R Duæ. 1, Enim, quæ ambigua voce continentur Ironiæ, eæ precipuum quemdam leporem, ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosque videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo. Ita Neronem Matricidam, qui sese ab Ænea oriundum gloriabatur, non infacete lusit Pòëta Romanus, teste Svetonio.

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem (b) sustulit ille patrem.

Ita (c) Plagiarium ridet Martialis libró secundó.

Carmina Paulus emit, recitat sua Carmina Paulus:
Nam quod emas, possis dicere jure tuum.

Sic etiam in virum, & uxorem eidem patibulo suspensos eximie lusit (d) Pòëta recens;

Ecce jugo nexi pendet vir, & uxor eodem:
Hoc meritò possis dicere conjugium.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces illas, *Scilicet*, *nimirum*, *si Superis placet*, *nempè*; illas inquam adhibendo cum amara quadam, & falsa vocis inflexione. Ità Terentius: *Id populus* *cu-*

(a) *Fritillus, vulgò Bossolo, in cui si agitano; dadi nel giuoco dello Sbaraglino* (b) *Matrem Agrippinam interfecit Nero.* (c) *Plagiarius* est qui aliena scripta pro suis venditat. (d) *Joannes Commirius è S. J.*

curat scilicet, & apud Virgilium Dido Æn. 4.
Scilicet is Superis labor est; ea cura quietos
Solicitat.

§. VIII. De Sarcasmo,

QUid est Sarcasmus, seu Subsannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam pertinet, est amarulenta quædam irrisio, & truculentum genus Ironiæ, quæ fit cum magna quadam acerbitate, & contumelia, qua quispiam hosti crudeliter: insultat ut apud Virgilium. Trojano à se interfecto per Sarcasmum insultat victor Turnus.

En, agros, & quam bello, Trojane, petîsti,
Hesperiä metire jacens. Hæc præmia, qui me
Ferô ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt

Potestne Ironia inter Sententiarum figuras numerari, ut quibusdam placet?

R. Nequaquam. Liquet enim perspicuo Ironiam semper esse Tropum, cum semper voces à propria significatione traducat ad alienam.

Falsamne, & mendacem oratione efficit Ironia?

R. Nequaquam; quia neque fallendi est animus Oratori, dum utitur Ironià; neque est Justa causa, cur fallatur auditor, si paulum modo intelligat, quod dicitur, quemadmodum falli non solet, cum homo callidus, & versipellis per Metaphoram *Vulpes* appellatur.

Suntne alii Tropi, præter istos, de quibus egimus?

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad superiores hosce quatuor omnino revocantur: ut Metalepsis ad Metonymiam; Antonomàsia, & Syllepsis ad Synecdochen.

CAPUT V.

De Figuris verborum propriè dictis, seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt Figuræ verborum propriè dictæ?

R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur ut mutatis illis, figura tollatur? v. gr. hæc sententia *Amantes sunt amentes*, est figura verborum, quia perierit figura, si pro *Amantes* dicas *Stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis patriam inducat loquentem, aut si utaris similitudine, quia quæcumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea colloces ordine, manet Schema.

Quod modis fiunt figuræ verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis: 1. Per adjectionem: 2. Per detractionem. 3. Per similitudinem.

§. I, Figuræ per Adjectionem.

Quænam verborum Figuræ fiunt per Adjectionem?

R. Octo præcipuæ; nimirum Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Gradatio, Synonymia, Traductio, Polysyntheton.

Quid est repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabulo sæpius inchoatur oratio, ut 1. Catilinaria: *Nihil ne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatûs locus, nihil horum ora vultusq; moverunt?*

Quid in repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis

vir-

virtutibus, ac vitiis, eique Schema plane venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutius continuandum; sed satius est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est Figura Repetitioni prorsus contraria, in qua sæpius eodem vocabulo clauditur oratio, ut in Antonium Cicero, *Doletis tres exercitus P. C. interfectos: interfecit Antonius Desideratis clarissimos cives? Eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est! Afflixit Antonius.*

Quid est Complexio?

R. Est figura, quæ Repetitionem simul, & Conversionem complectitur, cum nimirum ab eodem verbo, vel ab iisdem verbis incipiat, atque claudatur Ita (a) Tullius. *Quis legem tulit Rullus. Quis Majorem parte m populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus.* Sic etiam Martialis invidum quemdam per complexionem insectatur, Lib. 9.

Rumpitur invidiâ quidam, charissime Julii,
  Quod me Roma legit; rumpitur invidiâ.
Rumpitur invidiâ, quò turba semper in omni
  Monstramur digitô; rumpitur invidiâ.
Rumpitur invidiâ, tribuit quòd Cæsar uterq;
  Jus (b) mihi natorum; rumpitur invidiâ.

Rum-

(a) *Pro lege Agraria* (b) *Magna illis præmia erant constituta, qui tres aut plures habebant liberos. v gr. in spectaculis honoratior locus, &c. Hoc jus Martiali concessum fuit, tametsi nullos haberet liberos.*

Rumpitur invidiâ, quod rus mihi dulce sub
urbe eſt,
Parvaq; in urbe domus, rumpitur invidiâ
Rumpitur invidiâ, quod ſum jucundus amicis,
Quod conviva frequens, rumpitur invidiâ.
Rumpitur invidiâ, quod amamur, quodque
probamur:
Rumpatur, quiſquis rumpitur invidiâ.

Verum figura hæc, quia maxime ferit oculos, uti præcedentes; idcirco parce admodum & in loco eſt adhibenda.

Quid eſt Conduplicatio?

R. Eſt ejuſdem vocabuli, vel plurium iteratie, ſive initio orationis; ſive in fine, ſive alibi, Ut cum ait Maro:

Nunc, nunc inſurgite remis
Hectorei ſocii:
Et Libro nonô, cum ait Niſus:
(a) Me me; adſum qui feci, in me convertite ferrum.
O Rutuli Mea fraus omnis.

Quid eſt gradatio?

R. Gradatio, ſive *Klimax*, eſt Figura, qua per quoſdam gradus vel aſcenditur ad ſummum vel deſcenditur ad infimum. Quale eſt illud Ciceronis in Catilinam: *Nihil agis, nihil molitis, nihil cogitas, quod ego non modò non audiam, ſed etiam non videam, planeque ſentiam.* Magnum eſt enim, quidquid agat Catilina, ſcire Ciceronem: majus, quidquid moliatur; longe maximum, quidquid etiam cogitet. Lepidum eſt illud ejuſdem Ciceronis ad Articum; *Si dor-*

(a) Subaudi *Occidite.*

mis, expergiſcere; ſi ſtas, ingredere; ſi ingrederis, curre; ſi curris, advola. Ejuſmodi eſt etiam ille Virgilii locus in eclogis:

Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
Florentem cithyſum ſequitur laſciva capella

Quid eſt Synonymia ?

R. Eſt verborum idem fermè, ſignificantium coacervatio, ad rei magnitudinem demonſtrandam. ut in Miloniana, *An vero vos ſoli ignoratis; vos hoſpites in hac urbe verſamini; veſtræ peregrinantur aures; neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur;* Hoc Schema Poëtæ eſt valdè uſitatum. Ita Plautus:

Quicumque, ubique ſunt, qui fuere, quique futuri ſunt.
Stulti, ſtolidi fatui, (a) fungi, (b) bleani, (c) buccones,
Solus ego omnes longò antèeò ſtultitiâ, & moribus indoctis:

Quid eſt traductio ?

R. Traductio, Seu Polyptoton, ut ajunt Græci, eſt variata caſibus, aut generibus, aut modis, aut temporibus, ejuſdem vocabuli repetitio, ut cum ait Tullius pro Archia: *Plenè ſunt omnes libri, plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas.* Vel cum ait Ovidius,

Spectatum ornatæ veniunt, ſpectantur ut ipſæ.

Quid eſt Polyſyntheton:

R. Po-

(a) *Fungus*, Sciocco. (b) *Blenus* Pazzo (c) *Buccones*, Baggani quei che ſi lodano da sè.

R. Polyſyntheton, ſeu, ut alii malunt Polyſyndeton, eſt Schema conjunctionibus abundans, ut, *& juſtitiâ, & liberalitate, & fortitudine cæteros omnes imperatores ſuperavit.* Itemque apud Virgilium (a)

Aſcaniumque, patremque meum; juxtaque Creuſam,
Alterum in alterius mactatum ſanguine cernam

§. II. De Figuris per Detractionem

QUot ſunt Figuræ, quæ fiunt per Detractionem?
R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Disjunctio
Quid eſt Reticentia?

R. Eſt figura, quæ fit, quando verbum aliquod ſubauditur, ut cum ait Tullius in Verrinis: *Hunccine hominem; hanccine impudentiam, hanccine audatiam;* ſupple *feremus.* Et apud Virgilium (b)

At verò Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & varia miſceri pectora mutu.

Ubi profectò vides intelligi *cæpit* & *cæperunt.* Itemque librô 1. *Sed vos qui tandem;* ſubauditur *eſtis,* eodem pertinet ilud Maffei, *Ex eo tempore tyro vanis agitari terroribus, dies noctesq; fletibus jungere, nullam capere partem quietis;* ſupple *cœpit.*

Quomodo fit Adjunctio?

R. Fit adjunctio quando uni verbo plurima nomina ſubſtantiva reſpondent. Ita Cic: *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia* Sic etiam Virgilius Æneid. 3.

(a) Tro-

(a) *Lib.* 2. (b) *Æn:* 12.

(a) Trojugena interpres Divûm, qui numina Phœbi (sentis,
Qui tripodes (b) Clarii lauros, qui sidera
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ

Quomodo fit disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particulæ tolluntur; ut incitatior feratur oratio; ita Tullius; *Hæc studia literarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent delectant domi, non impediunt foris pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

§. III. De Figuris per similitudinem.

QUod sunt Figuræ per similitudinem;

R. Tres in primis numerantur, nempe Paronomasia, similiter, cadens, & similiter desinens

Quid est Paranòmasia;

R. Paronomasia, seu annominatio, est Figura, qua voces pæne similes, ac (c) colludentes usurpantur in sensu dissimili. Ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvô animò, & pravô, facie magis quàm facêtiis ridiculus.* Et alibi, *Ex oratore factus orator.* Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est,

Litigat, & podagrá Diodorus, Flacce. laborat;
Sed nîl patrono porrigit; hæc (d) chiragra est

Sic etiam ludit Ausonius in illo celebri Epigrammate de Venere. Orta

(a) *Helenus Priami filius, Rex idem, & Phœbi sacerdos.* (b) *Apollo dictus Clarius ab urbe Claro Apollinis oraculò nobili.* (c) Ital. *Corrispondenti-si.* (d) *Quæ nimirum manus ipsi constringid, nè quid patrono largiatur.*

Orta (a) salô, suscepta solô, patre edita cœlo
Æneadum genitrix hic habito alma Venus.

Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum Lib. I. *Pathemata, mathemata Quæ nocent, docent.* Ejusdemq; generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo.

Momesetæ tis mallon mimesetæ Id est,
Facilius erit videre quàm imitari.

Delectat in primis, & ferit hoc Schema, si parce, ac in loco adhibeatur, & sententiarum gravitate sustentetur, Si verò frigidas allusiones; ut non raro fit, venetur orator, ineptus nimium erit, & putidus.

Quid est Similiter cadens;

R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tempora expressorum consensus quidam, & quasi concentus, ut cum ait Cicero, *Quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus ejectis;* Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita. Ejusdem generis sunt triti illi Imperatoris Hadriani versiculi, quos moriens (b) fecit.

Animula vagula, blandula,
Hospes. comesque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula,
Nec, ut soles, dabis jocos.

Quid est similiter desinens?

R. Fit, cùm orationis vel membra, vel articuli

(a) *Venerem è maris spuma natam fabulantur Poëtæ.* (b) *Apud Ælium Spartanum in vita Hadriani*

culi eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum, *Ejusdem non est, & facere fortiter, & vivere turpiter.* Ita Cicero Pompejum laudans *Bellum extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.* (a)

§. IV. Appendix de Transitione.

QUid est Transitio?

R. Transitio quam alii Figuram esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus, quo sit, ut aptè copulata inter se illius membra concinne cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quod sunt Transitionis genera!

R. Duo Transitio enim vel est perfecta, vel imperfecta, Transitio perfecta est, qua breviter monemur, quid dictum sit, & quid dicendum restet, cujusmodi est ista pro lege Manilia. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitio imperfecta ea est, qua alterum tantùm eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age nunc illa videamus, judices, quæ consecuta sunt.* Utriusque indiscriminatim generis selecta ex Tullio præsertim afferemus exempla. Quoniam videmus in in veniendis hujusmodi Transitionibus solere Tyrones non mediocriter laborare.

Transitionum Ciceroniarum exempla selecta.

1. *Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de Imperatore ad id*

(a) *Pro lege Manialia.*

bellum diligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. 2. *Satis multa de turpitudine: dicam deinceps, quod proposui, de periculo.* 3. *Uni epistolæ respondi, venio ad alteram . . .* 4. *Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus . . .* 5. *Verùm ubi rerum testimonia adsunt nihil opus est verbis* 6. *Sed hæc vetera: illud recens, Cæsarem meô consiliô interfectum.* 7. *Sed nè fortè ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulberrimam transiliat oratio, ad* (a) *Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallet* 8. *Sed arrogantiam hominis, insolentiamq; cognoscite.* 9. *At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?)* 10. *Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Judices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro?* 11. *Quæstura illius demonstratâ, reliqua attendite* 12. *Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa dicitur,* 13. *Atque ut faciliùs intelligere possitis Judices, quæ facta sunt, indigniora esse quàm hæc sunt, quæ diximus; initio rem quemadmodum gesta sit, vobis exponam.* 14. *Sed hæc robustioris improbitatis scelera omittamus, loquamur potiùs de iniquissimo genere levitatis.* 15. *Id quô faciliùs facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis.* 16 *Sed*

(a) Lupercalia Festa Solemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita a Lupercis illius Sacerdotib9, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan lupos arceret ab ovibus.

Sed finis ſit neque enim præ lacrymis jam loqui poſſū; & hic ſe lacrymis defendi negat. 17. Sed quoniam emerſiſſe jam è vadrsi, & ſcopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur. 18. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis ſæpè commemoratum. & ejuſmodi, ut in uno omnia maleficia in uno omnia maleficia ineſſe videantur. Invenietis id facinus natum à cupiditate, auctum per ſtuprum, crudelitate perfectum, & concluſum. 19. Plura de illo Arbipirata dixi quam volui, & tamen ea, quæ certiſſima ſunt hujus criminis argumenta prætermiſi 29. Age verò, nè ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiamque meditemur. 21. Ad ejus Tribunatum, qui ad ſeſe jamdudum vocat, & quodammodo abſorbet orationem meam contētō, ſtudiō curſuque veniamq 22. Atque hæc oblectationis, illa neceſſitatis 23 Hæc mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natnra Deorum. 24 Quibq rebus expoſitis, ſatis docuiſſe videor, homines naturâ quantô omnes anteirent animantes.'25. Longa eſt oratio, multæque rationes, quibus doceri poteſt 26. Sed qaid ego longinqua commemoro? 27. Intelligo, quàm ſcopuloſô difficilique loco verſer. 28. Sed quid ego his árgumentis utor, quaſi res dubia, aut obſcura ſit? 29 Magna ſunt hæc, vel pòtiùs maxima. Jam verò quantò majus videbitur. 30. Multa hujuſmodi proferre poſſem; ſed genus ipſum videtis. 31. Nolo in hac re multus videri, 32. Sed quid ego hæc aut tam levia, aut tam minima recordor? 33. Itaque fateamur neceſſe eſt, nihil difficilius eſſe. 34. Quid loquar, quanta ratio in beſtiis appareat? 35. Jam

verò ista etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ 36. *Multa prætereunda sunt, & tamen multa dicuntur* 37. *Vereor, ut hoc, quod dicam; perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio.* 38. *Sinite me illa minora, ac quotidiana prætermittere.* 39. *Illud tamen, quamquam ad exitum festinet oratio, prætermittere nullo modo possum.* 40. *Verùm hæc missa facio; illud quæro.* 41. (a) *De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.* 42. *Quod ad definitiones hactenus, reliqua videamus.* 43. *Nunc reliquorum Oratorum ætates persequamur.* 44. *Tempus est ad cæteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.* 45. *De* (b) *statutis diebus dixi: nunc de Annalibus dicam.* 46. *Hæc de hero: quod sequitur de pecore.* 47. *De multitudine quondam quod satis est, admonui, de obscuritate pauca dicam* 48. *Sed* (c) *ut omisso principio, rem ipsam aggrediamur.* 49. (d) *Hactenus de principe: quod sequitur de monstro.* 50. (e) *Jam quantum illud est, quod in occupationibus, summis nunquam intermittis studia doctrinæ?* 51. *Utinam verò mihi satis esset ad dicendum vel facultatis, vel temporis* 52. *Hic hic, Auditores, animos ad insignis facti memoriam sempiternam erigite.* 53. *Sed hæc utcumque ferenda: hoc verò quis ferat.* 54. *Audistis gravissima, audite nunc graviora.* 55. *Sed hæc privatim nunc quæ publicè gesta sunt, videamus* 56. *Verum hæc missa facio illud quam* . . . 57. *Nihil jam*

(a) Ex Cicerone ad Herennium, vel potiùs ex Cornificio. (b) Ex Varrone, (c) Ex Seneca. (d) Svetonius de Caligula. (e) Ex aliis.

jam dico de isto scelere. 58. *Postularet hic locus, ut dicerem de . . .*

Variis hisce, quas attuli, Transitionibus addito breviores hasce formulas, particulasque connectentes.

Hic adde, accedit his; huc accedit, quod; Huc pertinet; Eodem pertinet; Jám verò quid dicam; Age verò explicemus nunc; His simillimum est? Postularet hic locus, ut dicerem; Restat, ut dicam Nunc verò super est; Ex quo debet intelligi; Quid quod ausus est etiam! Omitto domesticas tuas sordes, Nam illud quid attinet commemorare? Ita est, quemadmodum dixi.

C A P U T
De Periodo.

QUid est Periodus?

R. Periodus est sententia brevis, & absoluta, quæ certis partibus, sive membris à se invicem pendentibus, & quodam veluti vinculo connexis numerosè comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca, *Periodos*, quæ significat ambitum, atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib 3. Rhetoricæ, ubi ait. Periodum esse orationem, quæ habeat principium, & finem & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perlustrari facilè possit?

R. Hanc Definitionem in nostram perbellè quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles, nihil aliud est, nisì primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omninò debeat; un-

de etiam vocatur principium. Medium veró ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam, contractoque verborum ambitu debent illa circumscribere. Unde verè dicitur, illam uno conspectu facilè cerni debere, unoque spiritu pronuntiari.

§. I. De partibus Periodi.

QUænam sunt Periodi Partes?

R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur *Membra* (a) Græcè *Cola*: minores veró appellantur *Incisa*; Græce *Commata*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum, ac imperfectum; v. gr. (b) *Antequam de republica Patres conscripti; dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror* ecce tibi Periodi membrum neque enim hic sensus orationis conquiescit; Habebis Periodum absolutam, si ad primum illud membrum accedat hoc alterum: *Exponam vobis breviter consilium, & profectionis, & reversionis meæ.*

Quid est incisum?

R. Incisum, sive Comma est pars membri: quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum; v. gr. (c) *Nihil est, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius*; ex tribus hisce incisis membrum unum efficitur. Itaque dicere incisim est crebris id genus incisis, & articulis suam orationem distinguere.

Quan-

(a) *Cola Commata* (b) *Philip.* 1. (c) *Cic*;

Quandonam potissimùm usurpanda sunt crebra illa incisa ?

R. Incisa mirum in modum valere, cúm adversario vehementiùs, & acriùs instat orator. Ita Cicero per Incisa Pisonem increpat, illumq; (a) cæsim, ac punctim, ut ità loquar objurgat, & ferit: *Non enim nos color iste servilis non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ.*

§. II. De variis Periodorum generibus

QUot sunt genera Periodorum ?

R. Tria. Alia est periodus bimembris: sive dicolos, alia trimembris, sive tricolos; alia quadrimembris, sive tetracolos. Plura enim vel pauciora membra, aut vix, aut nullo modo patitur germana, sinceraque Periodus. Singula porro hæc membra, si vel paria sint, vel non valdè disparia, multò gratior, & venustior erit oratio.

Periodus bimembris.

Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consvetudinem C. Cæsar, interclusum aperuisti (b) *& his omnibus ad benè de republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.*

Trimembris exemplum eximium esse potest illa Ciceronis Periodus, numeris, ùt mihi videtur, omnibus absoluta, in exordio Manilianæ: *Nam*

(a) Ital. *Di punta, e di taglio.* (b) *Cic pro Marcello.*

Nam cùm antea per ætatem hujus auctoritatem loci contingere non auderem; Statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere: Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Periodi quadrimembris, quæ, & quadrata dicî solet, absolutissimum exemplum habes in orat pro A. Cæcinna: *Si quantum in agro, locisque desertis audacia potest, * tantum in foro; atque judiciis impudentia valeret, * non minùs in causa cederet A. Cæcinna Sex: Æbutii impudentiæ, * quàntum in vi facienda cessit audaciæ.*

§. III. De legibus, ác regulis Periodi.

Quænam sunt Periodi leges?

R. Tres præcipuæ Prima est, ut illus membra nexibus quibusdam inter se quam aptissimè cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata, dissolutaque, & ut ajunt, *Arena sinè calce.* 2. Regula hæc est ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu, & circulo Periodus concludatur.

Possetnè fieri Periodus, quæ contineret membra vel minùs quàm duo, vel plura quam quatuor?

R. Posse fieri Periodum unius membri: atq; hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus * *simplex*, sive (a) *monocolos*: Posset etiam omnino usque ad quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verùm perfecta, de qua hic tantùm sermo est, Periodus, nec ultra quatuor membra procurrit, nec infra duo con-

tra-

(a) *A' Belys, monocolos.*

trahitur. Atque hæc est unanimis sententi Demetrii Phalerii, (a) Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cùm ait.

Quatuor è membris plenum formare videbis
Rhetora circuitum, sive ambitus ille vocetur.

Atque in primis nobiscum ità sentit ipse Tullius, cum ait in Oratore: *Constat ille ambitus & plena comprehensio è quatuor ferè partibus quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satìs sit, nec longior,*

Quod si, ùt aliquando contingit, ultra quatuor procedatur, ac nihilo tamen minùs orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus*, sive *Oratio periodica*. Ità Cicero pro (b) Archia Pòëta.

Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimorum artium studiis; & disciplina profecta. a qua ego confiteor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse; earum rerum omnium vel in primis hic (c) A. Licinius fructum á me repetere propè suo jure debet.

§. IV. De artificio Periodi ámplificándæ.

QUænam est prima ratio amplificandæ Periodi?

R. Tyrones nullo negotio Periodos fundent si ha-

(a) *Hermogenes Tarsensis, annô ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium obliviscitur ante annum 24. & in extrema inscitia consenescit.* (b) *Archia Pòëta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ob ingenium, & eloquentiam civitate donatus à Romanis.* (c) *Aulus.*

ſi habeant ad manum, & in promptu particulas, vel locutiones quasdam conficiendis Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi ſunt voces illæ omnes, quæ neceſſariam quamdam habent cum aliis ſubſequentibus affinitatem, v. gr. *Etſi, quamvis, quamquam, quem, ad modum, ſicut, cum, quoties, quantum, qualis, quò; non minus:* quibus reſpondent, *tamen, verumtamen, nihilominus, ita, tum, toties, tantum, talis, eò, quàm.*

In quavis enim Periodo! partes, duæ ſunt, Protaſis nimirum, & Apodoſis. Eſt autem Protaſis prima Periodi pars, ex qua ſecunda pendet, & in qua oratio creſcit quodammodo, & attollitur. Apodoſis verò eſt altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquieſcit. Illæ porrò, de quibus loquimur, particulæ ſuſpenſæque locutiones mirum in modum idoneæ ſunt ad Protaſim cum Apodoſi connectendam: ut videre eſt in allatis exemplis, illo præſertim pro Cæcinna ſupra §. II.

Quænam eſt ſecunda, & tertia ratio amplificandæ Periodi ?

R. Periodus pulcherrimè dilatatur, cùm brevis quædam ſententia in ſuas quaſi partes diſtribuitur. Ita Tullius paucula hæc verba (*Omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cùm ait ironicè nimirum Clodium deſieri à Senatus, ab Equeſtri ordine, (a) Municipiis, à (b) Coloniis, ab Agris deniq; ipſis. 3. Fa-

(a) *Municipia erant civitates, quæ muneribus & honoribus populi Romani fungebantur.* (b) *Coloniæ oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum, Coloniæ fiebant etiam privilegio, ſinè ſoli mutatione.*

3. Facilé dilatatur periodus per definitiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem, & per interprecationem, quæ fit, cum res eadem aliis, atque aliis elegantioribus verbis exprimitur. V de, quæ supra in Elementis diximus de Amplificatione.

§. V. De numero, & cæteris virtutib9 Periodi

Quid est numerus Periodicus?

R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus; sed est numerus ille in harmonia, & concentu positus, de quo Virgilius in Eccloga 4.

— Numeros memini, si verba tenerem.

Et rursum in Ecloga 6.

Tum verò in numerum Faunosque, ferasque videres

Ludere . . . .

Numerus autem Oratorius est harmonia quædam non exquisita, neque canora; qualis est in pòëmatibus, & canticis, sed ità dissimulata, latensque, ut tamen sentiatur, & aures mirifica quadam voluptate permulceat.

Atque ut exemplo res illustretur, svavis ad modum est, auribusque pergratus verborum numerus in hac Tullii sententia pro Marcello *Nulla est tanta vis, tantaque copia, quæ non ferrô, ac viribus debilitari, frangique possit.* Peribit funditus omnis venustas si inversô numerô dicas: *Nulla est vis tanta, & copia tanta, quæ non possit debilitari, frangique viribus, ac ferrô.* Quid itèm svavius hac altera Ciceronis sententia in Philippica 2. *Te miror, Antoni quorum facta imitere,*

tere, eorum exitus non perhorreſcere? Quæ quidem verba tam aptè mihi videntur conſtructa, ut præclari cujuſdam numeri abſolutiſſimum exempla, eſſe poſſint. Abibit verò decor omnis, ſi ſublato tam eleganti numero, dixeris: *Te miror, Antoni, non perhorreſcere exitus eorum, quorum imiteris facta.* Tanti nimirum eſt certa quadam moderatióne numerorum explere ſententias. ideoque ùt optimè notat Quintilianus: *Neque Demoſthenes fulmina vibraſſe diceretur, niſi numeris vibrata fuiſſent.*

§. VI. Regulæ ſex, quibus reddi poteſt numeroſa Periodus.

QUæ de varia collocatione pedum, ac menſurarum. & de optima ratione miſcendi inter ſeſe Dactylos, Spondæos, Anapæſtos, Jambos, Creticos, moloſſos, Choræos, & Dichoræos tradunt Ariſtoteles, Tullius Quintilianus, cæteriq; artis magiſtri, ſunt egregia illa quidem, & Oratori perfecto nũquam ſatis coõmendãda. Verumtamen, ut apertè, & ingenuè loquar, animadverti iamdudum difficilioribus hiſce, & ſalebroſis, ut ità dicam, præceptionibus valdè defatigari tyronum animos & illorum induſtriam retardari ſolere potiùs, quàm adjuvari.

Quapropter, ut animorum ſatietati, faſtidioque occurratur, operæ pretium me facturum exiſtimavi, ſi ex laborioſis illis præceptionibus quemdam quaſi ſuccum exprimerem, & faciliores aliquot, breveſque regulas ad omnium captium & quotidianum uſum accommodatas hoc loco proponerem.

Quæ

Quænam est Prima regula Periodi numerosæ reddendæ?

R. Numerosa fiet Periodus si syllabæ breves, ac longæ sic temperentur alternenturque quodammodo, ut neque copia brevium incitatior, ac celerior feratur oratio, neq; longarum múltitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium, & longarum syllabarum temperationem vides in illis Tullii verbis ad Cæsarem. *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes, &c.*

Aliquando tamen, ex arte, & industria; syllabæ breves, vel longæ, sinè illa, quam dixi, mixtura coacervantur, ad rei, de qua agitur, vel celeritatem, vel tarditatem exprimendam, & oculis quodammodo subjiciendam. Ità Virgilius Æneid. 5. remigantium naturarum impetum, naviumque velocitatem, Dactylorum crebritate depingit.

Indè ubi clara dedit sonitum tuba. finibus omnes
Haud mora prosiluêre suis, ferit æthera clamor
Neuticus . . . .

Itemque celeritatem equorum in hoc versu etim pueris noto:

——— It clamor, & agmine facto:
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula
campum (a)

Tarditatem contra egregiè imitatur hic versus lib. 1.

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras.

Quæ.

(a) *Æneid.* 8.

Quænam est secunda regula numerosam efficiendi periodum ?

R. Voces unius, duarum, aut plurium syllabarum si commisceantur, nascetùr indè oratio valdè numerosa; v. gr. *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Contrà verò crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit, atque subsultat oratio, v. gr. *Hac in re nos hic non ferret.*

Quænam est tertia regula ?

R. Cadet numerosè Periodus, si magnificis & bene sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis: *Quos amisimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoriæ. Nam qui locus quietis, ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt.*

Quænam est quarta regula ?

R. Nulla res magìs facit ad numerum oratorium, quam verborum splendor, non solúm in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ità Tullius in Pisonem *Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quorum simile habes nihil præter colorem.* Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: *Nolite pati, judices aras* (a) *Deorum immortalium, Vestæque Matris, quotidianis Virginis lamentationibus, de vestro judicio commoveri.* Et in 4. Catil: *Id est initum consilium, ut inter-* fe-

(a) *Fonteji soror una ex Virginibus Vestalibus, quæ sempiternum Vestæ ignem custodiebant.*

fectis omnibus, nemo ne ad de plorandum quidem populi R. nomen, & ad lamentandam tanti imperii calamitatem reliquatur.

Cedo quintam regulam?

R. Ut leniter, æquabiliterq; fluat Periodus, fugiendus est asperior literarum & vocabulorum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur, autem in illud vitium multis modis.

1. Cùm durius, ac crebrius concurrunt inter se consonantes, quæ stridorem efficiunt, ut *Ars studiorum . . . . . Rex Xerxes.*

2. Cúm verbi prioris ultimæ syllabæ fiunt primæ sequentis, út vel ipsi Ciceroni aliquando excidit, cum ait: *Res mihi invisæ visæ sunt* Itemque cum dixit in Carmine?

O fortunatam natam me Consule Romam!

3. Cum eadem litera, vel etiam, quod pejus est, eadem syllaba crebriús iteratur; quale est illud Ennii Poëtæ:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Itemque illud adeò tritum.

O Tite tute (a) Tati tibi tanta tyranne tulisti.

4. Cum similiter cadentibus, ac desinentibus frequenter utimur, ut *Amatrices, adjutrices, præstigiatrices fuerunt.*

Tria tamen sunt, quæ Tyrones etiam atque etiam cavere debent: Primum, ne dum numerosé loqui volunt. inferciant, ut persæpe fit inania quædam complementa, & (b) ramenta nume-

(a) *Tati* est vocativus à *Tatius, ii.* (b) Ita *Riempiture, rasure, vitaggi, zeppe.*

numerorum, quasi si rimas explere vellent. Alterum est, ne, dum oratorium numerum quærunt, incidant in metricum, & periodi finis sit finis alicujus versûs, præsertim Heroici, vel elegiaci: quod non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus é Soc: JESU in opusculo quod sic inscribitur: *Rispostá ei Golmavio Pepuies Marsigliano*: allatis locis ipsis præclare docet n. 19. p. 45.

Tertium est, ne, dum nuemero serviunt diligentius, & aurium voluptati morierantur, omnis intereà retardetur impetus, visque orationis, & animus ab iis, quæ potiora sũt, penitꝰ avertatur. Quapropter hæc, aliaque hujusmodi in numero vitia, non ut ingens crimen expavescenda sunt; ac nescio, hac in te negligentia ne, an nimia sollicitudo sit pejor.

Quænam est ultima numerosæ Periodi regula ?

R. Caput illud est, non in periodo solúm, sed etiam in omni oratione, út Latina constructio quam maxime distet à vernacula; hoc est; ut verba per inversam, quam vocant constructionem ita trajiciantur; ut quod reipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius.

Et quoniam trajecta illa constructio Itá est propria Latinæ Linguæ, ut omnis illius vis, atque elegantia, ac quasi natura, & indoles in eo potissimum sita esse videatur; visum aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exem-

Exempla selecta constructionis trajectæ.

1. *Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non, ira victoriæ*, Cic.

2. *Habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti.* Cic.

3. *Frater tuus quanti me faciat, semperque fecerit, esse hominem, qui ignoret arbitror neminem.* Cic.

4. *Quod cuique temporis datum est ad vivendum, eo bené utatur.*

5. *Meá lenitas si cui solutior visa est; hoc expectabat, ut id, quod latebát, erumperet.* Cic.

6. *Quam quisq; novit artem, in hac se exerceat.*

7. *Fac quæso, qui ego sum, esse te.*

8. *Quæ res in civitate duæ plurimum possunt hæ contra nos, ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia.* Cic.

9. *Feré quem quisque locum pugnando ceperat; eum, amissá animá, corpore tegebat.* Salust.

10. *Id sibi negotii credidit solúm dari, populo ut placerent, quas fecisset fabulas.* Terent.

11. *Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ* Terent.

12. *Quam rem vitio dent, quæso, animum advertite.*

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerosè dicendi.

QUæ de Periodis, numerisque, post Aristotelem, Ciceronem, & Fabium accuraté præcepimus hactenus, non eo dicta sunt à nobis, quo Tyro in dinumerandis pedibꝰ, syllabisque dimetiendis consenescat: quod sané nec magni, nec felicis foret ingenii. Verúm hæc aptè, nume-

meroséque dicendi facultas non est profectò tanti laboris, quanti' primâ fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexibile, & quod tam facilè sequitur, quocunque ducas, quam oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, ac fingimus, sic planè dictionis genus ad omnem rationem, & ad aurium voluptatem, motumque animorum facilè mutatur, ac vertitur.

Qua ratione, viâque numerosè scribendi facultas parabitur

R. Du[illegible] potissimum, Si Tyro numerosas aliquot, & volubiles Tullii sententias non legere modo, sed elata etiam voce pronunciare assvescat: cujusmodi sunt illæ, quas supra attulimus, vel illæ, quas affert Quintilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat.* Itemque ista: *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit*: qui numerus ita placuit populo, inquit idem Tullius, ut hac audita periodi clausula, clamorem ingentem sustulerit.

2. Parabitur numerosé dicendi facultas, si numerum illum [& quasi concentum imitatione, ac stylô coneris exprimere, quod quidem exercitatione, atque usu, qui est optimus dicendi magister, non ita difficulter consequetur. *Ut enim qui in sole ambulat, sensim coloratur*, inquit Tullius. *ita cùm istos libros lego, sentio orationem meam illorum quasi cantu, colorari.* Sed de Periodo satis hactenus dictum. Nunc ad majora veniamus.

CAPUT

CAPUT VII.

De Stylo oratorio.

OMnem hanc de Stylo doctrinam hausimus in primis ex aureolo illo libello Demetrii (a) cui vulgo Phalerei cognomen tribuitur, & ex egregia Longini (b) commentatione de Stylo magnifico: Quod utrumque opusculum Tyrones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar, diurnaque manu versabunt. Verumque quæ illi præcepta, quamvis egregia, confuse tamen, ac permixte tradunt, ea nos faciliori, ac commodiori ordine digesta sic dispo suimus; ut ad omnium captum, & communem intelligentiam sint accommodata.

Quid est Stylus?

R. Stylus si primam vocis vim, & originem spectes, est acus, seu instrumentum, quo in ceratis tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stylus pro ipsa scriptione, seu dictione, & sermonis conformatione usurparetur.

Quod sunt Stylorum genera?

R. Stylus, seu orationis Character triplex est 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis; sive tenuis, qui etiam infimus dicitur: 3. Mediocris, sive æquabilis.

(a) *Demetricus Phalereus facunddiâ nobilis annos decem præfuit Athenis, & statuis 360. areis fuit honoratus; postea verò ejectus, fugit in Ægyptum ad Ptolemæum Lagum.* (b) *Longinus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ magister, & Consiliarius, ab Imperatore. Aureliano necatus, quòd audaces Zenobiæ ad ipsum Aurelianum literas scripsisset.*

§. I. De stylo sublimi.

Quid est Stylus sublimis?

R. Stylus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quiq; sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis (a)

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroq; sequare colonos

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in Æneam (b)

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæq; admôrunt ubera tigres
Vel, út ait Ovidius in eamdem sententiam:
Te Lapis, & montes innataq; rupibus altis
Robora; te sævæ progenuere feræ.

Laudatur plurimum in hoc genere celebris illa Alexandri magni responsio, cum suam illi filiam, cum decem talentorum millibus, & Asiæ mediæ parte, Persarum Rex Darius obtulisset. *Ego verò*, inquit (c) Parmenio, *acciperem, si Alexander essem: Et ego*, inquit Alexander, *si Parmenio essem.*

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii legatos: *Nunciate Dario, gratiarum actionem apud hostem supervacaneam esse; me, quæ fecerim clementer,*

(a) *Lib.* 4. (b) *Dido Æneæ.* (c) *Parmenio unus è fortissimis Alexandri Ducibus, & amicis, postea ab illo occisus.*

ter, & liberaliter, non amicitiæ ejus tribuisse, sed naturæ meæ. Bellum cum captivis, & fæminis gerere non soleo. Armatus sit oportet, quem oderim.

Eodem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites: *Nondus (a) Fæminam æquavimus gloriâ; & jam nos laudis satietas tenet.*

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies: ut cum ait: *Fasces lictorios, januæ Possidonii submisit Pompejus, cui se Oriens, Occidensq; submiserat* Habes etiam in paucis hisce Ovidii verbis, aliisq; similibus non paucis.

Jam seges est, ubi Troja fuit . . . .

§. II. De Arte comparandi Styli, sublimis.

Q*Uonam pacto conciliari poterit ?*

R. Duobus potissimum modis. 1. Si nobilissima quæque rei, de qua loqueris, adjuncta seu circumstantias consideres, illamque inspicias qua parte illustrior est atque speciosior, cætera verò sileas; atque dissimules: ut olim Apelles, teste Plinio, imaginem amici sui Antigoni latere tantùm altero (b) ostendit, ut amissi oculi deformitas ateret. Sic etiam Homerus tempestatem admodum magnifice pingit, illustrissima illius adjuncta mira quadam arte f ligendo. Eadem arte Neptunum curru invectum perambulantem maria, soloque nutu fluctus iratos pacantem describit Virgilius Æneid. 1.

Sic ait, & dictô citius tumida æquora placat;

(a) *Semiramis Nini Assyriorum regis uxor Ægyptum, Æthiopium, Indiam, &c. subegit.* ( ) Ital. *In profilo.*

Collectasq; fugat nubes, solemque reducit:

. . . .

Atq; rotis summas levibus perlabitur undas

2. Metaphoræ, præsertim ex rebus illustribus desumptæ, mirum in modum faciunt ad styli granditatem, atque magnificentiam, ut cùm Virgilius (a) ait de Augusto Cæsare.

——— Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello.

Et cùm ait Cicero pro Marcello: *Nullius est tantum flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis tantaque copia, quæ, non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit.* Aut cùm ait Horatius: *Curas laqueata circum tecta volantes,*

3. Styli magnificentiam facilè consequêris, si legas assiduè auctores eos, qui grandiloqui, ut ita dicam, fuere cum ampla sententiarum gravitate, & majestate verborum cujusmodi sunt Cicero Catilinaria secunda, secunda Philippica in Verrem, in Pisonem pro Milone, præcipuè sub finem: Virgilius, præsertim Æneid. lib. 2. 4 & 6 Lucanus, Cornelius in Gallicis Tragœdiis: &c.

§. III. De Stylo simplici,

QUid est Stylus simplex !?

R. Stylus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuiloribus, & exilibus cujusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quæ

(a) Georg. 4.

Quænam sunt dotes Styli simplicis?

R. Præcipuæ illius dotes sunt perspicuitas nitor, atque munditia. Verecundus, ac parcus in illo debet esse troporum, ac Schematum usus; vehementiores verò figuras, cujusmodi sunt Apostrophe, Prosopopœja; aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Styli simplicis exempla passim invenies in Phædri fabellis, & in Virgilij bucolicis, ut cùm ait Ecloga 1.

Urbem quam dicunt Romā, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpè solemus.
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribꝰ hædos
Nôram sic parvis componere magna solebam.

§. IV. De Stylo mediocri.

QUid est Stylus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum optinet sublimem inter, & infimum. Hoc dicendi genus neque majestatem verborum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est; neque est subtili, ac pressi oratione limatum, quemadmodum genus infimum, ac simplex: sed, ut ait Tullius: *Est stylus quidam interjectus, intermedius, & quasi temperatus, nec acumine inferioris, nec fulmine utens superioris, vicinus amborū; in neutro excellens utriusq; particeps.* Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stylus floridus, atque politus*, quòd nimirum in hunc præcipuè mediocrem Stylum omnis verborum venustas, omnes sermonis deliciæ soleant illigari. Absolutum hujúsce Styli mediocris exemplum ha-

habes in Virgilii Georgicis: v. gr. cum ait Lib. I.

Sæpe etiam sterilis incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis;
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pingvia concipiunt, sive illis omne peragnem
Excoquitur vitium, atq; exudat inutilis humor
Seu plures calor ille vias, & ceca relaxat
Spiramenta, novas veniat quà succus in herbas
Seu durat magis, & venas adstringit hiantes
Nè tenues pluviæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

§. V. De usu triplicis Styli, seu Characteris

Quandonam utendum Stylo simplici, aut mediocri, aut sublimi?

R. Cùm tria sunt Oratoris Officia, docere, delectare, & movere; Stylo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico verò ad movendum & ad affectus concitandos.

Præterea Stylus simplex, seu infimus convenit comœdiis; magnificus aptus est tragœdiis; mediocris verò in historia est adhibendus quamquam Cæsar simplicem potiùs, quàm mediocrem Stylum usurpavit; quod nempe Commentarios potiùs scripserit quam Historiam, ut notat Tullius in Libro de Claris Oratoribus.

Itèm Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stylus simplex; Georgicis convenit Stylus mediocris, Epico verò poëmati, cujusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stylus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere. Quamquàm hæc omnia genera non rarò

miſcet in ipſa Æneide, & ſimplicem Stylum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo. Idem planè dicito de Comœdiis, quæ altiùs aſſurgunt aliquando, út monet Horatius in arte Pöética.

Interdum tamen, & vocem comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Quinám Stylus cæteris duobus eſt anteponendus?

R. Stylum illum eſſe cæteris anteponendum, non qui ſublimis ſit, aut cujusliber alterius generis; ſed qui ad rem, de qua agitur, maximè ſit aptus: ita ut, quemadmodum loquitur Tullius: *magna graviter. mediocria temperatè, humilia ſubtiliter efferat.*

§. VI. De Stylo vitioso.

QUænam ſunt præcipua vitia in Stylo vitanda?

R. Vitiolum eſſe Stylum: 1. Tumidum & inflatum: 2. Puerilem, ac frigidum: 3. Fluctuantem, & diſſolutum: 4. Denique ſiccum, & exangvem.

Quid eſt Stylus tumidus, & inflatus?

R. Ille eſt, qui verbis, ac ſententiis ſuprà modum intumeſcit. Id genus ſunt illi Imperatoris (a) Neronis inepti verſiculi, quorum tumorem jure ridet (b) Perſius Satyrâ 1. (bombis,

Torva (c) Mimalloneis implêrunt cornua
Et raptum vitulo caput ablatura ſuperbo
Baſſaris, & lyncem Mænas flexura corymbis.

Evi-

(a) *Nero malus Pöëta, Bacchas ſcripſit, & ſaltavit.* (b) Conſules ipſum Perſium. (c) *Bacchæ mulieres dicebantur Mimmalonea, vel Baſſarides, vel Mænades, hoc eſt* Inlanæ.

(a) Evion ingeminat: reparabilis adsonat echo

Quid est Stylus frigidus?

R. Stylus frigidus, ac puerilis (sunt enim valdè affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas, ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidiùs aucupatur: cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ meritò repudiantur à magistris artis: *Centaurus se ipsum equitans . . . . Aurô magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis vel in sententiis. Erit in verbis, si sint vel mollora; quale est illud Mœcenatis: (b) *Feminæ cirro crispat, & labris columbatur, incipitq; suspirans, ut cervice luxa feratur:* vel si sint indecorè translate, qualia sunt ista, quæ damnat (c) Cornificius: *Montes belli fabricatus est, Campos sustulit pacis:* vel si juncta fuerint more dithyramborum, ùt in illo Publii (d) Syri de ciconia.

Pietatis cultrix, | grecilipes, (e) crotalistria,
Avis exul hiemis.

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidæ sint, & hyperbolicæ, qualis est ista lippis, ac tonsoribus nota, quam referunt Plutarhus, & Cassius: *Minimè mirandum est, si Dianæ Ephesiæ templum conflagraverit, qua nocte natus est Alexander. Quippe-*

(a) *Evo, evion Cacchantium furentium voces.* (b) *Femen. inis,* coscia (c) *Auctor libri ad Herennium.* (d) *Publius Syrus minorum scriptor elegantissimus, vixit ante Virgilium tempore Julii Cæseris.* (e) *Quasi Crotalum vocem imitans. Crotalas autem est latatis.* Naccarra.

pe Dea in ipso Olympiæ matris Alexandri partu, obstetricandi laboribus, & curis districta, ignem non valuit restingvere.

Sic etiam nimis frigidè, ac pueriliter dictum fuit à Plauto. de sene avaro, in Aulularia:

Suam rem periisse, seque eradicarier:
Quin Divûm, atque hominum clamat continuò fidem,
De suo tigillo fumus si quà exit foras.

Quid est Stylus fluctuans, ac dissolutus?

R. Ille est, qui sinè articulis, sinè numero, sinè arte fluctuat huc illuc, neque sibi ullo pacto cohæret; quod sanè vitium Tyronibus est valdè familiare. Hujusmodi autem affert Cornificius: *Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atq; etiam quod possent facere, siquidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adjutores multos & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt gerere.*

Quid est Stylus siccus, & exangvis sive aridus?

R. Ille est, qui nihil fermè habet neque ornamenti, neq; fuci. Hoc styli genus vulgò (a) Frontoni tribuitur.

§. VII. De Stylo Laconico & Asiatico.

Quid est Stylus Laconicus?

R. Est Stylus argutus, perbrevis, & acutus, quo multa paucis dicuntur. Nomen porrò traxit à Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur ac Lacedæmonii, quibus Stylus ille erat in deliciis

(a) *Fronto Marci Aurelii magister, qui illi statuma à Senatu dicerni curavit.*

liciis, & quibus prolixa loquacitate nihil erat odiosius.

Profer selecta aliquod exemplo Styli Laconici?

R. 1. Hosti aliquando per atroces, ac longiores litteras ferrum flammamque minitanti, hac una syllaba Græca responderunt Spartani, *ei si:* hoc est, *Si potest, si per nos tibi licet.*

2. Philippo Regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica littera: *u non.*

3. Ejusdem generis est responsum Cleomenis Spartanorum ducis ad Samios: *Eorum quæ dixistis, prima non memini, media non intelligo, ultima non probo.*

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos bellum parentes: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.*

Itemque illam (a) Philostrati literam ad amicum: *Mitto ad te ficus hibernas. Mirare in illis vel quòd jam sunt, vel quòd adhuc sunt.*

Laconicam illam breviloquentiam mirificè expressit Cæsar in laureatis suis ad Senatum literis, victo Pharnace Ponti rege, Mitridatis filio: VENI, VIDI, VICI.

Porrò brevitas illa, loquendi imperiosum quiddam habet, ideoque aptissima est minantibus, mirificeq; prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timentur omnia, quàm in luce; sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea, quæ proponuntur. Inquit

(a) *Philostratus Philosophus, qui Apollonii Thyanæi vitam Græcè scripsit, sed elegantius, quam veriùs.*

inquit Muretus in variis lectionib9. Idque, ut opinior, secuti sunt Lacædemonii cum ad Philippum, interposita nescio qua offensione,, bellum minaciter intentantem ità scripserunt: *Lacedæmonii Philippo: Dyonysius Corinthi.* Multo, enim fortior. &, ut Lucretii verbô utar, penetralior illa brevitas, fuit, quàm si ità dixissent: Memento Dionysiū Tyrannum tui prorsus similem, regnō fuisse pulsum ob ambitionem, ac turbulentum, ingenium & nunc privatam vitam agere Corinthi. Videto, nē tibi quoque contingat idem dum aliorum libertatem studes opprimere.

Neque dissimile illud Demetrii ad Locrenses; *Faxo, cicadæ apud vos humi canant*; cùm significare vellet totam illorum regionem à se devastatum iri.

Quid est Stylus Asiaticus?

R. Ille est, qui fusiori quodam orationis ambitu circumscribitur, ,multisque verbis pauca dicit, Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui diffusiorem illum Stylum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus, qui tam multis pauca dicunt. Hunc porrò stylum Asiaticum tu fugies, si sapis. Quid enim tam insulsum est, quam verborum vel optimorum sonitus, inanis, nulla subiectà sententia?

De ratione Styli comparandi.

Stylus, qui aliud nihil est, quam certa quædam scribendi ratio cujusque propria, ex duabus maxime rebus coalescit: 1. Ex sententiis: 2. Ex sententiæ conformatione, seu quod idem

est,

est, ex verbis, quibus ornatur, & quodammodo vestitur sententia.

De sententia it generatim, & universe dici potest, in ea spectandum esse primùm, ut sit vera; deinde ut sit perspicua; postremò ut sit argumento idonea, & ad rem, de qua agitur, accomodata. In conformatione verò sententiæ, qua una maxime Stylus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorumdem elegantia: 3. Nexus. 4. Collocatio.

Quomodo cognosci, & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia ?

Ad verborum proprietatem, & elegantiam penitùs cognoscendam, adjumenti multum afferent, 1. Aureus (a) Hadriani Car: Liber, *de sermone Latino, & modis latinè loquendi* 2. Libellus, à Scoto editus de verbis Ciceronianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegantia latinæ locutionis* appellat. 4. Liber à Laurentio Valla elaboratus, *De latini sermonis elegantia* 5. *Delectus Latinitatis* Mureti & *Flos Latinitatis* Pomey 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De látinitate falso suspecto*: nec opus posthumum Vavassoris, *de vi, & usu quorumdam verborum*.

Præcipue verò, & supra cætera omnia adhibendus, erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Sylvii Progymnasmatis ad illius calcem editis.

Sunt autem Sylvii Progymnasmata tercentæ observationes eximiæ, de incorrupta Latini sermonis

(a) *Hadrianus Cardinalis floruit initio sæc* 10.

monis integritate, quas ego Tyronibus per necessarias semper existimavi.

Quo pacto intelligi poterit, & edisci verborum nexus, & apta eorumdem collocatio?

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio continetur particulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in Stylo, nihil hians, & absonum, nihil dissolutum, & fluctuans, hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuet huc illuc: sed ut omnes sententiæ, singulæque earum partes certo inter se modo, numeroque cohæreant.

Valde profuerit in eam rem legere aureum Horati Tursellini libellum. *De Particulis Latinæ locutionis* Habebit etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est *de Particulis;* sed Tursellino longé, multumq; inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam faciliús noscendam, consulenda erunt Sylvii Progymnasmata, de quibus supra dictum Vide etiam quæ pauló ante diximus de regulis quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facilè poterit Stylus optimus?

R. Duabus maximè rebus: primó, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorumdem imitatione. Diximus in Elementis de Imitatione; nunc veró superest, ut de Lectione & de Librorum delectu videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hactenus, & post hac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebun

bebunt utilitatem. nisi exquisitissimum quemdam delectum in Latinis auctoribus legendis, & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum ætates quatuor, nempe uti hominum apud Poëtas. Sed Poëtis, ut verbis ipsorum utar.

Aurea prima sata est ætas . . . .
———Subiitque argentea proles.
Aurô deterior, fulvo pretiosior ære.
Tertia post illam successit ahenea proles.
——— De duro est ultima ferro.

Latinæ verò lingvæ ætates ordine contrario procedunt. Nam à ferrea, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quænam nuncupanda est ferrea Lingvæ Latinæ ætas ?

R. Ad ferream ætatem refer Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duilli, quæ hodieque visitur Romæ; itemque Saliares hymnos Numæ Pompilii, vix tandem a sacerdotibus suis intellectos, cujusmodi est v. gr. rancidulum illud fragmentum, quod à Varrone citatur: *Omnia dapatilia commisse Jani cusiones. . . . Duonus Cerufes Deivos Janos venet* (a) Porrò *dapatilia comisse* significat, si quæris, oppipara cœna comisse: *Jani* verò *Cusiones sunt* curiones seu sacerdotes Jani; *Duonus Cerufes* est bonus creator. *Deivos* adhibetur pro Divos, ut nemo non videt, & *Venet* pro venit.

Eo-

(a) *Lautissimæ erant Saliorum cœnæ, unde Horatius:* Nunc saliaribus ornare pulvinar deûum Tempus erat dapibus, sodales.

Eodem refer vetustissimum illum versum de Saliorum exultationibus.

Præsul ut amptruat, & volgu redamptruat olli.

Hoc est, cum Saliorum antistes, & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eumdem omnino motum de compacto referat Saliorum chorus omnis.

Et volgus? redamptruat olli.

Amptruare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porrò ferream illam Latinæ Lingvæ ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quænam est ænea Lingvæ Latinæ ætas ?

R. Ænea ætas incipit à Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit. Ad eamdem ætatem pertinet.

Ennius ingeniô maximus, arte rudis:

Ut de illo scribit Naso; itemque Cæcilius: *Malus Latinitatis auctor*, inquit Tullius. Totum porrò tempus illud; quo floruere Andronicus Ennius, Nævius, Cæcilius, Pacuvius, &c. quasi crescentem Latinæ Lingvæ ætatem poteris nuncupare.

Quænam est ætas argentea ?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comœdiis, & Cato de rustica. Terentium verò ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus: quamquam nonnullis, ob illius *Arhaismos* secus visum fuerit; sed immeritó. Hanc veró argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Linguæ possumus appellare

Quænam demum est aurea Latinæ Lingvæ ætas?

R. Auream ætatem appello tempus illud an-

norum fermè centum, quod vulgo Augusti ætas dicitur, est que magni Ciceronis ortum inter, & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores, ac Rhetores, Cicero, & Cornificius, auctor, ùt verissimillimum est, quatuor librorum ad Herennium qui vulgo adscribuntur Ciceroni; inter Historicos Julius Cæsar: A. Hirtius, qui scripsit Commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi, Sallustius, (a) Vellejus vulgo dictus Paterculus, Cornelius Nepos, & Quintus Curtius Inter Poëtas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius, & Publius Syrus, quorum postremi duo cæteros ætatis aureæ Poëtas aliquantum ætate antecessere. Inter Medicos, Philosophos, relq; rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Celsus, & Vitruvius. Aureum verô illud tempus quasi virilem latinæ lingvæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maximè legere, & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt, ac ante omnes Tullium, *Cælestem in dicendo virum*, ùt eum Fabius appellat, *quippe*, ùt ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est ùt Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valdè placuerit.*

Quantâ verò curâ, ac religione sermonis proprie-

(a) *Vellajus Paterculus fuit prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus* Paterculus *pro* Pater cujus.

prietatem observaverit Cicero, satis magno argumento erit, quod dicam. Fuit cum existimaret *inhibere remos* idem esse ac retinere; & ùt auriga equos inhibet, ut curtum sistat sic etiam remos inhiberi, dum sustinentur. Posteà verò ex nautis dicit inhiberi remos, cùm remiges alio navigantes modo, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus, minimè cessandum putavit, donec Atticus, & Verro monerentur, ut in primo de Oratore libro, quem jam transmiserat, locus ille emendaretur. Quod ità esse indicant hæc Tullii verba ad Atticum (a) *Inhibere illud tuum, quod mihi arriserat, vehementer displicet: est enim verbum totum nauticum: quamquam id quidem sciebam; sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges jussi. Id non esse ejusmodi didici heri, cum ad villam nostram navis appelleretur: non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id ab* (b) *epochis remotissimum est. Quare facies, ùt ità sit in libro, quemadmodum fuit. Dices idem Varroni, nisi fortè mutavit.*

Quòd si de vocula una ità laboravit Tullius, nihil mirum si viro, ùt omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeò amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros nos de Lingva Latina, si itèm omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrina illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto: *In maximis occupationibus ad me ipsum de ratione Latinè loquendi accuratissimè scripsit Cæsar.*

(a) *Epist. 21. Libr. 13.* (b) *Retentione.*

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritate, & elegantiá ?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sanè quam præclarè de utroque scripsit. Ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atticum: *Secutus sum, non dico Cæcilium (malus enim auctor Latinitatis est) sed Terentium cujus fabellæ propter elegantiam putabantur, à C. Lælio scribi.*

De Cæsare verò sic idem in Bruto, *Etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum valdè quidem probandos: nudi enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste detractæ sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit; qui velunt illa (a) calamistris inuere, sanos quidem homines à scribendo deterruit.*

Quinam latinitatis auctores, post tres hos, legendi sunt ?

R. Cum Fabio, *ut quisque erit Ciceroni simillimus.* Quales sunt Phædrus, Cornelius Nepos, Livius, Curtius, & alii quos recensuimus, qui vel Ciceronis ævô vixêre, vel non ità màgnô distant intervallô.

Degustari etiam poterunt, sed parcè, & serò recentiores nonnulli, qui Ciceronem diligenter sunt imitati; & quomodò sit imitandus, ipsi exemplo esse poterunt. Quales sunt Muretus,

(a) *Calamistrum* est ferrum illud teres, quo candente capilli intorquentur, in cinominosque crispantur *Inurere* verò *calamistris* metaphoricè dicitur pro *vanum, atq; immedicum ornatum adhibere*, Ital. *infrascare, imbelettare, &c.*

tus, Manutius in epistolis illis, quas ante senium scripsit, nam cæteræ frigidam sapiunt ætatem, Sadoletus. Recentibus, Maffeus pictus atque politus, Bunellus, Tursellinus Longolius Perpinianus, Vavassor, Petavius.

Post obitum Augusti, incorrupta, illa, quam dixi, latini sermonis integritas sensim adulterari cœpta est, & quasi ex auro in argentum iterum commutari, ut ex Senecæ, Fabiique, & aliorum querimoniis liquet. In decrescente illa ætate sunt inter Oratores, ac Rhetores, Fabius Quintilianus, Plinius Junior, &c. Inter Historicos Svetonius, Tacitus, Justinus, &c. Inter Poëtas, Lucanus, Persius, Silius, Juvenalis, Statius, Martialis, Seneca; Inter Philosophos verò Seneca, Plinius Veronensis, inter Grammaticos denique Asconius, Agellius, &c.

Denique à temporibus Severi auspicari licet æneam ætatem, quæ tandem, in ferream desiit, postquam variarum gentium irruptione ipsi Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius Apollinaris; quos omnes tu evitabis summoperè, si sapis.

Finis Libri Primi.

ARTIS RHETORICÆ LIBER SECUNDUS.

DE INVENTIONE.

EGimus hactenus de Figuris, ac Tropis, de Periodo, & de Stylo, postulat nunc instituti nostri ratio, ut agamus de Inventione sinè qua, teste Tullio, frivola erit, & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio ?

R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos. Primum igitur agendum nobis erit de argumentis, de inde de motibus, seu affectibus excitandis.

De argumentis, & locis oratoriis.

Quid est argumentum ?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem; ut si probare velis expetendam esse Rhetoricam, invenies, quod sit ars benè dicendi.

Undenam sumuntur Argumenta, sive rationes ad aliquid probandum ?

R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius appellat *Argumentorum sedes, in quibus latent. & ex quibus sunt depromenda.* Quapropter si vis Orator esse, in promptu tibi esse debent loci illi, & ut ità loquar, ad manum; ut in illis uberrimam Argumentorum segetem facilè possis invenire.

Quod sunt genera locorum ?

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & idcirco

circo vocantur *Intrinseci* seu *insiti*: alii sun extra ipsam rem, de qua quæstio est; unde etiam vocantur *Extrinseci*, seu *Remoti*. De utroque illo genere: ac de primo, præsertim quod majus quoddam momentum habet ad eloquentiam, accuratissimè nobis est hoc loco tractandū

CAPUT I.
De Locis intrinsecis.

QUot *sunt Loci oratorii intrinseci*?

R. Sexdecim; Definitio, Enumeratio partium; Notatio, Conjugata. Genus, Forma, Similitudo. Dissimilitudo, Cotraria, Repugnantia, Adjuncta, Antecedentia; Consequentia, Causæ, effecta, Comparatio.

§. I. Definitio.

QUid *est definitio*?

R. Est brevis, & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt. Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta Definitio?

R. 1. Accipito aliquit rei, quæ definitur, commune cum aliis: deinde addito aliquid illi unicè proprium, ac peculiarè, & tum demum habebis optimam definitionem: v. gr. *Rhetorica est ars benè dicendi*: quod sit ars hoc illi commune est cum aliis artibus: quòd verò sit ars bene dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit, & mutila tua definitio, jure, ac merito poterit tibi contingere, quod olim Platoni contigit. Definierat aliquando Plato ho-

to hominem, *Animal bipes, & implume.* Diogenes Cinicus homo dicax, & academicorum irrisor, gallum implumem, ac nudum in mediam Platonis scholam projiciens, *En,* inquit, *hominem Platonis.*

Estne eandem definiendi ratio Logicis, & Oratoribus?

R. Longè diversa. Logici enim jejunè breviter, ac ficcè rem definiunt per genus, & differentiam: v. gr. *Homo est animal rationale:* Orator verò liberius, & ornatius hominem ità definiet per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus à Deo efformatum, rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum.* Hoc autem Oratorum definiendi genus, si rectè appellare velimus, *Descriptio* potius appellari debet quàm *accurata Definitio.*

Quod modis fieri solet Descriptio, seu oratoria Definitio?

R. Sex potissimum modis fieri solet, | 1. Per partes; ex quibus res ipsa constat; ùt si dicas; *Ars oratoria est ars, quæ constat inventione, dispositione, elocutione, & pronuntiatione.*

2. Fit per effectus, ùt cum dicitur: *Peccatum est pestis animæ, conscientiæ labes, vitæ pernicies, naturæ dedecus, orbis ruina, odium Dei. &c.*

3. Definitio fit per negationem, & affirmationum; cum nempe primum dicimus, quid non fit res, ut deinde melius intelligatur quid fit: & hæc definiendi ratio Ciceroni perfamiliaris fuit. Ità Pisonem probat, non fuisse Consulem. Tu *in litoribus, in toga & pretexta esse consulatum putas? Quæ ornamenta etiam in Sex.*

Clo-

Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animô consulem esse oportet, consiliô fide, gravitate, vigilantia, toto denique munere consulatûs. Et pro domo sua: *An tu Populum Rom. esse illum putas, constat qui ex iis, qui mercede conducuntur, qui compelluntur, ut vim afferant magistratibus? obsideant senatum? optent quotidie cadem incendia, rapinas? . . . O speciem dignitatemq; populi Rom. quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimescant! Multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo Populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti, tum cùm etiam tibi, contra Senatûs, totiusque Italiæ auctoritâtem. & studium, dicendi, potestas fuit.*

4. Definitio fit ab adjunctis. Ità Chymicam artem non minus verè, quam lepidè definies: *Chimia est ars sinè arte, cujus principium est mentiri, medium laborare, finis mendicare.* Ita Virgilius famam describit ab adjunctis (a)

Fama malum, quo non aliud velocius ullum
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo
Parva metu primo, mox se se tollit in auras
Ingrediturq; solo & caput inter nubila condit
. . . .
Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu)
Tot lingvæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
. . . .

Tam

(a) *Æneid.* 4.

Tam ficti, pravique tenax, quam nuntia veri.

5. Definitio fit venustè per similitudinem atque Metaphoras, ut si dicas cum (a) Petrarcha, *Pulchritudinem esse blandum hostem, dulcem raptorem, tortorem fraudulentum, laqueum pedibus, oculis velum, &c.* Observa tamen; Metaphoricis id genus definitionibus caute admodum utendum esse, & cum mica salis, ut ait Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid est enumeratio partium?

R. Est oratio, qua totum in suas partes distribuitur; unde locus ille vocatur etiam *Distributio*: ut si distribuas, ac dividas vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ, ac leges Enumerationis partium.

R. Tres præcipuæ. 1. Regula hæc est; affirmatis omnibus partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompejum esse summum Imperatorem, omnes, & singulas optimi Imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo, in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere; scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.* Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompejo summa esse sic probat; *Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit, qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam* pro-

(a) *De remediis utriusq; fortunæ, Petrarcha Pavia Florentinus. Aretii natus, ingenio eloquentia, & poëtica facultate sui sæculi facilè princeps, floruit sæculo 14.*

profectus est? Deinde de ejus justitia: *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, sed nè vestigium quidem umquam pacato nocuisse dicatur.* Et de temperantia sic loquitur:. *Non avaritia ab instituto cursu ad prædam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitus ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem, &c.*

Ita etiam (a) Lactantius Dominicæ mortis acerbitatem, singularum partium cruciatu, piè æque, ac eleganter probat:

Compressos speculare oculos, & luce carentes,
Afflictasq; genas, arentem suspice lingvam
Felle vennetam, & pallentes funere vultus;
Cerne manus clavis fixas, tractosq; lacertos.
Atque ingens lateri vulnus: Cerne inde cruorem
Purpureum, fossosq; pedes, artusq; cruentos
Fl. Ete genu, lignumq; Crucis venerabile adora

Sic Juvenalis. Sat. 3. per Pertium enumerationem ridet quemdam, qui se omnia scire profitebatur:

Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor, (b) Aliptes,
Augur, (c) Schœnobates, Medicus, Magus; omnia novit.
Græculus esuriens: in cœlum, jusseris, ibit.

Quænam est secunda regula?

R. 2. Regula hæc est, ut negatis omnibus, & singu-

(a) *Lactantius Firmianus, eloquentia, & eruditione clarus, Crispi Constantini magni filii, præceptor.* (b) *Aliptes, qui Athletas ungit* (c) *Schœnobates funambulus,* Ballatore sulla corda.

singulis partibus, negatur totum. Sic probat Tullius Antonium non esse Consulem: *Negat hoc (a) D. Brutus Imperator: negat Gallia; negat cuncta Italia, negat Senatus, negatis vos. Qui igitur illum consulem, nisi latrones, putant?*

Cedo ultimam regulam enumerationis partium?

R. Ut negatis partibus recte negetur totum nulla tibi erit prætermittenda pars, quò ad ejus fieri poterit. Itá Martialis vetulam quamdam probat esse edentulam:

Si memini, fuerant tibi quatuor, Ælia, dentes
Expuit una duos tussis, & una duos.
Jam secura potest totis tussire diebus:
Nil istic, quod agat, tertia tussis habet.

§. III. Notatio Nominis, & Conjugata.

AD unum, & idem caput duos hosce locos propter affinitatem revocamus. Quamvis porrò uterque ille locus, propter levitatem non adeo valere videatur ad persvadendum; quia tamen non parùm valet ad delectandum, & ad orationem lepore aliquo, ac sale condiendam, idcirco ab oratoribus interdum summis adhibetur.

Quid est notatio?

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significationem inquirit, ut *Senatus* nomen traxit, à *Senibus Consul* vocatur is, qui, *consulit patriæ*: ergo Piso nihil minus quam consul est: & Ovidius in Fastis *Victimam* sic appellari dicit *à vincendo, & hostiam ab hoste.*

Victima, quæ dextra cecidit victrice, vocatur
Ho-

(a) *Decius Brutus.*

Hostibus á domitis hostia nomen habet.

Quandonam potissimùm utendum est Notatione nominis?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut jocum aliquem, non scurrilem, ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (a) *Verris* jocose lusit Cicero, quasi ita dictus fuisset, quod omnia *verreret*; hoc est omnia raperet homo furacissimus: *Quam tu*, inquit, *domum, quod fanum adisti, quod non eversum, atque extersum reliqueris?* Sic etiam Chrysogonû in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomine, quod *aureum* significat, aut quasi *auro genitum*.

Ad notationem nominis pertinent Anagrammata, cujusmodi sunt ista *Amor*, Roma, Maro: *Logica*, Caligo. *Ursula*, Laurus; *Prudentia* tardè puni. *Maria Virgo*: mira Virago: *Divus Alexius*, diu exul à suis: *Quid est veritas*, est vir qui adest. *Maria Magdalena*, grandia malamea: *Sacramentum Eucharistiæ*, Chara Ceres mutata in JEsum &c.

Quanquam, ut ingenue dicam quod sentio, perpusilli ingenii est frivolis hujusmodi nugis immorari, quæ scilicet laborantis magis sunt, quàm elegantis ingenii partus. Et si me audis, vana hæc crepundia relinques Judæis, qui multi sunt in observandis exilibus litterulis, & apud quos nata opinor Anagrammata, & ab illis ad nos si quo infelici contagione, derivata.

Quid

(a) *Verres homo libidinosus, & avarus, cum in Sicilia triennium prætor fuisset, repetundarum accusatus fuit à Siculis.*

Quid sunt conjugata?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabulo varie conjunguntur, seu commutantur, ùt *Sapiens sapientia, sapienter; Imperium imperator imperare.* Ex hoc Conjugatorum loco Cæsarem ingeniose admodum ita laudat (a) Tullius: *Cæteros quidem omnes* victores *bellorum civilium, jam ante æquitate, & misericordiâ viceras: hodierno verò die te ipsum vicisti . . . . Nam cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judiciô conservati sumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo ipsius etiam victoriæ conditio, visque devicta est.*

Ex hac verborum Conjugatione sic etiam argumentatur Ovidius.

Aurea nunc vere sunt sæcula. Plurimus aurô
Venit honos: aurô conciliatur amor,

In hoc idem genus facete lusit Martialis Epig. lib. 2.

Hostem cum fugeret, se (b) Fannius ipse peremit
Hic (rogo) non furor est, ne moriare, mori?

Ad eumdem locum pertinet illud in Pisonem *Cum enim esset omnis causa illa mea consularis, & senatoria, auxiliô mihi opus erat, & Consulis & Senatûs.*

Et illud (c) Terentianum elegans in primis in hoc eodem genere: *Homo sum humani nihil à me alienum puto.*

Eodem quoque pertinet, venustissimum illud

(a) *Pro Marcello* (b) *Fannius Cæpto proscriptus, quod in Augustum conjurâsset, cùm fugerat percussores, se ipse interemit.* Sic mori vinci est, *inquit* Seneca (c) *In* [illegible]

lud Epigramma inscriptum Ludovici M. Statuæ in hortulo simpliciū Collegii Parisiensis S. J.

Vitales inter succos, herbasque *salubres*
Quam bene stat populi *vita salusque* sui.

§. IV. Genus, & species, seu Forma.

QUid est Gnnus?

R. Genus apud Rhetores dicitur illud quod est commune multis; & quod multa sub se complectitur, ut virtus sub se continet justitiam, temperantiam, fortitudinam, prudentiam.

Facito, sedes, argumentum à genere?

R. Presto est, *Temperantia est virtus, ergo est amanda.*

Qua potissimum ratione tractatur ille locus?

R. Tractatur in primis. cum à specie fit transitus ad genus, seu, ut vulgò loquntur, cum hypothesis revocatur ad thesim. Hujusce loci luculentum habes exemplum in Oratione pro Archia Pòéta, ubi Cicero cum laudandum Archiam Magistrum suscepisset (quod est hypothesis) rem ad thesim revocavit, hoc est, Pòésim, & studia humanitatis generatim, & universe laudavit, ut latiorem orationi suæ campum aperiret Adverte igitur quo artificio abhypothesi transit ad thesim.

Laus Archiæ Pòëtæ à genere

Si igitur sanctum apud vos humanissimos homines hoc. Pòëtæ nomen. quod nulla unquam barbaries violavit, saxa, & solitudines voci respondent: bestiæ sepè immanes cantu flectuntur, atque consistunt, nos instituti rebus optimis non Pòëtarum voce moveamur

mur? (a) Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, quia Poëta fuit, post mortem etiam expetunt. Nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus?

Quod vitium in genere tractando vitandum est?

R. Hoc loco solent intemperantius abuti Tyrones, dum thesim longius trahunt, quòd nempe res sit communior, faciliorque, & multorum trita vestigiis; v. gr. si de Justitia, vel de Charitate sermo sit, illi sese in virtutis laudes universe, ac generatim effundent, & miseram crambem, uti ajunt, tædio affectis auribus, ac fastidium usque ad satietatem ingerent. Tu igitur, si sapis, hoc vulgare vitium fugies: Nec circa vilem, patulumq; moraberis orbem (b) Ne in te jure cedat lepidum illud Martialis dictū

Jam dic, Posthume, (c) de tribus capellis.

Ubinam præcipuè locum habet argumentum a genere?

R. Locum habet præcipuum in orationis exordio, ubi præmitti solet aliquod universale principium, à quo ad hypothesim, hoc est ad singularem propositionem descenditur.

Quid est species seu forma?

R. Ex his, quæ dicta sunt de genere, facile intel-

(a) *Homerus Poëtarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem oppida certatim asserunt.* (b) *In Arte Poëtica.* (c) *Ineptus causidicus quò ad alia omnia abibat, quam causa postularet.*

ntelliges speciem esse id, quod minus late patet; seu esse rem particularem, quæ sub universali continetur. Vocatur autem apud Rhetores *Hypothesis*; v. gr. *Virtus est amanda*, est Genus sive Thesis: *Temperantia hic & nunc est in convivio servanda*, eu Species sive Hypothesis.

§. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo ?

R. Similitudo est rerum cæteroqui dispatium collatio atque convenientia in aliqua re: v. gr. est similitudo inter avarum, & hydropem quia licet avarus, & hydrops sint duæ res longe diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quòd neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse similis Leoni rugienti; quia homo iratus, & Leo rugiens sunt duæ res valde inter se se dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra, & gloria sunt res diversissimæ: in hoc tamen conveniunt, quot umbra corpus, gloria virtutem comitetur, Unde ait Cicero; *Gloria est umbra virtutis.*

Quomodo fit argumentum à similitudine ?

R. Facies in hunc fere modum cum Tullio! *Quidam morbô, aut sensûs stupore, cibi svavitatem non sentiunt; sic libidenosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent.* Sic etiam argumentari poteris à simili cum Ovidio: (a)

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum
Tempore sic duro est inspicienda fides.

Quid est discriminis inter similitudinem, & comparationem?

R. Similitudinem proprie pertinere ad id, quod

(a) Trist. libr. 1.

quod *qualitatem* vocant; comparationem verò pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel a pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicetur postea: in similitudine verò nulla fit mentio neq; paris neque majoris neque minoris.

Quomodo facilè poterit inveniri argumentum à simili?

R. Quæres statim, quænam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Ità si agatur de constantia, quæres quid vel maximè resistat, & occurret tibi *rupes*, *adamas*, dicesque cum Virgilio de rege Latino (a)

Ille, velut pelagi rupes immota, resistit.

Vel ùt idem Virgilius de Didone lib. 6,

Illa solò fixos oculos aversa tenebat.
Nec magis incœpto vultus sermone moveтur
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes

Quid est dissimilitudo?

R. Est oratio, quæ ex re dissimili dissimile colligit; ùt cum ait Tullius: *Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.* Et lib. 2. de Oratore *Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quòd hæc non habeat diffinitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur cæteræ verò artes suis se certis quibusdam finibus contineant.* Hunc locum à Dissimili lepidissimè tractat Catullus, cum ait Carmine 5.

Soles occidere, & redire possunt:
Nobis, cùm semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.

Ad

(a) *Lib.* 7.

Ad hunc eumdem locum pertinet hæc Horatiana sententia:

Damna tamen celeres reparant cœlestia lunæ
Nos ubi decidimus:
Quò plus Æneas, quo (a) Tullus dives, & Ancus,
Pulvis, & umbra sumus.

§. VI. Contraria, & repugnantia

QUid sunt Contraria, seu opposita ?

R. Sunt ea, quæ in eodem subjecto esse non possunt; vel si fuerint in eodem, necessariò inter se pugnant.

Quod sunt contrariorum genera ?

R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adversa, Relata, Privantia, & Contradicentia.

Quid sunt Adversa ?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimùm inter se differunt, ut *virtus, & vitium; bellum, & pax, sapientia, & stultitia* Cicero Philip 2. *Attende paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe . . . . Nego quidquam esse medium. Confiteor, eos, nisi liberatores Populi Rom. conservatoresq; Reip. sint, plusquam sicarios, plus quam homicidos, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrociùs Patriæ parentem, quam, suum occidere. Tu, homo sapiens & considerate quid dicis? Si parricidæ, cur honoris causa à te sunt, & in hoc ordine, & apud Populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies ab fuisset? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ &c.*

(a) *Tullus, cognomento Hostilius, tertius Romanorum Rex. Illi successit Ancus Martius.*

Non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuô judiciô sint.

Quid sunt Relata ?

R. Sunt ea, quæ se invicem ità respectant, ut alterum sinè altero esse non possit, ùt *Pater & filius; dux & miles; magister, & discipulus; dominus, & servus; qui dat, & qui accipit* Ità Martialis lib. 1. ex hoc Relatorum loco facetè jocatur in Sosibianum quemdam, qui suum patrem *Dominum* ineptè omnino vocitabat:

E (a) servo scis te genitum, blandeq; fateris,
Dùm dicis dominum Sosibiane, patrem.

Ex hoc oratione pro Marcello: *Ex quo profectò intelligi debet, quanta in dato beneficio sit laus cùm in accepto tanta sit gloria.* Huc denique pertinent hæc verba Veneris, arma pro filio suo Ænea poscentis a Vulcano;

Arma rogo genitrix nato.

Quid sunt Privantia ?

R. Sunt habitus, & ejus privatio: ùt *vita. & mors, lux, & tenebræ; scientia, & inscitia; paupertas, & divitiæ.* Ex privantibus ingeniosè argumentatur Martialis in quemdam:

Ebrius es: nec enim faceres id sobrius unquam.

Hinc etiam ingeniosum illud ejusdem Poëtæ lib. 5.

Semper eris pauper, si pauperes, Æmiliane,
Dantur opes nullis nunc, nisi divitibus.

Quid

(a) *Sosibianus ex adulterio. nobilis Matronæ, cum servo natus, illius matronæ virum, cujus filius putabatur, dominum blandiendo vocitabat.*

Q. id sunt contradicentia?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterum affirmat idem de eodem Ut *Milo insidiatus est Clodio, Milo non est insidiatus Clodio.*

§. VII. Adjuncta.

QUid sunt Adjuncta?

R. Sunt ea, quæ, cum re, de qua agitur, non necessariò, sed probabiliter conjuncta sunt.

Quod sunt adjunctorum genera?

R. Tria vulgo numerantur: 1. Adjuncta rei, ut *locus tempus, &c.* 2. Adjuncta animi, ut *vitia virtutes;* 3. Adjuncta corporis; ut *pulchritudo, deformitas, robur, vestis, habitus:* Uno verbo omnia, quæ rem quoquo modo circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet quam longè, latèque pateat locus ille, & quam uberem dicendi segetem Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis:

R. Cum ex loco tempore, facultate, aliisq; id genus, quæ rem circumstant, persvadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic (a) Hannibal Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde fugere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhortantis. *Liv. lib. 21.*

Dextra, levaque duo maria claudunt Nullam ne ad effugium quidem navem habemus. Circa Padus amnis

(a) *Hannibal Amilcaris filius, Carthaginensium Dux, qui sæpiùs Romanos vicit.*

omnis major, ac violentior, Rhodano: á tergo Alpes urgent, vix integris vobis, ac viventibus transitæ. Hic vobis vincendum, aut moriendum, Milites, est . . . . Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus Illis timidis, & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suus, e quos sua terra, per tuta, ac pacata itinera fugientes, accipient. Vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam, mortemque certæ desperationis abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius quam in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, destinatumque in animo est, iterum dicam vicistis. Nullum incitamentum ad vincendum homini á Diis immortalibus acrius datum est.

Cicero autem ab adjunctis Antonii levitatem ac turpitudinem exagitat. *Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in Populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? In cœtu verò Populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cui ructare turpe esset: is vomens frustis esculentis vinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal implevit.*

Porró memoriæ juvandæ causâ, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo fuêre comprehensa:

I. Quis,

Quis, quid, ubi, per (a) quos, quoties, cur, quomodo, quando.

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt genus, educatio, indoles ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium, &c.

Quid negotium designat, sive rem, de qua agitur: *Ubi* locum demonstrat: *Per quos* indicat adjutores, & socios, quorum operâ facta res est *Quoties* docet, quam sæpè res facta fuerit *Cur* causam, & finem designat. *Quòmodo* modum, ac seriem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.

QUid sunt antecedentia?

R. Sunt ea, quibus positis, necesse est alia consequi; ùt, Ortus est sol; ergo dies est. Tu natus es homo, ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus est; ergo gravissimè plectetur a justo judice.

Quid sunt Consequentia ?

R. Sunt ea, quæ rem necessariò consequuntur. Sic autem argumentum duces a consequentibus: *Est copia fructum; ergo, & florum fuit. Cicatricem gerit, ergo plagam accepit.* Cicatrix enim & fructus, plagam, & flores consequuntur. Quia verò locus ab Antecedentibus, & Consequentibus non maximopere differt ab Adjunctis, ideo diutius in illo immorari non est operæ pretium. §. IX.

(a) *Alii dicunt*, quibus auxiliis, *sed minus commodè*.

§. IX. Causæ.

QUid *est Causa?*

R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cujus aliquid sit, ut vulnus est causa mortis, cruditas est causa morbi, &c.

Quotuplex est Causa?

R. Quadruplex numeratur a Philosophis, efficiens, materialis; formalis, & finalis.

Quid est Causa materialis?

R. Ea est, ex qua aliquit fit, saut componitur; ùt marmor est materia, seu causa materialis statuæ, lapides sunt materia domûs, corpus est hominis quasi materia.

Quid est Causa formalis?

R. Est ratio rei ac nota, per quam res est *id*, quod est, & à rebus aliis distingvitur; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & à cæteris animantibus distingvitur.

Quid est causa finalis?

R. Est id, cujus gratiâ aliquid fit; ùt finis belli est victoria, & pax; cum propter victoriam, & pacem bellum suscipiatur. Beata in Cœlo vita est causa finalis hominis, quando quidem homo agit omnia, vel agere debet certè quidem, ut beatam in cœlo vitam tandem aliquando consequatur.

Quando argumentari debemus a Causa efficienti?

R. Sic argumentaberis cum Tullio; *Intempe-rantia effœtum corporis tradit senectuti; ergo diligenter vitanda est.* Ab hoc loco senectutem contra vituperatores ita defendit idem Tullius *Caret epulis, ajunt, extructisque mensis, & frequentibus poculis: caret ergo vinolentiâ crudelitate, &*

insom-

insomniis. Ità Ovidius Ægysthi adulterium culpet a causa efficiente. nempe ab otio Quæritur (a) Ægysthus, quare sit factus adulter?
In promptu causa est, desidiosus erat.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat Martialis, lib. 10, à causis præcipuis, quæ illam efficiunt.

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Jucundissime Martialis, hæc sunt:
Res non parta labore, sed relicta;
Non ingratus ager, focus perennis;
Lis nunquam; (b) toga rara; mens quieta
Vires ingenuæ: salubre corpus;
Prudens simplicitas; pares amici;
Convictus facilis; sine arte mensa;
Nox non ebria, sed soluta curis,
Non tristis thorus; attamen pudicus:
Somnus qui faciat breves tenebras:
Quod sis, esse velis, nihilque malis;
Summum nec metuas diem, nec optes,

Quomodo argumentamur à materia?

R. Ita ferme dices: corpus hominis est mortale; ergo æquum est, ut illi dominetur animus immortalis. Ita Ovidius Solis regiam commendat à materia, Metamorph lib. 2.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante aurô, flāmasq; imitāte (c) Pyropo

(a) Ægysthus Thyestis filius, stupratu Clytemnestra ejus maritum Agamemnonem interfecit, & ipse ab Oreste illius filio fuit occisus. (b) *Rara urbana officia salutationes, obsiquia, ad quæ obeunda togis utebantur.* (c) *Pyropus non est gemina, aut carbunculus ut vulgò malè creditur, sed genus æris ductilis, cui admista est quarta pars auri.*

Cujus ebur nitidum fastigia summa tegebat,
Argenti bifores tradiabant lumine valvæ.
Materiam superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum à causa formali?

R. Sic dices: animus hominis est immortalis: ergo mors non est timenda. Excellens est animi natura: ergo voluptatibus servire non debet. Ita Cicer: *Si considerare volumus, quæ sit in hominis natura excellentia, & dignitas, intelligemus, quàm sit turpe diffluere luxuriâ, & delicatè, ac molliter vivere; quamque honestum parcè, continenter, severe, sobrie.*

Quomodo denique argumentandum est à causa finali?

R. Ita probabis cum Tullio, insidias Miloni struxisse Clodium, quod nempe multas ex illius interitu sibi polliceretur utilitates: *Quonam igitur pacto probari potest. insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illâ tam audaci tam nefaria bellua, docere magnum ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum: Cui bono fuerit. in his personis valeat: & si boni nullo emolumento impelluntur in fraudem improbi sæpe parvo, Atqui Milone interfecto Clodius hoc assequebatur, non modò ut Prætor esset, non eo Consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his Consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus; at conniventibus certe, sperâsset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus, &c.*

Denique ex quatuor illis causis simul junctis commendare poteris celeberrimum templum Jerosolimitanum; Causa efficiens erit Salomon,

Sa-

Sapientissimus idem, atque ditissimus, & alii peritissimi artifices, qui in illo laborârunt. Causa materialis erunt pretiosi lapides, ligna cedrina, aureæ laminæ, &c. Causa formalis erit ipsa structura, & pulchritudo templi. Finalis erit summi Dei cultus, in cujus honorem fuit extructum.

§. X. Effecta.

QUid sunt Effecta?

R. Effecta seu effectus sunt ea, quæ oriuntur ex caussis. Hunc locum mirificè tractat Tullius librô de Senectute, ubi funestos voluptatis effectus ita describit:

Voluptatis incommoda ab effectis.

Accipite optimi adolescentes veterem orationem (a) *Architæ Tarentini, magni imprimis, & præclari viri, quæ mihi tradita est, cùm essem adolescens* (b) *Tarenti cum Quinto Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quam voluptatem corporis hominibus dicebat à natura datam, cujus voluptatis avidæ libidines temere, & effrenate ad potiundum incitarentur.*

Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat, nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra verò, & adulteria, & omne tale flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cùmque homini sive natura, sive

(a) *Architas Philosophus Pythagoricus, vixit tempore Platonis.* (b) *Tarentum urbs magna Græciæ, à Tarante Neptuni filio condita.*

ut quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset, huic divino muneri, ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse omnino nec in voluptatis regno virtutem posse consistere . . . . Quocirca nihil esse tam detestabile, tamq; pestiferum, quam voluptatem.

§. XI. Comparatio.

QUid est Comparatio?

R. Est (a) oratio, qua duo, vel plura intertio aliquo conferuntur, quod illis commune est: ut *Catoni licuit sequi bellum civile; igitur, & Ciceroni licebat.* Commune est enim ambobus sequi bellum civile.

Quod sunt Comparationum genera?

R. Tria. Primum est a majori ad minus Secundũ est a minori ad majus. Tertium est a pari

Quomodo argumentamur a Comparatione majoris ad minus?

R. Cum contendimus, ut id, quod valet in majori, valeat etiam in minori; ut cùm ait Cicero in Antonium: *Quid faceres domi tuæ, cùm alienæ tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem ferret, si parentem non fert suum?*

Ex hoc eodem loco probat Ovidius leniri posse Augustum, quod vel ipsi Dii leniantur.

Cur ergo posse negem leniri Cæsaris iras,
Cum videam mites hostibus esse Deos?

Quomodo fit argumentum á Comparatione minoris ad majus?

R. Quando contendimus, ut quod valet in minori, valeat etiam in majori? ut Cicero pro Lege

(a) *Cic. in Topic.*

Lege Manilia: *Majores nostri sæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot Civium Romanorum millibus uno nuntio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum illud Epist. 2.

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones:

Ut te ipsum serves, non expergisceris.

Quòmodo fit argumentum a Comparatione parium

R. Fit, cùm contendimus id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari: ut, lex est, qui occiderit patrem, insutus in (a) culeum dejiciatur in profluentem: ergo, & qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita Cicero licere sibi Syllam defendere, qui fuerat ante ab Hortensio defensus, probat orat pro L. Syll. *Si conjuratio patefacta per me est, tam pátet Hortensio, quam mihi, Quem quum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum non dubitasse, quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc judicium, & ornari, causamque defendi hujus innocentis vides.*

CAPUT

(a) Ital. *Otre, sacco di cuojo.*

CAPUT II.

De Locis extrinsecis, seu remotis.

QUinam sunt Loci extrinseci ?

R. Loci extrinseci, qui etiam vocantur *remoti*, & *assumpti*; sunt ii, qui nullo modo pendent ab arte, ingenioque Oratoris, ut excogitentur, quique extra rem ipsam positi sunt, qua propter ab Aristotele recte vocantur *Argumenta in artificialia, seu arte carentia*, non quod artis omnis sint expertia; cum potius illorum tractatio summum requirat artificium, sed quod non eruantur ex rebus ipsis, & ex causæ visceribus; quippe quæ foris eruuntur, & auctoritate sola nituntur, itaque sunt in artificiosa, quod attinet ad Inventionem; non verò quod spectat ad usum, atque tractationem.

Quod sunt Loci extrinseci ?

R. Sex assignantur à Quintiliano; Leges seu Præjudicia, Fama, Tabulæ, Jusjurandum, Tormenta, Testes.

Quomodo argumentandum est à legibus, ac Præjudiciis ?

R. 1. Dices. præjudicia, ac leges esse vincula reipublicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis æquitatis fontem, liberatis asylum, sapientiorum virorum oracula. 2. Commendabis eos, à quibus latæ sunt leges. 3. Recensebis damna, quæ consequentur, si leges impunè violentur; juvabit interdum afferre ipsa legis verba conceptamque ac solemnem formulam; v. gr. *Si quis hominem, dolô malô, morti (a) duit, parricida esto.*

(a) *Vox obsoleta pro* det.

Si lex tibi adversetur, illam Ita refutabis, & infringes Dices 1. Vel antiquatam fuisse legem & amplius non valere. Ita Cicero pro Rabirio *Tunc mihi etiam legis (a) Porciæ mentionem facies?* Vel legem legi oppones. 3. Vel dices standum esse non legis litteræ, nimirum, occidit, sed ipsius legislatoris menti. 4. Dices majoris cujuspiam utilitatis gratiâ licere interdum à legibus discedere. Sic olim cum Virgilius moriens, testamentô jussisset suum Póëma comburi, supremæ huic illius voluntati (quamquam id leges jubent) noluit tamen obtemperari Imperator Augustus, ut ipsemet testatur hisce versiculis;

Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesq; diesque labores
Hauserit una dies.

Quid est Fama, seu Rumor?

R. Fama, ùt hic accipitur, est sermo vulgi, sinè ullo auctore, ac capite dispersus; seu ut ait Quintilianus, est *Sermo multitudinis, qui habet auctoritatem, nisi irrepserit malitia, vel nimia quædam, ùt fit, credulitas.*

Quomodo tractandus est locus à Fama?

R. Si tibi, causæque tuæ faveat fama, dices magnam esse vim, atque auctoritatem Famæ, cui optimus quisque tam impensè studet. Dices populi vocem esse quoddam quasi oraculum, quod vix unquam fallere possit Usurpabis inprimis aureum illud Plinii dictum ad Trajanum *Singuli decipere, ac decipi possunt, nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.* Con-

(a) *Lex Porcia à M. Porcio lata contra eos, qui civem Romanum necabant, aut virgis cædebant.*

Contra verò, si tibi, causæque tuæ rumor adversetur, erit amplificanda verbis Famiæ levitas, atquè inconstantia, quæ sæpè viris integerrimis maculas amet aspergere. Dices ex opinione magis, quam ex veritate res æstimari solere. Usurpabis autem Senecæ, opinor, sententiam: *Pessimi argumentum turba est.* Dices cum Juvenali Sat. 1.

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Addere denique poteris de fama cum Virgilio Æneid. 4. cum Tertulliano etiam, in Apologetico, quod nimirum sit:

Tam ficti, pravíq; tenax, quam nuntia veri.

Ita Tullius pro Plancio judices obsecrat, nè disseminatis rumorusculis fidem habeant: *Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, cum hujus, quem defendo, cum communis periculi causâ, nè fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis . . . Nihil est tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur; nihil citiùs excipitur; nihil latius dissipatur.*

Quid sunt Tabulæ?

R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia testimonia scriptô exarata, quibus pacta conventa, contractus, condicilli, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est Jusiurandum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo Optimo Maximo in testem appellato. Sic olim Scipio apud Livium lib. 23. *Si sciens fallo, tu me Jupiter Opt. Max.*

domum

domum, familiam, remque meam pessimè (a) *loco afficias.* Quod si fortè juramenti fidem velis infirmare, dices cum eloquentissimo illo (b) Massiliæ Sacerdote Salviano; *Plures invenias, qui sæpius pejerent, quam qui omnino non jurent.* Et rursus idem Salvianus librô 4. *Si pejeret Francus, quid novi facit? Qui perjurium ipsum sermonis genus putat esse, non criminis.*

Quid sunt Tormenta, sive quæstio ?

R, Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur à reis. Valet autem plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post quæstionem reus in facti confessione perseveret. Facit itèm maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateretur.

Quomodo infirmari poterit, locus ille?

R. Dices periculosam esse, fallacemq; confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est, benè multos innocentes vi tormentorum, ac metu doloris, ad falsa dicenda persæpe fuisse adactos; poterisque hoc loco usurpare sapientissimam illam viri clarissimi Hugonis (c) Grotii sententiam: MENTIETUR *qui ferre poterit;* MENTIETUR, *qui ferre non poterit.* Ita etiam Cicero, pro Sylla.

Quæstiones, inquit. *servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus quamquam nihil*

(a) Letho *ita lapides antiqui.* (b) *Salvianus scriptor eloquentissimus. Treviris natus, floruit Massiliæ sæculô quintô* (c) *Hugo Grotius Batavus vir summæ, & exquisitissimæ literaturæ, obiit annô 164*

hil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cùm, animi tum corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut intantis rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur.

Quid sunt Testes?

R. Sunt qui de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scriptò testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus, atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati. 2. Si sint jurati: 3. Si sint viri probi, atque integerrimi: 4. Si sint viri illustres, ac primarii: 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsi testimonium dicant.

Porrò Testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu pastuque duci solita; Vaticinationes, quæ erant responsa Vatum; responsa deniquè Sacerdotum, & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione futura conjiciebant; unde vocabuntur *Conjectores*. Ad divinum, humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani sententia de Cæsare, ac Pompejo.

. . . Quis justiùs induit armá,
Scire nefas, Magno se judice quisq; tuetur,
Victrix causa Diis placuit; sed victa Catoni.

Quomodo infirmatur locus a Testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas. Testes esse homines vel infames, vel leves, ac futiles,

vel servus, domesticos, amicos, aut quomodocumque suspectos. 2. Si ostendas illos non secum ipsis cohærere, sed pugnantia loqui. 3. Si graviores Testes illis opponas. 4. Si conjecturis, & argumentis, illorum testimonii futilitatem demonstres. 5. Denique si dicas, Testes illos esse homines infimæ sortis, atque egentissimos, qui facile subornari potuerint.

CAPUT III.

De secunda Inventionis parte, seu, de motibus excitandis.

ORatoris munus, ac partes sunt, primum ut persvadeat, doceatque audientium animos: deinde ut eosdem moveat, inflammet, ac flectat. Diximus in prima hujusce libri parte de argumentis ad docendum, & ad fidem faciendam idoneis. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut motuum, sive affectuum concitandorum fontes aperiamus; dicamusque qua ratione faces, ac stimuli sint auditorum animis subjiciendi, quod est in Oratore, præcipuum. Siquidem homines affectu magis, quam ratione ducuntur, & quod approbant bonum, non semper amplectuntur, exemplô Medeæ illius Ovidianæ (a):

. . . Video meliora, proboque :
Deteriora sequor . . .)

Sed antequam affectus omnes sigillatim persequamur, pauca quædam. ut sit, de illorum natura, numeroque præmittamus.

Quid est Affectus?

R. Affectus sunt Duo. *Est animi sentientis, ex* opi-

(a) *Metamor. lib. 7.*

opinione boni, vel mali nata commotio. Vel ut clarius dicam est *quidam animi impetus, quo impellimur vehementius ad aliquid vel appetendum, vel aversandum.*

Quod sunt affectus ?

R. Sunt qui cum Stoicis, quatuor tantùm statuunt affectus: duos circa bonum, nempe *spem & gaudium*, & duos circa malum, scilicet *tristiam, & metum* Quatuor hosce motus eleganter expressit Virgilius Æneid. 6. cum ait: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque* Eosdem (*) Boëthius hisce quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle,
Pelle timorem:
Spemque fugato:
Nec dolor adsit.

Philósophi verò longe plures statuunt affectus, de quibus ità dicemus, ut primò illòrum definitionem afferamus, deinde, quomodo, sint excitandi, quam accuratissime præcipiamus.

§. I. De Amore, & Odio.

QUid est Amor ?

R. Est affectus, quod alicui benè volumus eique benefacimus; non nostrà, sed illius causâ Uni vides tres omnino esse germani amoris conditiones, ac dotes 1. Est ut ei, quem amamus, optemus bona, vel saltèm quæ bona esse arbitramur. 2 Conditio est, ut quæ bona judicamus, non optemus illi duntaxat, sed etiam pro

(*) *Severinus Boëthius, ingenió eruditione, & Pòësi nobilis, capite truncatus à rege Theodorico annô 626.*

pro virili parte procuremus. Ut enim ait Julius Scaliger :

Tu si ex animo fortè velis (a) cui benefactũ
Addas operam: sola cadaver est voluntas.

3. Conditio est, ut ità simus animati non Propter propriã utilitatem, sed illius causâ, quem diligimus. *Nam* út *ait*(b)Cicero, *si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quæ diligimus, non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum.*

Quid differt Amor ab Amicitia;

R. Differt, quód sit verus amor, etsi qui amat non redametur; in amicitia verò requiritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus quid esset amicus pulchrè respondit (c) *Anima una in duobus habitans corporibus:*

Quo pacto conciliandus est Amor ;

R. Amoris conciliandi causæ, ac viæ præcipuæ sunt. 1. Excelens quædam, & rara virtus. Ità Ilioneus. Trojanorum Orator præclaram Æneæ virtutem collaudando, Didonem illi cõciliare conatur, Æneid. 1.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bellô major, & armis,

2. Utilita, & collata beneficia. Ità Cicero Miloni benevolos mirificè facit judices ab ejus in patriam beneficentia: *Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur,* & Sic etiam

(a) Cui *pro* alicuic (b) *De naturâ Deorum.*

tiam ventorum rex Æolus commemoratis Junonis erga se beneficiis, suum ergo illam gratum, ac memorem animum testatur; (a)

Tu mihi quodcunque hoc rem, tu sceptra, Jovemque
Concilias, tu das epulis accumbere Divûm,
Namborumque facis, tempestatumque potentem.

2. Nulla re magis comparatur amor, quàm amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox. *Si vis amari, ama* 4. Denique conciliatur amor, oris ac corporis dignitate, si sit cum virtute conjuncta; unde rex Evander apud Virgil. lib. 8.

... Sed cunctis altior ibat.
Anchises, Mihi mens juvenali ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.

Quid est Odium?

R. Est affectus animi aversantis id, quod malum esse putatur.

Quænam arte concitandum erit Odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, facilè cuivis patebunt Odii fontes, quod erit à contrariis capitibus excitandam, nimirum ab insigniribus vitiis, ab improbitate, superbisque, ab illatis injuriis. Cujus rei mirificum habes exemplum apud Cornelium Tacitum in Agricolæ vita, ubi magnanimus ille Galgacus suorū Britanno-

(a) *Æneid.* I.

tannorum animos adversùs Romanos hac eximia oratione irritare conatur.

Galgaci orátio contra Romanos apud Tacitum.

Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terræ, & mare scrutantur. Si locuples hostis est, avari: si pauper, ambiciosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Soli omnium opus, atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, capere falsis nominibus, Imperium: atque ubi solitudinem faciunt, Pacem appellant. Liberos cuique, ac propinquos suos naturæ charissimos esse voluit. Hi per delectum alibi servituri auferentur. Conjuges, sororesq; etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum, atque hospitum polluntur. Bona fortunosque in tributum egerunt. In annonam frumentum: Corpora ipsa, ac manus silvis, ác paludibus emuniendis, verbera inter, ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipiá semel veneunt, atq; ultro à dominis aluntur. Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie poscit, &c.

§. II. De Metu, Spe, & Audácia.

Quid est Metus, sive Timor?

R. Est perurbatio nata ex opinione mali impendentis.

Quænam sunt artes, & industriæ concitandi metus?

R. Tres sunt potissimùm. Prima est, si denuncietur malum aliquod magnum, ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent ho-

homines metuere vel ipsam mortem, si longè remotam arbitrentur; at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus, pestilentia, vel naufragium; (a)

Præsentemque viris intentant omnia mortem

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin: ubi funesta Catilinæ consilia, & impendentes urbi calamitas ità describit: *Videor mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium subitò uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriam miseros, atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus (b) Cethegi in vestra cæde bacchantis. Quapropter de summa salute vestra, Populique R. de vestris conjugibus ac liberis, de fanis, ac templis, de libertate, ac salute Italiæ deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter.*

Eadem arte Æneas Anchisem patrem humeris gestans apud Virgilium lib. 2. timorem suum sic exponit ab imminentis calamitatis magnitudine:

Succedoque oneri: dextræ se parvus Julus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis:
Ponè subit conjux. Ferimur per opaca locorum,
Et me, quem dudũ non ulla injecta movebant
Tela, neq; adverso glomerati ex agmine Graji
Nũc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis.
Suspensum; & pariter comitique, onerique timentem.

3. Con

(a) *Æneid*, 1. (b) *Cæthus unus è principibus conjurationis Catilinariæ.*

3. Concitandi metus industria, & ars hæc est si proponatur malum, non publicum duntaxat & commune, sed privatum, & proprium. Solent enim nos Privata multò magis tangere & acriori doloris sensu ferire quàm publica: etsi homines vulgó videri malint publico potius dolore moveri, quàm suo.

Hoc probè intellexerat olim nobilis ille Græcus historio; nomine Polus, qui Athenis acturus fabulam Sophoclis, cum representandus esset dolor Electræ gestantis cineres Orestis, clanculùm eruit è sepulchro cineres, ossaque filii, quem amaverat unice, urnamq; detulli in scenā & cum lugere videretur aliena mala, deflebat sua. Ità A. Gellus lib. 7.

Quid est Spes?

R. Est gaudium ex opinione imminentis boni.

Quænam sunt incitamenta, animum ad Spem erigientia?

R. Hæc duo numerantur: 1. Honestas, & magnitudo boni: 2. Præsidia certa ad illud comparandum. qualia sunt opes, vires, industria, prudentia, amici, adversariorum imbecillitas, & favor divinus. Hinc Tullius Romanos ad certam victoriæ spem excitat sane luculenter, 2. Catilin. *Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias, vestra præsidia, vestrosq; exercitus; & primum gladiatori illi confecto, & saucio, Consules, Imperatoresque vestros, opponite deinde contra illam naufragorum electam, ac debilitatam manum, florem totius Italiæ & robur educite.* Hinc etiam Æneas suorum animos mirum in

mo-

modum erigit, & bene sperare jubet, Æneid. 1.

O passi graviora, Dabit Deus his quoq; finem
Vos, & (a) Scyllæam rabiem, penitusque sonantes.
(b) Accestis scopulos, vos, & Cyclopea saxa
Experti, revocate animos, mœstumq; timorem
Mittite; forsam, & hæc olim meminisse juvabit
Per varios casus per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt; illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.

Ad spem pertinet Audacia, seu confidentia, quæ est affectus quidam animi adversus futurum malum quamvis arduum ac difficile, quod tamen vinci possit, consurgentis.

Quomodo concitatur audacia?

R. Iisdem ferme artibus, quibus Spes. Ita magnanimus Hannibal: trajecto Rhodano, Italiam recta petens, suos milites hortatur, apud Livium Decade 3. ut obstructarum nivibus Alpium difficultates superent. Romanorumque vires contemnant: *Quid aliud Alpes esse creditis, quam montium altitudines? Fingite altiores Pireneis; An terras aliquas cœlum contingere, & inexpugnabiles humano generi esse creditis?* & alio loco *Cum eo nimirum hostes res est nobis, qui nec malum ferre fortunam potest, seu vicit, ferociter instat victis; seu victus est, instaurat cum victis certamen.*

Hac eadem ratione audax Turnus suorum Latinorū animos ad pugnam accendit Æneid 10.

In manibꝰ Mars ipse, viri nunc conjugis esto
Quis-

(a) *Siciliam, aut Æthnam.* (b) Accêstis *pro* accessistis *per syncopen.*

Quisque suæ, tectiq; memor, nunc magna refero,
(undam,
Facta patrum, laudesq; ultro occurramus ad-
Dum trepidi egressisq; labant vestigia prima
AUDENTES fortuna juvat.

Multum etiam addit fiduciæ persvasio de favore divino. Hinc illa Tolumnii Auguris audacia, *Æneid.* 12.

Tum verò augurium Rutuli clamore salutant
Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpè petivi.
Accipio, agnosco que Deos; me me duce ferrũ
Corripite, ô Rutuli . . . . . .

§. III. De Misericordia.

Quid est Misericordia ?

R. Est dolor animi, & ægritudo quædam ex malo alterius, præsertim immerito laboranti:. In hoc excitando commiserationis affectu triumphare solet magni Oratoris industria. Siquidem, ut vulgò dicitur, *Lacrymæ auditorum sunt laus Oratoris vel maxima.*

Quænam sunt artes ad misericordiam concitandam idoneæ ?

R. Variæ, ac multiplices sunt artes. Prima est, si qui malum patitur; eo planè indignus esse dicatur. Unde ad sciendam misericordiam valet hoc Virgilii (a)

Nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

2. Est, si de patria, vel de nobis privatim benè meritus fuisse ostendatur. Hoc artificio n:: re

(a) Æneid. 1;

re usus est senior Horatius apud Livium ut filium, ob interfectam sororem, parricidii reum, ab imminenti morte liberaret.

Oratio P. Horatii ad populum pro filio parricidii reo Livius lib. 1.

Hunccine, quem modò decoratum, ovantemq; victoriâ, incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum, inter verbera, & cruciatus videre potestis? Quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I lictor, colliga manus, quæ paulo antè armatæ Imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris hujus urbis: arbori infelici suspende: verbera, vel intra (a) Pomærium, modò inter illa pila, & spolia hostium: vel extra Pomærium modò inter sepulchra Curiatiorum. Quò enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora cum à tanta fœditate supplicii vindicent.

3 Ars est, si calamitati magnitudo, vel diuturnitas, cæteræque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc est, si tristia quædam recentis miseriæ signa monimentaque ob oculos auditorum ponantur, ùt cruentæ vestes, vel ipsum mortui cadaver, aut imago. Nam, út monet Horatius ad Pisones:

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus . . .

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugnionibus, ac gla- dius

(a) Ital. *Spatio tra le mura, è l' abitato, ec.*

diis perforata, sangvineque cruentata, Romanam plebem ità accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas è vestigio provolaverit. Sic Clotildis Clodovæi filia durè & inclementer habita à marito Almarico Visigothorum rege, cum sudarium suo imbutum sangvine ad fratres suos Francorum reges misisset. (a) immane illud bellum excitavit, quo res Visigothorum penitus attritæ, deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cum defenderet Aquilium, in causa peroranda, tunicā ejus diloricavit, ac discidit è pectore, & adversas senis cicatrices judicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flectere Dido conatur apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine, ac pictura.

Aspicias utinam quæ sit scribentis imago,
Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perquè genas lacrymæ strictū labuntur in ensem
Qui jam, pro lacrymis, sangvine tinctus erit.

§. IV. De Ira, & Indignatione.

Quid est ira?

R. Dicere possem cum Horatio. *Ira brevis furor est.* Sed malo cum Aristotele sic illam definire. *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas cum dolore conjuncta.* Unde non maximopere differt, ab odio, quod est *Ira quædam inveterata.*

Quomodo excitatur, & incenditur Ira?

R. Ac-

(a) *Gregorius Turonensis, lib. 3. cap. 10.*

R. Accenditur commemoratione illatæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu conjuncta. Hinc nimirum apud Virgilium Æneidos. 1. tantopere effervescit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, & Hebem filiam Ganymedi Trojano postpositam:

——— Manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honore
Et rursum in eodem libro suam iram sic exsuscitat eadem Juno.
Ast ego, quæ Divûm incedo Regina, Jovisq;
Et soror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero Et quisquã numen Junonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem

Quo quis verò est gloriæ appetentior, vel dignitate illustrior, hoc ob sui contemptum vehementiùs solet irasci. Cujus rei memorabile in primis est exemplum Narsetis Eunuchi, rei militaris gloriâ præstantissimi. Is enim post res fortiter gestas adversus Totilam Gothorum regem cùm invidia quorundam à Justino Imperatore Italiæ præfecturâ fuisset exutus, atque etiam ab Imperatrice Sophia, impotentis animi fœmina, virulentô hujusmodi fuisset impetitus convitiô: *Narsetem eunuchum ad pensa, lanasque cum fœminis esse relegandum?* illud adeò acerbè tulit, *ut se telam brevi orsurum dixerit quam Imperator, & Conjux, dum viverent, nulla vi, industriaque retexere possent.* Ac paulò post, evocatis in Italiam Longobardis, Imperatori magnam Italiæ partem ademit.

Quid est indignatio ?

R. Est dolor perceptus ob secundas res, bonaque alterius, qui hac felicitate judicatur indignus; ut abud Maronem Eclog 1.

Impius hæc tam culta novalia miles habebit;
Barbarus has segetes ?

Ejusmodi etiam illud Eclogæ 8.

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes
Jungentur jam (a) gryphes equis, ævoque sequenti.
Cũ canibus timidi venient ad pocula damæ,

Quomodo ab invidia differt indignatio ?

R. Hoc differt, quod indignatio sit tantum in dignos, eo quòd fruuntur bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatio præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi & honoris cupidi; quia boni ferunt indignè malos florere: & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia verò est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur indignatio?

R, Excitatur duplici modo, I. Si vitæ prioris sordes, & vilitas cum præsentis temporis opibus, potentià & arrogantiâ præsertim conferantur. 2. Si hominis, in quem indignamur, vitia cum viri, cui antefertur, virtutibus comparen-

(a) *Gryphus genus ferarum omnino fabulosum cum alis, & capite aquilæ, & reliquo corpore leonino, vulgo* Grifo.

parentur. Ex primo capite Tullius indignationem ità movet in Vatinium; *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patior latere . . . . .* Deinde commemorat, ut homo vilis, & obscurus paulatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit: *Te cognati respuunt,* (a) *tribules execrantur, vicini metuunt affines erubescunt,* (b) *strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis collocarunt.* Quasi nempe adeò sit impurus, ut vel ipsæ strumæ fœdum hominem aversentur.

Similiter Horatius indignationem concitat adversùs Menam Pompeji magni libertum in hac Oda cedro linenda*:

Licèt superbus (c) ambules pecuniâ,
Fortuna non mutat genus.
Videsne, sacram (d) metiente te viam
Cum bis ter ulnarum toga.
Ut ora vertat huc, & huc euntium
Liberrima indignatio ?
Sectus flagellis hic (e) triumviralibus,
Præconis ad fastidium.
Arat Falerni mille fundi jugera,
Et (f) Appiam (g) mannis terit:

Sedi-

(a) Ex eadem tribu (b) Ital. *Scrofole.* (c) *Menas. cum ab hero Pompeji defecisset, ad Augustum, ab illa Tribunus militum fuit creatus.* (d) *Via sacra sic dicta, quòd ad Jovis templum & Capitolium recta ducere.* (e) *Judicia de servis, ac furibus exercebant tres judices, qui triumviri capitales dicebantur* (f) *Via Appia Româ Brundusium usque pertingebat nomen traxerat á Claudio Appio Cæco, qui eam muniverat* (g) Ital. *Barocetti.*

Sedilibusque magnus in primis eques,
Othone contempto, sedet.

Ex secundo capite vehementer indignatur Ajax apud Ovidium, quòd Ulysses secum ausit de Achillis armis contendere.

.... Agimus, proh Jupiter, inquit,
Ante rates causam, & mecum confertur Ulysses!
Præmia magna peti fateor, sed demit honorem
Æmulus Ajaci, Non est tenuisse superbum.
(Sit licèt hoc ingens) quidquid speravit Ulysses.

§. V. De Mansvetudine.

QUid est Mansvetudo?

R. Mansvetudo, seu lenitas, ac clementia est motus oppositus iræ; neque aliter definitur quam *iræ remissio, atque mitigatio.*

Quænam est ars conciliandæ clementiæ ?

R. Mitigabitur ira, & conciliabitur mansvetudo, primò ingenua quadam culpæ confessione, ac dolore. Ità Cicero Cæsarem, iratissimum licet, tamen Ligario placavit: *Ad judicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, temere feci, pœnitet; ad clementiam tuam confugio; delicti veniam peto; ut ignoscas oro; si nemo impetravit, arrogantem; si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimum. Ut enim pulchrè ait Ovidius lib, 3. Tristium:

Corpora magnanimo satis est prostrâsse Leoni
Pugna suum finem dum jacet hostis, habet.

Addere poteris cũ Virgilio tritũ illud libri 6.
. . . . . . Romane: memento.
Parcere subjectis, & debellare superbos.

3. Ad deliniendam iram maximè sunt adhibendi, qui minùs habent roboris, & quos de vi inferenda cogitare nulla est suspicio. cujusmodi sunt pueri, fœminæ, senes, sacrorum antistites. Ità legimus in sacris paginis, Davidis iram ab Abigail, iram (a) Artarxerxis ab Esthere fuisse repentè mitigatam. Romana quoque historia testatur, Sabinarum interventu Romulum inter, & Tatium fœdus ictum fuisse. Item Volumnia, & Veturia Martium Coriolanum, patriæ funestum bellum inferentem, à noxio proposito dimoverunt.

4. Facit plurimùm ad iram molliendam, si scias, & captes, molles aditus & commoda fandi tempora, quale est tempus convivi, ludi, fausti alicujus successus, victoriæ, festivitatis, ac lætitiæ publicæ, quo tempore solent homines ad mansvetudinem esse propensiores.

5. Si prudenter ostendas, quantum præstet mansvetudo cupiditati. vindictæ; ut rectè monet Juvenalis hisce versibus aureis Satyræ. 13.
. . . . Quippe minuti.
Semper & infirmi est animi, exiguiq; voluptas
Ultio; continuo sic collige quòd vindicta
NEMO magis gaudet, quàm fœmina.

6. Denique valet plurimùm ad clementiam, si dicas, qui peccavit, non deditâ operâ, non dolô malô peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum sed vel incautum vel

(a) *Artaxerxes in sacris codicibus dictus Assuerus*

vel errore humano deceptum, vel necessitate adductum peccavisse. Vide, qua dexteritate locum hunc tractet Tullius ad Cæsarem M. Marcello placandum. *Atque hoc C. Cæsaris judicium P. C, quam latè pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fatô, fuimus nescio quo, Reipublicæ misero, funestoque compulsi etsi aliquâ culpâ tenemur erroris humani, scelere certè liberati sumus. Nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit, memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis & patriæ reddidit: quorum, & frequentiam, & dignitatè hoc ipso in consessu videtis. Non illos hostes induxit in curiam, sed judicavit à plerisque ignoratione potiùs, & falso atq; inani metu, quam cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum.*

§. VI. De Æmulatione.

Quid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus, non quòd illi contingerit, sed quòd nos illa careamus. Hinc liquet, Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maximè præclara, ùt virtus, honores, opes, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter, & Invidiam?

R. Æmulationem bonam esse laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur. Contrà veró Invidia vitiosa est, turpisque, quia id agit, nè alter bonis potiatur, ùt ait Horatius.

Invidus alterius rebus marcrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplô, nominis gloriæ, & propositus illustrium virorum egregiis facinoribus. Ita Andromache Æneid. 3. (aurâ?

Quid puer Ascanius? Superatne, & vescitur
. . . . (les

Ecquid in antiquam virtutem, animosq; viri-
Et puer Æneas, & avunculus excitat Hector?

Ità magnus ille Alexander cum ad Achillis tumulum adstitisset, ejus gloriam & felicitatem æmulatus, *O fortunate*, inquit, *adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!* Et ille historicorum princeps Thucydides, adhuc adolescentulus, cùm forte suam historiam Herodotus legeret, ità gloriæ stimulis agebatur, ut lacrymas tenere non posset. Quo animadverso, Herodotus ejus patri dixit: *Nè tu sanè beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis oppetentem.*

Concluditur doctrina de Affectibus generali præcepto.

Hactenus de Affectibus dictum est; in quibus illud generatim est observandum, quod apud Ciceronem (a) monet Antonius: *Ut omnes motus, quos Orator adhibere volet judici, in ipso Oratore impressi, atque inusti esse videantur. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odiô antè viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis, sen-*
ten-

(a) *Lib. 2. Orat.*

tentiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla est mens tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris.

Optimè igitur monet Horatius in arte Poëtica:

. . . . . Si vis me flere, dolendum est.
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædent.

Finis Libri Secundi.

ARTIS RHETORICÆ LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

Quid est Dispositio ?

R. Dispositio definitur à Cicerone, *Rerum inventarum in ordinem distributio.*

Quenam est Dispositionis utilitas ?

R. Non minus necessaria est dispositio ad fidem faciendam, & ad motus excitandos, quam instructio exercitûs ad pugnam, ac victoriam, quam in humano corpore conformatio membrorum, ad gratiam; & venustatem, quam in ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde meritò præcepit Horatius in arte Poëtica;

Sin-

Singula quæq; locum teneant sortita decenter.

Sanè ordo ubi adest, res audiuntur libentius, audita intelliguntur faciliùs, & intellecta diutius inhærent. Si verò negligatur dispositio, fit nimirum, monstrum illud ex variis animantibus conflatum. quod artis initiò scitè pingit idem Horatius. Fit quod eodem loco reprehenditur.

Velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput uni
Reddatur formæ . . . . .

Quin nullum mihi videtur certius argumentum inscitiæ, habetisque, ac pingvis ingenii, quam cum ita incondita est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil secundum. Contra verò nullum majus indicium artis, & industriæ, quam ordo. Quamobrem cum hactenus actum sit de Elocutione, & de Inventione, in quibus opus est imprimis lepore, atque ingenio; deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris judicium, atque prudentia.

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione, seu quænam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgò quatuor assignantur: Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus; vel ipsa duce natura, ubi quidpiam volumus impetrare. 1. Conciliandos esse animos eorum, quibus cum agimus, & hoc est Exordii munus; deinde exponendum esse illud, quod petimus, & hoc est Narrationis; 3. afferendas esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio: denique preces

addendas, aut alios motus adhibendos. quibus impelli vehementius auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor duntaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem, quas etiã ajunt indicari pervagatissimô isthoc versiculô:

Exorsus, narro, seco, firmo, refuto, peroro,

Verum, si rectè res æstimare velimus, Partitio cum Propositione revocatur ad Exordium: Confutatio verò redit ad Confirmationem. Unde liquet, quatuor tantum esse statuendas orationis partes, quarum duæ valent ad faciendam fidem, scilicet Narratio, & confirmatio: reliquæ verò faciunt ad motus excitandos videlicet Exordium, & Peroratio, Nunc verò de partibus orationis singulatim videamus.

CAPUT I.

De Exordio?

Quid est Exordium?

R, Exordium definitur á Tullio: *Pars orationis, auditorum animos idoneè comparans ad reliquam dictionem.* Unde quod in humano corpore caput est, quod in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeò præcipua quadam cura, diligentiaque, præ cæteris orationis partibus, est elaborandum, naturæ ipsius instar quæ in fingendo, atque ornando capite potissimum desudare consvevit. Unde etiam exordium *difficillima pars orationis*, vocatur a Tullio. *Unde-*

Undenam sumpta est Exordii vox?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta, qui propriè telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt

§. I. De' Variis Exordiorum generibus.

Quotuplex est Exordium?

R. Duplex. Aliud est justum, ac legitimum quod etiam temperatum appellatur aliud est vehemens, & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est Exordium justum, ac legitimum?

R. Illud est, quo auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est Exordium ex abrupto?

R. Illud est, quo Orator, quasi quodam abreptus impetu auditores repentino, & inopinato motu percellit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis Exordium in Catilinam: *Quousque, tandem abutere, Catilina, patientiâ nostra, &c.*

Quomodo fit Exordium ex abrupto?

R. Fit primo per licentiam, seu per liberiorem quemdam loquendi modum. Sicut apud Livium lib. 23. mucius Scævola deprehensus in Porsonæ castris, Ita illum alloquitur ex abrupto: *Romanus sum civis. C. Mucium vocant. Hostis hostem occidere volui; nec ad mortem minus animi est, quam, ad necem fuit. Et facere, & pati fortia Romanum est. Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accingere. ut in singulas horas capite dimices tuo. Ferrum hostemque in vestibulo habes regiæ. Hoc tibi juventus Romana bellum indicimus. Nullum aciem, nullum*

prælium timueris; uni tibi, & cum singulis res erit.

Fit per indignationem, & increpationem, ut cùm apud Livium Lib. 2. c. 40. Veturia filium (a) Coriolanum sic alloquitur. *Sine, priusquam complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad filium venerim; captiva, materne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem! Potuisti populari hanc terram, quæ genuit, atque aluit! Non tibi, quamvis infestô animô, & minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit! non cùm in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra ista mænia domus, ac penates mei sunt, mater conjux, liberique? Ergo nisi peperissem, Roma non oppugnaretur! nisi filium haberem libera in libera patria mortua essem!*

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto?

R. Usurpatur potissimum vel in summa aliqua gratulatione, & lætitia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rapi videtur quodammodo.

§. II De virtutibus, ác vitiis Exordii.

QUæ sunt Exordii dotes, ac virtutes?

R. Quatuor vulgò recensentur: *Proprietas, cura, verecundia, brevitas.*

In quo posita est proprietas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. 2. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ità depromptum, ut ex illius natura quadammodo videatur efflore-

sce-

(a) *Marcius Coriolanus plebis odiô in exilium actus, patriæ bellum intulit.*

scere. Contrà verò vitiosum erit, si sit vulgare, ac commune, hoc est, si caussis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accomodari cujusmodi Exordia lepidè comparantur (a) Ephippio, quod equis benè multis accommodaretur vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem, & sacris mactarent victimas, & supplicô nocentes afficerent.

2, Vitiosum erit Exordium, si sit commutabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. Si sit procul accersitum, longiusque petitum, vel si nihil ad rem pertineat, Quæ Exordia similiter se habent ac.

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit.

Quale etiam fuit Exordium inepti illius caussidici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vixque ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sit accuratum, & acutum, sit aptum verbis, & instructum sententiis, & quod periti solent Architecti, *vestibula, additusque ad causam faciat illustres,* inquit Tullius Prima quippe Oratoris commendatio proficiscetur ab Exordio: quod si negligentius tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet, & nauseabit auditor. Ut enim optimè monet Fabius, pessimus sanè videtur gubernator ille, qui è portu solvens, statim ad scopulos navem appellit. Caveat tamen Orator, né, quod sæpè contingit, Exordii nimis picti, & nimis artificiosi splendere, ac concinnitate

titate (a) præstigiarum, ac fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit exordii verecundia?

R. In eo consistit, quod Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo *L. Crasso* tantopere laudabat Cicero; *Fuit enim*, inquit, *in L. Crasso pudor quidam, qui non modò non obesset ejus oratione, sed etiam probitatis commendatione prodesset* Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur lib. 1. de Oratore: *In principiis dicendi, tota mente, atque omnibus artibus contremisco.* Sciebat enim summus ille dicendi artifex, & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator, velut exultans, sibique præfidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accommodatum, & ut inani verborum circuitione non producatur longius, quam par sit. Neque enim profectò cubitali Pygmæi corpori caput gigantem, aut humili tugurio valvæ prægrandes, ingensque vestibulum affigi debent. Quod si fiat, bellissimè sane quadrabit in enormia id genus procemia facetum illud Diogenis dictum ad (b) Myndios, qui suo oppidulo grandes, & magnificas fores affixerant: *Viri Myndi, portas claudite, nè urbs exeat.*

Nolim tamen orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepi

(a) Ital. *traveggole. gabbamentá.* (b) *Myndus*, *oppidulum Cariæ, in Asia minori.*

cepimus, ubi dicebant Oratores *sinè Exordio, sine affectibus, sine epilogo,* inquit Julius Pollux, & ut etiam à Xenophonte factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios.*

Nolim etiam orationi, cæteroqui longulæ, brevissimum, ùt nonnulli solent, affigatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exiguæ fores; aut giganteo corpori Pygmæi caput, vel ingenti colosso globulus imponitur.

§ III. De variis Exordiorum fontibus.

VArii sunt fontes, unde derivati solet Exordium justum, ac legitimum. Nos hic præcipuos indicabimus.

1. Exordium rectè ducitur ab adjunctis personæ, rei, loci, ac temporis: atque hic erat fons notus, ac familiaris Tullio, qui hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro M. Cœlio exorditur à temporis Insolentia: quippe die festo, contra quam fieri soleret, causam dicere cogebantur, Exordium Milonianæ ducitur. 1. à persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. a persona Pompeji judicis: 3. ab insolita judicii forma. Pro Rege (a) Dejotaro, ducit exordium ab angustiis loci, in quo habita fuit hæc oratio: *Moveor etiam ipsius loci insolentia* (inquit Tullius) *quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptione versata est* (b) *dies intra domesticos parietes, dico extra conve-*

(a) *Hæc oratio privatim habito in ædibus Cæsaris*

(b) *Dejotarus Gallogræciæ in bello civili Pompeji partes secutus, victorum Cæsarem cum excepisset hospitio, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.*

ventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent; in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco .... Hanc enim, C. Cæsar causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret. cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis eo sumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum .... Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causæ maximè debilitatur locò, tuum est, Cæsar qui pro multis sæpè dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre, quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam,

2. Ducitur Exordium a rotunda, simplicique rei expositione, sinè fuco, & calamistris, & sine ullo in speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario: *Novum crimen. C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinqus meus ad te Q. Tubero detulit: Q. Ligarium in Africa fuisse.*

3. Ducitur Exordium à contrario. cum prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sint omnio contraria, & adversariis faveant. ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minùs cogitantes pertrahamus, in quo sanè est artis, & industriæ plurimum. Ita Alexander apud Curtium milites suos cohortaturus ut secum audacter pergant ad extremas Indiæ partes, primô videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum, inquid, quas gessistis, milites, intuentibq vobis, minime mirum est, & desiderium quietis, &*

sati-

satietatem gloriæ occurrere, &c. Deinde mutatâ sensim velificatione, in contrariam sententiam callidissimè descendit.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato: *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere; neq; ex ignavo strenuum, neque fortem exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina loquitur, apud eumdem Sallustium, ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines (P. C.) qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia, vacuos esse decet.*

5. Duci potest Exordium ab insigni aliqua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetorica librum auspicatur: *Sæpe & multum hoc mecum cogitavi, bonine an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.*

Eodem ex fonte suum in (a) Rufinū carmen ducit Claudianus.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus in est
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
. . . .
Abstulit hunc nobis Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos, jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror. Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.

6. Præ-

(a) *Rufinus Arcadii tutor affectat imperium & à militibus occiditur.*

6. Præclare ad modum trahitur Exordium à suspensione, quæ mirifice præparat auditorum animos, magnæ alicujus rei expectatione; & illos acuit vehementi cupiditate sciendi, quid demum sit illud, quod polliceatur Orator. Ita Cicero Verrina I. *Quod erat optandum maxime judices & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedendam maxime pertinebat; id non humanò consiliò sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reip tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reip. vobisque periculosa: quæ non modo Romæ, sed, & apud exteras nationes omnium sermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc sunt, PECUNIOSUM hominem quamvis sit nocens, nullum posse damnari.*

Denique Exordium ab ipsis causæ visceribus hoc est ab intimis causæ principiis trahendum est, & in illo solerter jacienda sunt argumentorum, & affectuum omnia semina, quæ deinde retractata fusiùs explicentur. Id verò non difficulter efficies, si ex Fabii Quintiliani præcepto diligenter intuearis, apud quos, pro quibus contra quos, quo loco, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi, quid auditores ac judices sentire credibile sit, quis sit orationis tuæ scopus; quid petas quid consequi velis. Hæc omnia ubi perspecta mature fuerint tibi, ipsa te magistra natura facile docebat, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

§. IV. De officio, ac munere, Exordii.

Q*Uodnam est officium ac munus Exordii?*

R. Triplex: ut nempe reddat auditorem benevolem, attentum, & docilem.

Unde

Unde reddet auditorem benevolum ?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona Oratoris ipsius 2. a persona adversariorum. 3. a Persona auditorum, vel judicum: 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorum benevolum à persona Oratoris ipsius ?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem & ingenuum quemdam candorem ore potius, & reipsa præ se ferat, quam verbis ostendet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas virtutes; sed parce omnino, ac sine arrogantia commendare: quod mirifice facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: *Si quid est in me ingenii, judices quod sentio, quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis, ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse earum omnium rerum vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quo ad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem, & ad suspiciendam, & ad ingrediendum rationem horum studiorum extitisse. Quòd si hæc vox hujus hortatu, præceptisque conformata nonnullis aliquando saluti fuit a quo id accepimus, quo cæteris opitulari & alios servare possimus huic profecto, ipsi, quantum est situm in nobis, & opem, & salutem ferre debemus.*

Quomo

Quomodo colligetur benevolentia ab adversariorum persona?

R. 1. Si Dicemus, nos nimiam illorum eloquentiam, aut gratiam revereri, unde illa reddatur suspecta judicibus: quod pulchre admodum fecit Cicero pro Quinctio: *Quæ res in civitate duæ plurimùm possunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia, quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo.*

2. Si illos in odium, & in invidium adducere, vitiorum quibus laborant, commemoratione, conemur; ùt pro Dejotaro: *Crudelem, (a) Castorem, nè dicam sceleratum, & impium qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueris, & tegere debebat,*

Quòd si adversarius sit vir bonus notæque probitatis, ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum pro Muræna diceret, Catonemque virum antiquæ virtutis haberet adversarium; non quidem in ejus vita, moribusque quidquam culpavit; sed tamen, ut illi quomodocumque fidem detraheret, sectam Stoicorum, cui se Cato totum addixerat irridere cœpit; idque tam false, tamque facete, ut judicium risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit:

Quam (b) ridiculum habemus Consulem?

Quomodo captabitur benevolentia à persona vel auditorum, vel judicum?

R. 1. Si eis confidere videatur Orator ut

(a) *Castor Dejotari nepos ex filia.* (b) *Plutarhus in vita Catonis.*

pro Roscio Amerino 2. Si suam causam cum e. orum utilitate conjungat, ut passim in Philippicis. 3. Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem & dotes cæteras modeste commendet, ut in Exordio Milonianæ. ubi Tullius Pompejum laudat a sapientia, justitiaque, cum ait *Sed me recreat, & reficit Cn. Pompeji sapientissimi, & justissimi viri consilium, qui profectò nec justitiæ suæ putarat esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eumdem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica amare.*

Imò ne ipse quidem Paulus Apostolus hoc sibi negligendum putavit cum pro se ipse diceret apud regem Agrippam, Actorum Capite, 25. *De his omnibus, quibus accusor à Judæis, Rex (a) Agrippa, æstimo me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie, maxime te scientie omnia & quæ apud Judæos sunt consuetudines, & quæstiones, propter quod obsecro, patienter me audias.*

Quomodo paratur benevolentia à persona clientis sive illius, cujus causa agitur?

R. Si illius innocentiam, virtutemq; commendes: si illius calamitatem, amicorum inopiam, & solitudinem conquueraris; ut Cicero pro Roscio Amerino.

Semperne laborandum est in exordio, ut captetur auditorum Benevolentia?

R. De captanda benevolentia non valde laborandum esse in causis illis, quæ per se sunt honestæ, sed tantum in iis, quæ sunt vel paradoxæ vel

(a) *Agrippa ultimus Judæorum Rex, filius illius Herodis Agrippæ, qui ab Angelo percussus fuit.*

vel dubiæ, vel humiles. Quatuor enim causarum genera distingvit Divus Augustinus in eximio suo libro de Rhetoricæ principiis; *Honestas, incredibiles, dubias, & humiles*: quæ ab illo vocantur.

In humili quidem argumento se se maxima nonnunquam exercuerunt, & ostentârunt ingenia; ut olim Polycrates, qui murium panegyricum celebravit, & Lucianus, qui muscam laudavit. Inter juniores verò Majoraglus scripsit encomium luti. Calcagninus, post Psellum publicam prædicavit. Caliger anserem, Passeratius ipsum *nihil* laudandum suscepit. Umbram Janus Dousa præconiô celebravit: & nostra ætate vir Cl Daniel Heinsius asinum, pediculumque laudavit.

In his verò, aliisque id genus humilibus causis, itemque in illis, quæ minus gratæ sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, qua Orator subdole. & latenter in auditorum animos irrepat.

§. V. De paranda attentione.

UNdenam conciliatur attentio ?

R. Conciliatur partim promissione. partim petitione: promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebꝰ vel novis. vel magnis vel utilibꝰ, vel jucundis Ita Horatius Od, 1. l. 3.

Carmina non priús
Audita, Musarum Sacerdos
Virginibus, puerisque canto

Sic etiam in primis Cicero pro Rabirio; *Sic enim existimare debetis. Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, nec a Tribune ... le*

bis susceptam, neque à Consule defensam neque ad populum R. esse delatam. Hoc etiam egregiè præstitit Maro, quando de apibus dicturus, ità cecinit 4. Georg.

Protinus aërii mellis cœlestia donas
Exequar Hanc etiam (a) Mecœnas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum
Magnimosq; Duces; totiusq; ordine gentis
Mores, & studia, populos, & prelia dicam.
In tenui labor. at tenuis non gloria . . . .

Nolim tamen montes, ùt ajunt, aureos in ipso dicendi initio semper polliceatur Orator: nec sic incipiet, ut (b) Mævius ille, quem ridet Horatius :

Fortunam Prima cantabo, & nobile bellum

Multuque sanè cautiùs mihi videtur facere, qui cum Homero simpliciter, & verecundè sic exorditur.

Dic mihi, Musa, virum captæ post tempora (Trojæ,
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes

Quam si magnificentius sic incipias cum Lucano

Bella per Emathios plusquam civilia campos . . . .

Aut si tumidum illud, turgidumque imiteris Claudiani procemium *de raptu Proserpina.*

Inferni raptoris equos afflataque curru
Sidera Tænario, caligantesque profundæ
Junonis thalamos audaci promere cantu,
Mens congesta jubet. Quod

(a) *Mecœnas apud Augustum gratiosissimus, Pöëtarum patronus munificus* (b) *Hic est ille Mævius, quem carpit Virg.* Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi.

Quòd si satis appareat, rem, de qua agitur, esse abjectam, & exilem, plus efficiet Orator, si rotundè statim & ingenuè profiteatur, sese in re omninò tenui laborare, quam si grandia nequidquam polliceatur: sed causæ tenuitatem æquitate, vel necessitate, vel aliunde compensare conabitur; ùt Cic. Philippica 7. *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, P. C. de Appia via & de (a) moneta.*

2. Conciliandæ attentionis ratio est *petitio*; cùm scilicet auditores rogamus, ut studiosè, ac diligenter vellnt attendere, ùt Cicero pro Sexto Roscio. *Quapropter vos oro, atque obsecro judices attentè, bonique cum venia verba mea audiatis.*

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari soleat attentio, satius tamen erit interdum illam in ipso orationis decursu postulare, cum scilicet auditoris animus, initio arrectus, & alacer, langvescere incipit, & defatigatæ illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregiè præstitit Tullius pro Cluentio, dum sic ait: *Vos, quæso, ut adhuc me attentè audistis, item quæ reliqua sunt audiatis. Profectò nihil á me dicetur, quod non dignum hoc conventu, & silentiô, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur.*

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maximé rebus: 1. Si brevem te fore promitas, flesque promissis. Ut enim eleganter, & ingeniose monet Tullius, multò satius est, ut Orator desinat, quam si deficiat; & Auditor cum desiderio, quam si cum fastidio, ac si

(a) *Vel de templo Junonis Monetæ reficiundo vel de pecunia cudenda.*

ac satietate recedat. Atque in Oratores nimis longos belle omnino quadrant ultima hæc artis Poëticæ verba.

Indoctum, doctumque fugat recitator acerbus, Quem verò arripuit, tenet, occiditque legendo, Non missura cutem, nisi plena cruoris (a) Hirudo!

2. Comparabitur docilitas, si breviter; dilucide, simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in duo, vel tria ad summum capita perspicuè partiaris; ut cum ait Tullius Philippica 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest: quæ tria dum explico, peto á vobis P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis.* Sed quoniam permagni inter est ad eloquentiam quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator; & quia hic locus est in tota Rhetorica longe difficillimus tyronibus præsertim, de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.

§. VI. De Propositione.

Quænam sunt Propositionis virtutes. ac dotes?

R. Quinque vulgo assignantur propositionis dotes, 1. est, ut simplex sit, unaque, non verò multiplex, ex illius enim unitate omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximi illius, numquamque satis inculcandi Horatiani præcepti.

De

(a) *Hirudo, Ital.* sanguisuga, *est pisciculus instar exigui serpentis, qui ad sugendum vitiosum sanguinem, cuti solet applicari, nec avelli, nisi sanguine, oppletus, potes.*

Deniq; sit quodvis simplex duntaxat, & unum *Quid est porro una simplexque propositio?*

R. Una simplexque dicitur illa propositio; quæ constat una, simplicique sententia, v. gr. *Pax est conficienda. Injuriæ sunt condonandæ &c.*

2. Propositionis dos est ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi; quemadmodum ista: *Otium est fugiendum.* 3. dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partusque omnes in illam velut in scopum, metamque colliment. 4. dos est, uti tractari copiose, & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte enim monet Horatius, ne jejunum dicendi sumas argumentum, *& quæ desperas tractata nitescere posse, relinquas* 5. dos est ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua utilitate placeat: quæ duo vel maxime conciliare solent attentionem, atque benevolentiam.

Quomodo novitatem habebit propositio?

R. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito, vulgarique fiat inusitatum, & auditurum animos statim erigat, feriatque; v. gr. trita est, vulgarisque hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est*, nihilque admodum habet attentione. Fiet verò nova, & admirabilis si dicas cum Chrysostomo. *Nemo læditur, nisi a seipso* vel *Nemo miser, nisi qui velit.* Item vulgaris est hæc propositio: *Mali aliquando sunt utiles virtuti* itemque ista; *Mors minùs dura accidit miseris, quam felicibus.* Fiet autem illico utraque nova, mirificeque, si dicas, *Virtutem plus interdum improbis decere, quam probis, & Felicitatis genus esse infelicem mori.*

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duabus illis Senecæ vocibus nobis uti fas est.) Contemplativæ porrò dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur, quemadmodum ista; *Stultorum infinitus est numerus.* Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quarum finis est aliquid efficere; ut, *Ferenda sunt animorum vitia.*

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?

R. Tribus potissimum de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. Quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. Quia levat audiendi fastidium; recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus & intervallis distincta, ut ait (a) Rutilius in Itinerario:

Intervalla viæ fessis præstare videtur,
Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Quænam sunt leges Divisionis?

R. Quatuor. 1. est, ut Divisio sit plena; hoc est ut partes illius sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum vix plures. Si enim nimium concisa sit, & ut loquitur Fabius, nimium articulosa, offundet ora-

(a) *Rutilius natione Gallus, floruit sæculo quarto Scripsit Itinerarium versu supra hanc ætatem eleganti*

orationi tenebras, parietque obscuritatem illam contra quam fuit inducta. 4. dos est, ut sit plana, simplex, & quasi obvia; non verò ad artis, & ingenii ostentationem longius accersita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fusius, & uberius dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

CAPUT II.
De Confirmatione.

QUid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta seu robora causæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. Est Confirmatio propriè dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus, ac stabilimus. 2. est Confutatio, in qua contrarias adversariorum rationes refellimus. Hinc liquet, Confirmationen esse præcipuam, ac potissimam Orationis partem, quæ quasi viscera, vitamque illius continet, totamque persvadendi spem in ea maximè parte sitam esse. Unde pistis, seu fides jure nuncupatur ab Aristotele.

§. I. De Confirmatione proprie dicta.

QUomodo tractanda est Confirmatio propriedicta?

R. Per Argumenta, & per Argumentationes.

Quid est Argumentum

R. Est probabile inventum ad faciendā fidem.

Quid est Argumentatio?

R. Est argumenti fusior, & artificiosa dilatatio

Quid differt inter Argumenta, & Argumentationes

R. Hoc interest, quòd Argumentatio sit modus, sive ratio, qua argumentum tractatur: Argumen-

gumentum verò sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejunia sunt & imbecillia, nisi accedat artificiosa illorū explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?

R. Petuntur à locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accurate dictum est a nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?

R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maxime attendit auditor: partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhærent: Imbecilliora verò collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas: quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui per se parū possunt, turbâ valeant. At si causa duobus tantū argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius tunc imbecillius subjicientur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quod sunt argumentationum species, seu quot modis tractari possunt argumenta?

R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis: *Syllogismus*, seu *ratiocinatio*, *Enthymema*, *Inductio*, & *Exemplum*. His adde *Soritem*, & *Epichrema*.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philosophicus, alius Orato-

ratorius. Syllogismus Philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibg distinctis, & explicatis, quæ sic inter se connectuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*, quia minus late pater, appellatur; necessariò concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur: v. gr.

Omnis ars honesta est amplectenda;
Rhetorica est ars honesta:
Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, vero inter se ordine connexis; unde etiam vocatur *Syllogismus perfectissimus*,

Quænam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est. *Propositio* 2. *Propositionis probatio* 3. *Assumptio* 4. *Propositionis probatio* 5. *Conclusio*. Habes insigne quoddam Syllogismi Oratorii exemplum in libro 1. de Inventione, ubi luculenter demonstrat Cicero, Divinâ providentiá mundum gubernari. Sed quod exiliter, & jejune dixisset Philosophus in hunc sermo modum: *Illud Divinâ providentiâ administratur, quod optimè administratur sed mundus optimè administratur igitur mundus divina providentiâ administratur* id ipsum Tullius oratorio more ita pertractat.

Meliùs accurantur, quæ consileó geruntur, quam quæ sinè consilio administrantur. Et hæc est propositio.

Domus ea, quæ ratione regitur. omnibus instructior est rebus, & apparatior, quam ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus, is, cui

cui propositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia, & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Et hæc est propositionis probatio.

Nihil autem omnium rerum meliùs quam mundus administratur. Et hæc est asumptio.

Nam; & signorum ortus, & obitus definitum quemdam ordinem servant; & annuæ commutationes non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoq; rerum omnium sunt accomodatæ, & diurna, nocturnaque vicissitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt: Et hæc est assumptionis probatio.

Quæ signa sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quæ est Complexio; sive Conclusio.

Semperne constat quinque illis partibus Syllogismus oratorius?

R. Nequaquam. Si enim perspicus sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc omittitur Illius Probatio: & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quòd si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit; & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid verò interit inter Rhetorem & Philosophum si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit primò, quòd Philosophus ea maximè quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori verò sufficiant, ut plurimùm, probabilia. Alterum discrimen est in argumenti tractandi ratio-

tione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem *formam* appellant: Rhetoris verò industria in eo posita est, ut propositiones, illas invertat, amplificet, verbis, ornet figuris illuminet, artem denique totam diligenter tegat. Hinc acutè admodum alebat (a) Zeno Philosophus, *Logicam, seu dialecticam similem esse pugno; seu manui complicatæ; Rhetoricam verò palmæ seu manui explicatæ, atque exporrectæ similem esse.*

Nunquamne logicus, & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoriis?

R. Servatur aliquando non solùm ab Oratoribus, verùm etiam, quod mirum sanè videatur ab ipsis Poëtis, ut in illo Persii exemplo, Satyrâ 5.

An quisquam est (a) alius liber, nisi ducere (vitam
Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vivere, non sim
Liberior Bruto?

Qui profectò integer est Syllogismus, & ordinem eum planè servat, qui tradi solet à Logicis: Sic enim hoc loco dialecticum prorsus in mortem argumentatur Persius:

Nemo magis liber est, quàm is, cui licet ducere vitam, ut vult:
Atqui mihi licet ducere vitam, ut volo:
Ergo liber sum, & ipso etiam Bruto liberior.

§. III. De Enthymemate.

QUid est Enthymema?

R. est pars Syllogismi, seu Syllogismus Imperfectus.

Quod

(a) *Profectus in Poëta Syllogismus.*

Quot partes habet Enthymema ?

R. Duas; quarum prima vocatur a Logicis *Antecedens*, alia *Consequens*, v. gr. *Omnes artes sunt expetendæ Ergo eloquentia est expetenda*, Hinc est, quòd Enthymema jure optimo *curtum* vocatur à Juvenali Sat. 6. in mulieres:

Non habeat matrona, ibi quæ juncta recumbit,
(a) Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat Enthymema, nec Historias sciat omnes

Vocatur, inquam, curtum, quod sit argumentatio quasi mutila; & una propositione veluti truncata; quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema ?

R. Fit omittendo vel propósitionem, vel assumptionem, seu ut Logici loquuntur omittendo *majorem*, vel *minorem*, v. gr. *Clodius insidias struxit Miloni: ergo Clodius jure fuit occisus*; vel *Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo occiditur: ergo Clodius jure fuit occisus á Milone.*

Unde nomen suum traxit Enthymema?

R. A' *po* *Tu enthymeithæ*, quod est, *mente concipere, cogitare*, quòd scilicet tertia propositio, quæ verbis non effertur, mente retineatur.

Quodnam est optimum Enthymematis genus ?

R. Illud est, quod fit a contrariis, cujusmodi est apud Sallustium illud (b) Micipsæ ad (c) Jugurtham; *Quem alienum fidum invenies, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius, ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medæ apud Senecam: Ser

(a) *Non loquatur ex arte & 2. præcepta Rhetoricæ*
(b) *Micipsa patruus Jugurthæ & Massinissæ filius.*
(c) *Jugurtha Numidarum rex a Pompejo victus*

Servare potui. Perdere num possim rogas?

Cur Enthymemate magis gaudere vulgò dicitur Orator quam Syllogismo?

R. Tribus de causis. 1. Ut occultet artificiũ, quod scilicet agnitum, causæ magis obest, quam prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismô, partes ejus ferè transponit. 2. Nè videatur auditorum ingeniis diffidere; quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque (a) punctim, ut ajunt, cæsimq; ferit. Unde *jaculum, ac telum Oratoris* vocari solet. Vide, quomodo Tullius Enthymemate feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat* quasi si diceret: *Non arma ponit Antonius; ergo non vult pacem.*

§. VI. De Inductione.

Quid est Inductio?

R. est argumentatio, qua ex multis singularibus enumeratis aliquod concluditur. Ita Seneca variarum rerum enumeratione magnifica, concludit solam in homine virtutem esse laudandam *Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum, aut aureum rostrum est; sed quæ stabilis est, firma, velox & consentiens vento Gladium bonum dices, non cui deauratus est* (b) *baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur; sed cui ad secundum subtilis est acies.* (c) *Regula non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur. Ergo in homine quoq; nihil ad rem pertinet quantum aret, aut, quam multis salutetur, sed quam ille bonus sit.* Indu-

(a) Ital. *Di punta é di taglio.* (b) Ital. *Cingolo, penadona.* (c) Ital. *Riga.*

Inductio non solùm Oratoribus perfamiliaris est, sed etiam Poëtis, & in primis Ovidio, qui illâ majorem in modum delectabatur. Unum hic eximium afferemus exemplum. quo Infelix ille Poëta, dum exularet in Scythia; uxoris suæ dolorem consolatur, Tristium lib. 4. probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem, & materiam esse.

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:
Ardua per præceps gloria vadit iter.
Hectora quis nosset, felix si Troja fuisset?
Publica virtutis per mala facta via est.
Ars tua (a) Tiphy, jacet, si non sit in æquore fluctus:
Si valeant homines, (b) ars tua, Phæbe, jacet.

Sic etiam apud Virgilium, Æneas probat per inductionem, viventi sibi iter ad inferos nequaquam interclusum esse debere:

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus
Threiciâ fretus citharâ, fidibusq; canoris,
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque, reditque viam toties. Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id, cujus confirmandi causâ fit inductio, iis quæ sumuntur simile sit.

§. V.

(a) *Tiphys Argonautarum navis in expeditione Colchica gubernator.* (b) *Apollo medicinæ inventor.*

§. V. De Exemplo.

QUid est Exemplum ?

R. Est inductio imperfecta, qua ab uno simili argumentamur ad aliud. Cujusmodi exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tullius, non esse condemnandum Milonem, quôd Clodium occiderit, cum nes Horatius ob sororem necatam fuerit condemnatus. Sed vide quomodo exemplum illud illustret Cicero; *Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem esse occisũ fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quæ primum, judicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, cùm sua manu sororem esse interfectam fateretur.* Similiter apud Virgilium Æn. 1. Juno furore percita concludit ab exemplo, licere sibi omnino in Æneam, & Trojanos; quod Palladi licuit in Ajacem & Argivos.

Pallas nè exurere classem
Argivum, atq; ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam, & furais Ajacis Oilei (a)
. . . .
Ast ego, quæ Divûm incedo regina, Jovisque
Et soror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero.

§. VI. De Dilemmate.

QUid est Delemma ?

R. Est argumentum constans duabus partibus contrariis quæ utrinque adversarium ca,

(a) *Ob violatam Cassandram in Palladis templo ab Ajace Oilei filio. Alter erat Ajax filius Telamonis. Uterque fortis, & furens,*

piunt. Unde etiam Syllogismus cornutus appellatur quod nempe illius cornua sint ita dispofita, ut qui unum effugerit, in alterum incurrat. Sic bellè omnino probabis Dilemmate, quemvis dolorem equô animô esse tolerandum *Nam omnis dolor aut est vehemens, aut levis: si levis, facilè feretur, si vehemens, certe brevis futurus est.* Ita Cic Philip. 5. probat hoc Dilemmate non esse mittendos legatos ad Antonium *Legatos decernitis. Si ut deprecentur, contemnet, si ut imperetis, non audiet.*

Hoc eodem argumentandi modo reclè damnatur Lucretia illa, quæ à Sexto Tarquinio vi oppressa, sibi mortem intulit.

(a) Si fuit ille tibi, Lucretia, gratus adulter;
Immerita ex merita præmia morte capis.
Sint potiús casto vis est allata pudori;
Quis furor est hostis crimine velle mori?
Frustra igitur laudem captes. Lucretia namq;
Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Unde nomen suum traxit Dilemma

R. Ab adverbio Græco *dis, bis,* & a voce (b) *Lemma, sumptio, captio,* quod nimirum utrinque capiat adversarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici. 1. Si universum Dilemma torqueas in ipsum auctorem: cujusmodi exemplum affert Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum: *Sacerdos quædam maximopere dissvadebat filio, ne ad populum verba faceret; nam si injusta svaseris inquiebat, habebis Deos iratos: sinverò justa, iratos habebis*

(a) *Renatus Laurentius in Comm. Tertull.* (b) A verbo *Lambaio capio.*

bebis homines. Hoc dilemma sic in matrem ipsā torsit ingeniosus adolescens: *Immò* inquit, *expedit ad populum verba facere. Nam si justa dixero, Dii me amabunt: si injusta, homines.*

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilemma, unde se expedire nunquam potuerunt (a) Areopagitæ, qui licèt mortalium sapientissimi vulgò haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate litem prorsus injudicatam reliquerunt. Cum enim in Protagoræ Rhetoris disciplinam se quidam adolescens tradidisset, grandemque pecuniæ summam illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege, ut primam omnium, quā esset habiturus, litem obtineret; jam plenè, ac perfectè præceptis intimæ artis eruditus, mercedem omnino negat. Litem intentat illi magister: *Et debes,* inquit *omnino mercedem, quò res cumque vertant. Si enim vicero, debes, ut condemnatus: si viceris, debes ex pacto.* Immò, inquit, versipellis discipulus, *quò res cumq; vertant, nihil habebis. Si enim causam vicero, ex judicum sententia nihil debeo, si verò causâ cado jam tibi ex pactis debeo nihil.*

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius partem infirmare possis, vel ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cum servus ab hero fortè percussus, illum hoc repentino Dilemmate petiisset: *Si sum improbus cur meâ uteris operâ? si probus, cur aut quorsum tandem me percutis?* Hoc Dilemma sic in servum

 acute

(a) *Areopagitæ judices austeri, & incorrupti, qui Athenis in templo Martis judeces erant causarum capitalium.*

acute retorsit herus. *Non te percutio, quia probus es? sed ut ex improbo fias aliquando probus.*

§. VII De Crocodillo, & de argumento insolubili.

HUc referri potest Crocodillus, de quo pauca sunt hoc loco delibanda.

Quid est Crocodillus ?

R. Est argumentationis species captiosa, & fallax. quæ incautos, quibusdam quasi vinculis irretitos, inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodillus*, ob hanc, quam Poëtæ finxére, causam.

Crocodillus oranti mulierculæ ut filium, dum fortè juxta flumen ambularet, ebreptum, sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio : *Filium reddam tibi, necne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata respondit; *Non reddes; & ob eam causam reddi debere, quod nempe verum dixisset. Mentiis* inquit, vafer Crocodillus: *si enim reddidero verum non eris locuta. Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.*

Huc etiam revocantur propositiones, quas vocant *mentientes*, sive *insolubiles*, quæ se omnino destruunt; ejusmodi est hæc Cretensis cujusdam Poëtæ: *Omnes ad unum Cretenses semper mentiuntur.* Ergo non mentitur certè quidem Poëta Cretensis, dum illos semper mentiri asseverat: Unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII De Sorite, & Epicheremáte.

QUid est Sorites ?

R. Est

R. Est argumentatio qua ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid infertur. Unde *Syllogismus acervalis* vocatur à Tullio Hoc acervali captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum, jocumque dictitabat, filium suum licet nondum triennem toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepidè ajebat: *Meus filius imperat matri, illa mihi, ego Athenienfibus, Athenienfes Græciæ, Græcia Europæ, Europa toti orbi. Ergo filiolus meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (a) Stoici, & illorum princeps Zeno. Sed maximè omnium illo delectatus dicitur (b) Chrysippus, ùt Socrates Inductione, & Ironiâ. Sed hoc genus argumenti sæpè solet esse captiosum & fallax. Tum enim sensim & minutatim multa coacervantur, facilè est injicere respondenti laqueos, & periculosam illi tellam texere. Retexere igitur oportebit, & seorsim singula considerare, sicque faciliùs universa frangetur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites?

R. Habes germanissimum etymon in hac voce Græca *sophos, cumulus, acervus,* unde *soreitis, sorites, argumentum acervale.*

Quid est Epicherema?

R. Est Enthymema contractum cujus duæ propositiones in unam conferuntur: ùt, *Sinè*

 causa

(a) *Stoici Philosophi qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti à soas, id est porticus, in quam convenire solebant.* (b) *Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis Auditor.*

causa dominum servus accuset? In hac enim una propositione continentur hæ duæ: *Non debet servus temerè, & sinè causa dominum incusare, ergo servus, & medicus regis Dejotari non debet illum temere apud Cæsarem incusare.*

De his omnibus argumentationum generibus habes splendidam, atque uberem tractationem in Acroasibus Cl. Viri Jacobi Facciolati.

CAPUT III.
De Confutatione.

Quid est Confutatio?

R. Est pars orationis, in qua rationes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit Confutatio?

R. Fit primò negatione mera, cum scilicet rem allatam ab adversario, falsam omnino esse dicimus; aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic: pro Quinctio, rem negat apertè, *Negamus te bona Quinctii, Sexte Nævi, posse disse edicto prætoris.* Sic etiam pro Roscio perspicuè demonstrat, parricidii crimen, cujus insimulatur Roscius, ab illius vita, moribusque prorsus alienum esse; quem locum, quia longior est, omitto.

2. Fit Confutatio, cùm factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus, Sic Tullius pro Rabirio, (a) Saturnini mortem, quæ illi objiciebatur, adeò non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse Rabirium: *Arguis occisum esse à C. Rabirio*

(a) *Saturninus Tribunus plebis seditiosus, qui cùm res novas moliretur, à servo occisus fuit in ipso Capitolio.*

birio L. Saturninum, & id C. Rabirius multorum testimoniis Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego (autem (a) si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer: Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hostem populi. R. interfectum.

3. Fit Confutatio, cum adversarios, pari, vel etiam majori re objecta, vicissim lacessimus, út periti duces solent, qui hostium vires distrahunt & aliò avertunt. Talis est apud Virgilium disputatio pastorum, in qua sic prior incipit Damœtas:

(b) Dic, quibus in terris, (& eris mihi magnus Apollo!)
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas!

Mopsus impar respondendo, nova quæstione conatur irretire Damœtam (c)

Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores: & Phyllida solus habeto.

4. Confutatio fit per indignitionem, atque contemptum; cum nempe generosa quadam fiducia, quæ nobis objiciuntur, spernere, ac dedignari videmur: Hujusmodi singulare omnino, nobilique in primis habes, exemplum in 37. Livii libro, ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res præclarè gestas, invidorum, ut fit, calumniis appetitus, & in ad causam dicendam vo-

(a) Ital. *Se fossi più à tempo sestesse in mia mano*

(b) *Vide Interpretes: quorum nonnulli hæc ad Cælii cujusdam sepulchrum referunt.* (c) *Nummi Augusti, in quorum aversa parte erant flores, cum inscriptione L.* Aquilius Florus III. vir. *Sunt qui de flore hyacinthi interpretantur cum vulgo.*

vocatus, *Silentio facto, Hoc inquit, die* (e) *Tribuni plebis, vosque Quirites cum Hannibale, & Carthaginensibus, signis collatis in Africa, bene ac feliciter pugnavi. Itaque cùm hodie litibus, & jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium, ad Jovem optimum maximum Junonemque, & Minervam cæterosque Deos, qui Capitolio, atque Arci præsident, salutandos ibo? iisque gratias agam, quod mihi, & hoc ipso die, & sæpè alias egregie reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrum quoque, quibus commodum est, ite mecum Quirites, & orate Deos, ut mei similes Principes habeatis.*

Aliquando etiam valdè utile erit in confutatione jocos, sales, & facetias, etiam in rebus seriis adhibere, quæ si nec in inimicam scurrilitatem degenerent, nec in atrocius maledictum nec in nimiam dicacitatem, mirum quantum causæ prosint, & animos auditorum exhilarent.

Postremus denique refutandi modus fit per compensationem; cùm scilicet neque factum negamus, neque jure factum contendimus; sed alio quodam præclaro facto abunde compensari ostendimus. Sic Horatius qui sororem interfecerat, judicio populi R. fuit absolutus, *magis admiratione virtutis, quam jure causæ*, inquit, Livius.

CAPUT IV.

De Peroratio.

QUid est Peroratio?

R. Peroratio, sive Epilogus, est ultima orati

(e) *Tribuni plebis erant Magistratus, Populi defensores, & custodes.*

rationis pars, in qua id, quod tota oratione expetebat Orator, majori vehementia evincere, & obtinere contendit. *Ita Quintilianus.*

Quod partibus constat Peroratio?

R. Duabus: Enumeratione, & Motu, seu Affectuum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit enumeratio in Peroratione?

R. Fit, cum ea, quæ per totam orationem variè sparsa sunt, summatim colligimus, & sub uno veluti aspectu ponimus, per Anacephalæosim, seu recapitulationem, quæ est rerum fusè dictarum brevis, & artificiosa repetitio.

Cedo illustre aliquod exemplum Enumerationis per anacephalæosim?

R. Exemplo esse poterit Epilogus iste in Maniliana, qui tamen partis tantum est, non verò totius Orationis: *Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.* Et rursus in eadem Orat. *Quare cùm bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissimè sit administrandum; & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à Diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis?*

Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephalæosi?

R. Duo maximopere sunt observanda: 1. Ut

Ut curſim, & raptim repetas ea duntaxat, in quibus cauſa potiſſimum conſiſtit. & quæ maxime velis auditorum animis inhærere. Si enim omnia minutatim repetas, *non erit Peroratio, ſed nova quædam oratio*, inquit Fabius.

2. Quæ diſperse, diffuſeque dicta ſunt, ita ſummatim enumerabis, ut ea cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur ſententiis; ne ſcilicet videatur (a) *crambe repetita* inquit Satyricus, ſi nimis jejuna ſit nudaque repetitio. Vide quam ſententioſa ſit, quam referta rebus & verbis Anacephalæoſis iſta, qua Ajax apud Ovidium, ſuam contra Ulyſſem, & pro ſe orationem ita concludit.

Nec Clypeus vaſti (b) cœlatuſ imagine mundi
Conveniet timidæ, natæq; ad furta ſiniſtræ.
Debilitaturum quid te petis, improbe manus?
Quod tibi ſi populi donaverit error Achivi,
Cur ſpolieres, erit, non cur metuaris ab hoſte
Et fuga qua ſola cunctos, timidiſſime, vincis,
Tarda futura tibi eſt; geſtamina tanta trahenti
Adde quod iſte tuus tam rarò prælia paſſus
Integer eſt Clypeus: noſtro, qui tela ferendo
Mille patet plagis, novus eſt ſucceſſor habendus. (agendo:
Denique quid verbis opus eſt? Spectemur
Arma viri fortis medios mitantur in hoſtes;
Inde jubete peti & referentem ornate relatis.

§. II. De Affectuum Commotione.

ALtera Perorationis pars, muuusque alterum eſt affectuum concitataio; quod quidem ità pro-

(a) *Spezie di cavolo* (b) *Orbem terrarum in Achillis Clypeo fuiſſe cælarum narrat Homerus.*

proprium est illius ut propterea Peroratio *Sedes affectuum* à magistris artis appelletur, quòd nempe in eo potissimum loco debeat orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire, & auditorum animis quasi faces stimulosque subjicere.

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam, ac vehementior affirmatio, ad permovendum valde idonea. Vide quæ suprà fusè præcepimus de Amplificatione.

Quinam præcipue motus ciendi sunt in Peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In Panegyrico ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In vituperatione excitandum est odium, contemptus. In deliberationibus spem, confidentiam, timorem commovebis. In judiciis vero omnia concurrunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibilem quamdam admirationem habuit eloquentia Ciceronis, qui dum peroraret, non incenebat modò judices, & auditores; sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio; ita ut non raro, quemadmodum ipse de se loquitur *plangore & lamentatione forum perorando compleverit*. Quapropter si forte aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent, Ciceorni Peroratio relinqui solebat, ut ipse ita testatur librô de Oratore. *Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eò sum usus pluribus, quòd, etiamsi plures dicebamus*

per-

perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere non ingenio, sed dolore assequebar.

Satis hoc indicat Peroratio Milonianæ, ubi sic ait: *Sed finis sit, neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat . . .* Et in eadem oratione: *Me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie.* Item que pro Rabirio (a) Postumo: *Sed jam, quoniam despero, fidem, quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas quas debeo . . . . Jam indicat tot hominum fletus, quam sis charus tuis, & me dolor debilitat, includitque vocem.*

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon Æneid, 2. suam ad Priamum & Trojanos veteratoriam orationem ita concludit:

Quod te per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc, mortalibus usquam
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

Vide etiam quam plena sit affectuum, quamque, ut ita loquar, flexanima apud Ovidium Ulyssis peroratio, qua Achillis arma tandem impetravit, & Ajacem, doloris, ac repulsæ impatientem, ad mortem adeit:

At vos, o proceres, vigili date præmia vestro
Proque tot annorum curis, quos anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris,

Jam-

(a) *Postumus sine aspiratione contra etymologiam ita Aldus & lapides antiqui.*

Jam labor in fine est, (a) obstantia fata removi,
Altaq; posse capi (b) faciendo, Pergama cepi.
Per spes nunc socias, casuraq; mœnia Troum
Perq; Deos oro, quos hosti nuper ademi;
Per, si quid superest, quod sit sapienter agendum.
. . . .
Est mei memores; aut si mihi non daris arma.
Huic date, & ostendit signum fatale Minervæ.

Quænam sunt præcipuæ virtutes Perorationis?

R. Duæ 1. Ut sit vehemens ad permovendos animos. 2. Ut sit brevis; quia ut observat Tullius, *Lacrymæ citò arescunt, & animorum incendia celeriter restinguuntur.*

Finis Libri Tertii

ARTIS RHETORICÆ LIBER QUARTUS

DE DIVERSIS ORATIONUM GENERIBUS

TAmetsi quæ de Inventione, Dispositione, & Elocutione fusius disputata sunt à nobis hactenus, ad quodlibet argumenti genus facile

cile

(a) *Palladium, hoc est Palladis simulacrum, in arce Trojana capiendo.* (b) *Dum feci, ut Troja capi posset, eam censendus sum cepisse.*

cile possint accomodari, tamen quo res sit expeditior, & cuilibet magis in promptu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta judicavimus. Neque verò satis esse censuimus, generatim, atque universe indicare fontes, unde manat omnis oratio, nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggrederemur.

Omnes itaque, quæ haberi possunt orationes, ad tria dicendi genera revocantur; nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum pertinent. 1. Oratio Panegyrica; 2. Oratio natalitia, seu Genethliacon: 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris; 5. Gratiarum actio, 6. Epinicium, & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocantur suasio, dissvasio, hortatio, commendatio; de duobus hisce orationum generibus enucleate videamus: nam Judiciale minus, est nostra ætate usitatum.

CAPUT I.

De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum.

§. I. De oratione Panegyrica.

Undenam nomen suum traxit Panegyricus?

R. Panegyricæ orationes proprie dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri (a) hoc est in publico solemnique Grecorum undique convolantium cœtu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, (b) nundinasve in aliquo emporio celebrandas. Harum porro

(a) *agyris*, cœtus, *panegyris*, cœtus universalis. (b) Ital. *Fiere mercati.*

rò orationum initium quò splendidius esset, sumi solebat à lude Numinis illius, quod ludis præesse credebatur, ùt Olympii Jovis in ludis Olympicis, Apolloniis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel Magistratus, qui certamini præerant; pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores; qui præmia tulerant, plena manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt Panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consessu, qualis est Senatus, in Principium laudem habebantur.

§. II. De inventionibus & fontibus. Panegyrici.

QUænam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex; artificialis nempe, & naturalis. Servatur series artificialis cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur: v. gr. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quòd fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simili ratione Tullius in Maniliana, Pompej laudes refert ad scientiam rei militaris, ad virtutem. ad auctoritatem, & ad felicitatem. Sic etiam Q. Curtius Alexandrum M. laudat ex hoc duplici capitu, virtute scilicet, & fortuna. *Fatendum est;* inquit, *cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quàm solus omnium mor-*

mortalium in potestate habuit. Hic porro artificialis ordo longè plus habet artis, & ingenii, quam ordo naturalis.

Quænam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historiæ, ac temporis ordo servatur. Hæc autem series dividitur in tria tempora; illud quod vitam antecessit; illud quo quis vixit; & si naturæ concesserit, illud quod mortem est consecutum.

Hunc persæpe adhibuerunt Isocrates, & Tullius. Hunc ferme usurpavit Plinius in nobili illo Trojani Panegyrico. Nam illius laudationem orditur ab adoptione, temporis ordinem fere servans, & ad tertium usque consulatum perducit. Utinam verò serius habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus! Cum enim in tertio, ùt diximus, Trojani Consulatu sistet Plinius, nihil prorsus in illo legis de (a) Decebalo victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus quod quarto Cousulatu contigit; nihil de tot aliis rebus præclare ab eo gestis. Quæ verò Plinius refert, etiamsi non magnum belli ducem ostendant Trajanum, quia nondum ejus ductu quidquam fuerat gestum, tamen signa sunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore liquidò conjici poterat. Verúm qua parte nos destituit Plinius, alii Panegyristæ, sed aliis in Imperatoribus, exemplo esse potuerunt: ut e Latinis Mamertinus, aliique, qui cum ea pariter solent excu-

(a) *Decebalus fortis, & industrius Dacorum rex quondam fuit Romanorum terror.*

excudi. Nec planè aspernandus Ennodii (a) Ticinensis Episcopi Panegyricus, dictus Theodorico Gothorum regi.

E Græcis adeundus Julianus, orationibus duabus in laudem Constantii Imp: juvabunt quoque plurimum Latinorum Poëtarum Panegyrici; ut ille Tibulli ad Messallam librô 4. item seu Ovidii; seu Lucani ad Calpurnium Pisonem, Quibus adde Panegyricos Claudiani, Sinodii, & aliorum.

Hinc Naturalis ordo prefacilis est, sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumq; floribus aspergatur, & acurius excitetur sententiis: uti factum à Plinio in suo illo eximio Panegyrico, in quem, tamquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?

R. Tria nempe genus, patriam, & auguria, si qua forte pueri natalem horam præcesserint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis à splendore natalium, majorumque reb9 gestis, quæ sunt quædam virtutis quasi semina, in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus.* Dices, filios impressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani.

(a) di Pav.

. . . . . Nobilitas cunctis exordia pandit
Laudibus, atq; omnes redeunt in semina causæ.

Hinc Maro magnificè laudat Camertem Æn: 12.

Cui genus à proavis ingens, clarumq; paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis.

Quid factò est opus, si is qui laudatur, obscuro genere natus sit?

R. Locum habere poterit illud Minutii Felicis in Octavio: *Omnes pari sorte nascimur sola virtute distinguimur.* Vel illud Velleji Paterculi: *Optimus quisque nobilissimus.* Dices quoque cum Seneca; *Non facit nobilem, Atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit; nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacumq; conditione, supra conditionem licet surgere.* Usurpabis tritum illud alterius Senecæ. *Qui genus laudat suum, aliena laudat.* Nihil etiam magis pervulgatum quàm effatum illud Ulyssis, in certamine cum Ajace (a)

Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Cui plane simillimum est, quod ait Juvenali Sat. 8.

Malo pater tibi sit (b) Thersites, dummodo tu sis
(c) Æacidæ similis, Vulcaniaq; arma capessas;
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Ma-

(a) *Metam*, 13. (b) *Thersites, omnium, qui ad obsidionem Trojæ navigaverant, animò, & corpore deformissimus* (c) *Achillis, qui fuit Æaci nepos, & qui armis à Vulcano fabricatis miræ edidit facinora*

Majorum primus quisquis fuit ille tuorum
Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere nolo,

Denique ne generis humilitas quidquam de laudibus deferat, eruit in promptu communia hæc exempla. 1. Augustum patre avoque argentario natum esse, ut nonnulli voluêre: proavum verò fuisse libertinum: avum autem maternum fuisse pistorem Ariciæ, quod illi non semel exprobavit Antonius, teste Svetonio. 2. Agathoclem Siciliæ regem patre figulo natum, teste Justino. 3. Ptolemæum primum Egypti regem, á quo successores omnes dicti sunt *Ptolemæi*, è gregario milite nomine *Lago* fuisse progn tum.

4. Magnum illum Arsacem, primum Parthorum regem, unde item *Arsacidæ* dicti sunt, obscuris omnino natalibus ortum fuisse.

5. Demosthenis patrem, gladiorum fabrum fuisse.

Quo alludit Juvenalis, cum ait Satyrâ 10.
Dîs ille (a) adversîs genitus, fatoq; sinistrô,
Quem pater ardentis massæ fuligine lippus
A carbone, & forcipibus, gladiósq; parante
Incude, & (b) luteo Vulcano ad rethora misit.

Erit etiam in promptu magnifica illa Tullii vox, cum contemptim *novus Arpinas* appellaretur, *Ego* inquit, *meis majoribus virtute mea præluxi* Denique poterit usurpari quoque ingeniosum illud dictum Iphicratis, qui ex sutoris fili-

(a) *Demosthenes. qui sibi veneno mortem inferre coactus est, ne in hostium manus incideret.* (b) *A lutoso, & fuliginoso fabri officina.*

filio, ob summam rei militaris peritiam, factus Atheniensium exercitûs Imperator, invide cuidam generis ignobilitatem exprobranti falsè respondit *Meum genus à me incipit? tuum in te desinit, Meorum primus ego sum; tu tuorum ultimus,*

Quomodo ducitur laus à patriâ?

R. Si ea illustris fuerit, virisque insignibus nobilitata, hoc ipsum in laude poni solet. Hunc laudationis fontem non ignoravit Virgilius, cùm ait de Didone:

Multa (a) viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Quid facto est opus, si patriâ sic ignobilis, & obscura, vel etiam infamis?

R. 1. Usurpabis memorabile illud Anacharsis verbum, qui cum natus esset in Scythia, & à Græco nescio quo *Barbarus à Scytha* contemptim appellaretur, perquam ingeniosè respondit: *Mihi quidem patria probro est; tu verò patriæ.*

2. Dices cum Jovenale, tametsi adeo pervulgata esset Abderitarum stupiditas, ut etiam in communi proverbio versaretur; unde Martialis: *Abderitanæ pectora plebis habet:* tamen Abderitam fuisse Democritum, Physicum illum subtilissimum, naturæque venatorem acerrimum
. . . . . Cujus prudentia monstrat.
Summos posse viros, & magna exempla daturos
Vervecum in patria, crassóque sub aere nasci.

3. Juvabit enim illud Claudiani, de laudibus Stiliconis: (b)

Lectos ex omnibus oris
Evehis, & meritū, nunquam cunabula quæris,

Et

(a) *Æneæ.* (b) *Lib. 2.*

Et qualis; non unde satus

4. Faciet quoque mirum in modum illa Ausonii sententia de Severo Imperatore, qui natùs erat in Africa.

Punica origo illi; sed qui virtute probaret
Non obstare locum, cum valet ingenium.

Quomodo laudari quis poterit ab auguriis, & signis, quæ illius ortum antecesserunt?

R. Si quid fortè singulare contingerit, quo pueri futura claritas; & amplitudo quomodocumque portendi videatur, id solerter in laude ponendum erit. Hujusmodi est fax illa, quam Hecuba prægnans uterô gestare se somniavit. Ejusmodi est etiam vitis illa, quam in somnio vidit Astyages, quæ palmitibus Asiam obumbraret, unde Cyri magnitudinem præsagiri ab ariolis responsum est. Id genus est etiam illud examen apum, quod in nascentis vel vagientis Ambrosij labris consedisse dicitur. His adde quod de mirabili S. Joannis Babtistæ ortu narrant Sacræ Paginæ. Nec omittenda est orbicularis illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandulano, qui postea eruditionis quoddam portentum fuit, supra caput matris parientis visa est, & mox evanuit.

§ IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.

QUænam in hominis vita laudem præcipuam merentur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ, & artes.

Quænam virtutes sunt vel maximè celebrandæ?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pieta-

pietatisque in Deum, in parentes, & patriam. Ex hoc certe suam ipsius commendationem exorditur Æneas in Æn.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates

Classe veho mecum.

Secundum locum sibi jure vendicant clementia, moderatio, atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirifice commendat Tullius pro Marcello: *Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum summis viris comparo sed simillimum Deo judico.* De hac eadem clementia sic Antonius Imperator ad Faustinam conjugem: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quàm clementia. Hæc Cæsarem Deum fecit: Hæc consecravit Augustum.*

5. Laudabitur liberalitas, atque beneficentia, qua nimirum una reges, ac principes propiùs ad Deum possunt accedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox (a). *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoq; poterit facilitas, ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam quod concedi fas esset, abnuebat; *negans*, inquit Svetonius, *oportere quemquam à Principe tristem discedere* Cùm verò aliquando, inter cænandum, diem illum beneficio vacuum abiisse meminisset, conversus ad amicos, *Amici*, inquit, *diem*

(a) *Q. Curtius lib. 7.*

diem perdidi. Adeò scilicet Principibus vitam ad benemerendum de mortalibus datam existimabat: proindeque summis æquè, ac infimis charus adeò fuit, ut *humanii generis delicie* meritò diceretur.

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgilii sententia, Æneid 6. sepositum quemdam Elysiis esse locum iis omnibus, qui erga alios fuêre benefici:

Quique sui memores alios fecêre merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis, & in laboribus sufferendis; magnitudo animi excelsi, & invicti nihil extimescentis, constantia, fidesque in promissis, prudentia in consiliis capiendis, celeritas in exequendis; in adversis verò æquanimitas, & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest à scientia, & artibus?

R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur. 2. Si saltem literis, & artibus faveat, & patrocinetur. Ex hoc posteriori capite Imperatorem Traianum magnificè celebrat Juvenalis Satyrâ 7

Et Spes, & ratio studiorum in Cæsare tantùm
Solus enim tristes hac tempestate Camœnas
Respexit.

§. V. De corporis, & fortunæ laudibus.

Quænam res laudantur in corpore?

R. Laudatur in corpore pulchritudo, robur, & sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quòd bene sit illis usus. Qui non habuerit, quòd sapienter caruerit: Qui amiserit, quòd tulerit moderate.

Cur

Cur caduca hæc, & plerumque etiam noxia corporis bona laudantur in homine?

R. Laudantur. 1. Quia, licet in se veram laudem non habebant, quæ debetur uni virtuti; tamen virtus in eorum usu, atque moderatione vel maximè cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodò virtutis. Unde non insitè dictum est ab Eumenio in Panegyrico Constantini M. *Naturam ipsam magnis mentibus domicilia magna metiri, & ex vultu hominis, decoreque membrorum colligi posse, quantus cælestis spiritus intraverit habitator.* 3. Quia corporis decor est muta quædam commendatio, & ut eleganter ajebat Carneades, *Regnum absque satellitio,*

Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat. . . . .

inquit Maro. Hinc est, quòd olim populi bene multi, & in primis Æthiopes, Indique, in dandis Imperiis, proceritatem, ac pulchritudinem spectare solebant, ùt narrat Aristoteles graviterque mulctatus fuit olim à Lacedæmoniis Archidamus rex, quòd exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim *non reges, sed regulos,* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritudo est veritatis non solùm indicium, sed etiam adjumentum. . Denique cùm vel in ipsis sacris litteris prædicetur David ùt *pulcher aspectu, & facie decora:* quid sanè mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ùt *ætatis suæ formosissimus?* Si ex hoc eodem capite commende-

tur

tur à Plutarcho Scipio; Africanus, & si de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium: sed virtuti addidit forma suffragium. Illa præstitit, ut oporteret te Principem fieri: hæc ut diceres.*

Quòd si subturpiculus fortè fuerit vel deformis is, qui laudatur, tunc sanè corporis vitium egregiis animi dotibus solerter compensabis. Confugies ad illud Ovidianum.

(a) Si mihi difficilis formam natura negavit;
Ingenio formæ damna rependo meæ.

Dices deformem fuisse Socratem, cæcum Homerum; Coclitem seu altero oculo captum Philippum Alexandri magni patrem, itemque Hannibalem. Unde Juvenalis:

(b) Cùm Getula Ducem portaret bellua luscum.

Fluxam, & caducam formæ fragilitatem, quæ propediem deflorescit, verbis exaggerabis, unde Socrates ingeniosè ajebat, illam esse *brevem tyrannidem*. Neque fragilem modò dices, sed etiam rem plerumq; perniciosam, præcipitem, lubricam, & periculosæ aleæ plenam docebis. Unde festivè petrarcha vocat illam *velum oculis, pedibus laqueum, viscum alis*. Postremò addere poteris cum Petronio: *Raram facit mixturam cum sapientia forma*; & cum Ovidio, primò fastorum.

Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam,

Cum Martiali, lasciviam esse persæpe illius comitem.

Insignis formâ; nequitiaque puer.

Cum

(a) *Sapho. ad Phaonem*, (b) *Elephas è Getulia Libyæ parte.*

Cum vanissimo illo milite apud Plautum: *Nimia est miseria pulchrum esse hominem nimis.* Sed in primis dices cum Juvenali Sat. 10.

Sed vetat optari faciem, Lucretia qualem,
Ipsa habuit, cuperet Rutilæ (a) Virginia gibbum,
(autem.
Accipere, atque suam Rutilæ dare, Filius
Corporis egregii miseros, trepidósq; parentes
Semper habet: rara est adeò concordia formæ
Atque pudicitiæ.

Quænam sunt Fortunæ bona?

R. Honores, & divitiæ.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?

R. Bifariam, si nempe illos promeritus fuerit, beneq; illis fuerit usus. Hinc acutè omnino suum Trajanum laudat Plinius, quòd meruerit honores, antequam fuisset illos adeptus: *Soli,* inquit. *contigit tibi ut pater patriæ esses, antequam fieres.* 2. Si, & meruerit simul, & spreverit, quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem Rufo ità comparat Plinius in Epistolis: *Uterque,* inquit, *ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit Alter* (Rufus) *cùm expetit debitos titulos: alter* (Frontinus) *cùm mavult videri contempsisse.*

Quomodo commendari quis potest à divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur 2. si sint honestis laboribus partæ, 3. Si eis utatur non ad perfruendas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum, ino-

(a) *Virginia virgo formosissima, nè in potestatem veniret Appii Claudii Decemviri, à patre fuit interempta.*

inopiam sublevandam, ùt Trajanus; de quo ità Plinius: *Nihil magis tuum credis quam quod per amicos habes:* Non vero quemadmodum ut luxuriosi, perditique nepotes, aut avari.

Aut qui divitiis soli incubuêre repertis,
Nec partem posuerè suis: quæ maxima turba est. (a)

Quòd si fortunæ bonis caruerit is, quem laudas, confugies ad tritos illos, communesque locos, blandientis fortunæ munera potiùs esse in malis, quam in bonis numeranda; caduca semper hæc esse, non virtutis, & ingenii, sed incertæ sortis, & temporum munera: infelicitatis genus esse semper esse felicem. Usurpabis aureum illud verbum: *Nescio quomodo bonæ mentis soror est paupertas* (b) Amplectabis Horatianum illud: *Aurum irrepertum, & sic meliùs situm cùm terra celat.* Dices deniq; cum Juvenalis

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul:
Si volet hæc eadem, fies de Consule Rhetor.

§ VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

SUperest nunc tempus ultimum, cujus in primis habenda est ratio. Ut enim docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla est perfecta laudatio; neque quisquam in hac vita potest definitò præconió prædicari, cùm posteriora ejus incerta sint.*

Quenam res in ultimo tempore laudari possunt?

R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte; 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contingêre.

Quid in ipsa morte considerare potissimùm debet Orator?

R. Duo.

(a) Æn. 6. (b) Petron.

R. Duo genus nimirum, & causam mortis; Genus, si quis piè, ac fortiter obierit, ùt sapientem, ac probum decet: Causa verò laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit; *Dulce enim, ac decorum est pro patria mori*, inquit Horatius; vel si pro tuenda religione mortem occubuerit, ùt Christi Martyres sanctissimi vel denique si honestis animi, corporisve laboribus, & curis sibi ipse mortem acceleraverit.

Quænam post mortem consideranda sunt?

R. Tria hæc spectari solent, 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo: út quòd Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*: vel quòd uni Demetrio Phalereo statuæ trecentæ, & sexaginta fuerint Athenis positæ, vel quòd Gorgiæ Leontino, non aurata, út cæteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum mœror, & luctus, Quò refer illa Mopsi apud Maronem Ecl. 5.

Non ulli pastos illis egere diebus.
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem.
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tum Pœnos etiam ingemuisse leones.
Interitum, montèsque feri, (a) silvæque loquuntur.

Sed nihil in hoc genere comparandum cum incredibili, insolitóque omnium ordinum luctu, & acer-

(a) *Silva cum I, non cum Y. ita veteres omnes lapides, & libri.*

& acerbissima militum comploratione post Alexandri mortem; quod eloquentissimè ità describit Curtius lib 10. *Suprema hæc vox regis fuit, & paulo post extingitur. Ac primo ploratu, lamentisque, & planctibus tota regia personabat, mox velut in vasta solitudine omnia tristi silentio muta torpebant, ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso Nobiles pueri custodiæ corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsos intra vestibulum regiæ retinere potuerunt, vagique ac furentibus similes totam urbem luctu, ac mærore compleverant, nullis quæstibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit . . . . Nec poterant victi à victoribus in communi dolore discerni. Persæ justissimum, ac mitissimum dominum. Macedones optimum, ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam mæroris edebant. Nec mæstorum solum, sed etiam indignantium voces exaudiebantur; tam viridem & in flore ætatis* (a) *fortunæque, invidiâ Deorum ereptum esse rebus humanis Vigor ejus, & vultus educentis in prælium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros, fortes viros pro concione donantis, occurrebant oculis.*

Persæ comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus, ac liberis non ut victorem, & modò hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, verò desiderio lugebant . . . . Ad Darii quoque (b) *matrem celeriter fama perlata est, Abscissa ergo veste, qua induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abiecit . . . . ad ultimum dolori succumbit, obvolutoque capite, accidentes genibus suis neptem, nepotemque aversata, cibô pariter*

(a) *Annô ætatis 33.* (b) *Sisygambim.*

ter abstinuit, & luce; quinto, postquam movi statuerat, die extincta.

3. Denique spectantur filii superstites relicti, unde leviri mortis mœror, damnumque aliquo pacto sarciri possit. Ità D. Ambrosius in funere (a) Theodosii magni, *Ergo*, inquit, *tantus Imperator recessit à nobis, sed non totus recessit. Reliquit enim liberos, in quibus eum debemus agnoscere, & in quibus eum cernimus, & tenemus.* Intelligit autem Honorium, & Arcadium, qui patri in Imperio successere.

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

Q*Uænam observanda sunt in personarum laudatione?*

R. Tria hæc. 1. Ne ad ementitas, fictasq; laudes recurramus, quæ scilicet non splendorem afferunt orationi; sed in veris etiam fidem omnino derogare solent, ut olim contigit imprudentibus hisce Poëtis: qui versibus celebrare veriti non sunt hyacinthinas (b) Stratonices comas, quam non deformem modò, sed calvam prorsus esse nemo non sciebat. Hoc etiam illustrare poteris exemplô Lipsii, qui Alexandrum sapienter effinxit hastam manu tenentem Apellem reprehendens, quod eundem fulminantem depinxîsset, & ità spoliâsset veris, ac propriis insignibus, ut ornaret falsis, quæ nullam apud posteros fidem essent habitura.

2. Cavendum est, ne in meliorum copia, res consectemur viles, & facta lexiora. Ut enim

cite

(a) *Obit annô Christi 395.* (b) *Stratonice Seleuci Syriæ regis uxor.*

scitè ajebat (a) Phavorinus, turpius est exigue, frigideque laudari, quam graviter vituperare. In magnis tamen viris aliquando etiam res minusculas commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Apollonio suo Tyanæo: eóque nomine reprehensus; argutè respondit: *De mensis Deorum* (b) *analecta quoque colligi sedulò debere, ne de illorum ambrosia, quidquam dereat.*

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut non communes, ac pervagatas, sed proprias cujusque vel saltem cum paucis communes laudes præcipuè consectemur. Quapropter plane, ac perspecta perfecte tibi esse debent, quæ propria sunt illius, de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum a nobis hactenus. Unde intelligi facile potest, quomodo debeat institui vituperatio, quippe ubi omnia prorsus debent inverti.

§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca.

Quid est oratio Genethliaca?

R. Oratio Genathliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, qua alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet oratio Genethliaca?

R. Quatuor. 1. Continet laudes parentum atque majorum, quæ jure quodam hæreditario pertinere videntur ad prolem. 2. Spem, quam

(a) *Phavorinus insignis Philosophus, Arelate in Gallia natus tempore Hadriani, cui fuit infensissimus,* (b) *Analecta, Cœnarum quisquiliæ sub mensam cadentes.*

quam præbet puer vitæ aliquando cum laude peragendæ. 3. Lætitiam, & gratulationem de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota, & preces ad Deum O. M. ut infanti fauste, feliciter, prospereq; eveniant omnia, utque in patriæ decus, & ornamentum adolescat. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licet nondum nato, facit Martialis l. 6.

Nascere Dardanio promissum nomen Julo,
Vera Deum soboles, nascere magne puer,
Cui pater æternas, post sæcula, tradat habenas,
Quippe regas orbem cum seniore senex.

Undenam excitari potest spes illa, atque expectatio de futuræ prolis virtute, ac gloria?

R. Ex variis circumstantiis; 1. ex genere; 2 ex facie; 3. ex futura educatione; 4 ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventis; si qua forte id genus pueri ortum vel antecesserint, vel comitata fuerint, aut subsecuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho rege, qui materis uberibus appensis dixit: *Lomai*, *volo*, quæ vox transiit in omen futuræ audaciæ. Si quis parentum enixe efflagitantium precibus, ac votis concessus à Deo fuerit, habebis uberem bene augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gellius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra.

Quænam est dispositio Genethliaci?

R. Exordium erit lætitiæ, & gratulationis plenum, & ductum ab aliqua temporis, loci; vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium

Illud

Illud (a) Salonini, seu alterius Genethliacum exorditur ab apostrophe, quæ gestientem quamdam lætitiam exprimit.

Sicelides Musæ, pauló majora canamus.

Confirmatio continebit parentum laudes, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubeant. Vide, quam magnifice locum hunc tractet Virgilius, quantaque non vereatur augurari de puero, ex patris virtute notissima.

Ille Deûm vitam accipiet, Divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At simul heroûm laudes, & facta parentis
Jam legere, & quæ sit, poteris cognoscere, virtus;
Molli paulatim flavescet campus arista.

Peroratio denique vota, precesque pro filii, & parentum incolumitate continebit. Ità Statius Silvarum librô 4.

Magnus te manet ordo sæculorum,
Natis longior. abnepotibusque,
Annos perpetuà geres juventà.
Quos fertur placidos obisse Nestor,
Quos (b) Tithonia computat senectus.
Et quantos ego Delium poposci.

Quid est oratio Lustrica?

R. Ea est, quæ á veteribus nonnullis habebatur;

(a) *Saloninus sic vocatus, quòd natus fuerit, quo anno pater Asianus Pollio Solonam Dalmatiæ civitatem expugnavit.* (b) *Tithonus Laomedontis filius, Memnonis Pater, post longissimam vitam, ab Aurora conjuge versus in cicadam.*

tur; quando infanti nomen imponebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *lustralis* vulgo diceretur. Verum quoniam illud orationis genus penitus apud nos videtur obsolevisse, in illo tractando operam, & oleum perdemus.

§ IX. De oratione nuptiali sive Epithalamio.

QUid est Epithalamium, seu oratio nuptialis?

R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur à voce Græca *Thalamos*, quæ *cubiculum nuptiale* significat.

Quod sunt partes Epithalamii?

R. Quatuor. 1. Dicitur generatim, & universé de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii, quo scilicet hominum societas, primùm cœpit, urbes conditæ fuit, genus humanum propagatur, vitæ levantur incommoda, & mutua charitas, atque benevolentia cognitionibus, & affinitatibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quæ precipuam quamdam curam, diligentiamque desiderat, continet laudes illas à Parentibus, à Patria, ab honoribus, fortunisque, à corporis, animique dotibus & à cæteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fusè diximus supra. Ità (a) Mariam Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in Cælum tòllit Claudianus Epithal.

Salve sidereæ proles augusta (b) Serenæ,

Ma-

(a) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperatori Honorio.* (b) *Serena filia fratris Theodosii magni, uxor Stiliconis.*

Magnorum soboles regum, pariturceq; reges
Quæ propior sceptris facies, quis dignior aulâ,
Vultus erit? Non labra rosæ, non colla pruinæ,
Non crines æquant violæ, non lumina flammæ
Auroræ vincis digitos, humerósq; Dianæ.

Tertiô locô laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas, popularium, & affinium prædicatur lætitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias convenère. 4. Denique præcipuis, & faustis omnibus clauditur oratio, & vota Deo Superisque pro felici librorum ortu, mutuaque conjugum concordia noncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellæ & Violantillæ:

Eja age, præclaros Latio properate nepotes,
Qui leges, qui castra legant, qui carmina ludant
Acceleret partu decimum bona (a) Cynthia mensem;
Sed parcat Lucina, precor, tùque ipse Parenti
Parce puer; né mollem uterum, nè stantia lædas
Pectora: cùmque tuos tacito natura recessu
Formavit vultus, multum de matre decoris,
Plus de patre feras.

Pro mutua conjugum concordia sic vota nuncupat Martialis inEdith Prudentis, &Claudiæ l. 4.

Diligat illa senem quondam, sed & ipsa marito,

(a) *Cynthia nomen Dianæ à Cyntho monte in Delo insula, ubi nata est.*

Tunc quoq; cùm fuerit, non videatur anus.

§. X. De laudatione Funebri.

Quid est oratio Funebris?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes illæ, quas ad Mausoli sepulchrum quotannis haberi jussit Artemesia; itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum qui in bello pro patria cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Thucydidem.

Quænam est origo hujusmodi, Funebrium orationum

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus è septem Sapientibus: apud Romanos verò Valerius Publicola, qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinios cæsum, funebri oratione prosecutus est tantoque id populi applausu fecit, exinde mos ille obtinuerit, publicè laudandi Duces eos qui in bello cecidissent, & à romanis mos ille ad cæteras gentes, & ad ipsos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi porrò laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius, & post illum Livius, quòd nempe supra modum res in illis augeri solerent, & bene multa assentatoriè magis, quam verè dicerentur, ùt ferè fit.

Quot partibus constat oratio Funebris?

R. Orationem funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione, & parænesi, sive adhoratione: Laude mortui; consolatione Parentum, & affinium; Parænesi verò, seu adhortatione ad superstites, ut in mortui vitam, atque virtutes, tanquam in exemplar intueantur.

De

De artificio funebris orationis.

Quodnam esse debet, & undenam ducendum est illius Exordium?

R. Magnam quandam moeroris, luctusque significationem præseferre omnino debet. Duci autem poterit, 1. ab exclamatione. Tale est Exordium brevis illius, sed per elegantis orationis Tullianæ in morte Crassi Oratoris clarissimi: *O fallacem nostram spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpè franguntur, & corrunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quam portu conspicere potuerunt!*

2. Duci potest Exordium à descriptione funebris apparatus, vel a moesto audientium silentio, quæ res utraque sacrum quemdam horrorem audientibus incutiat. Ita nos olim sumus exorsi funebrem laudationem Illi. Ecclesiæ Principis Camilli de Nauville Archiepiscopi, & Proregis Lugd. *Quòd tristi silentio, tacitaque mæstitia defixos, & rerum à me dicendarum expectatione suspensos esse vos videam (Auditores) arguit illud quidem dolorem vestrum, cujus vim acerbissimam in vestris animis altius insedisse satis intelligo. At hic vester mæror, hæc expectatio tanta nè mihi vobisque fraudi sit, est omnino, quod verear. Habent hoc nempe magni dolores, ut superbissimum sit illorum sensus, delicatissimumque fastidium: Habent hoc ut refricando facilè recrudescant, neque, se, nisi cautè admodum, ac molliter interpellari patiantur. Verùm opprimar antè licet officii pondere, quàm illud deseram.*

3. Duci poterit Exordium à gravi aliquo, apophthegmate de fragili, caducaque rerum

humanarum forte, quæ nobis, út cùm maximè, ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ forte laudandi materiam circumsistere. Hinc Imperatoris Theodosii M. laudationem funebrem orditur D. Ambrosius: *Hoc nobis motus terrarum graves, hoc juges pluviæ minabantur, & ultra solitum caligo tenebrosior denunciabat, quod clementissimus Imperator Theodosius recessurus esset è terris. Ipsa igitur recessum ejus elementa mærebant, Cœlum tenebris obductum. áër perpeti horrens caligine, terra, quatiebatur motibus, replebatur aquarum alluvionibus. Quidni mundus ipse defleret eum principem continuò esse rapiendum per quem dura mundi istius temperari solerent?*

5. Denique abruptum exordium ad movendam commiserationem longè aptius esse videtur, quam temperatum, ac lene. Vide quomodo M. Antonius Muretus in funere (a) Caroli noni Galliarum Regis exordiatur ex abrupto: *Hoc igitur restabat unum afflictis, ac penè prostratis infelicis Galliæ rebus, ut Carolus Rex quo se illa recreabat, ac solebatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium, quas excepit, acerbitatem memoriam deponebat, cum bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cæpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acerba, atque immatura morte raperetur. O fallaces hominum spes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia, humanæ vitæ curricula!*

Quid factó opus est in confirmatione?

R. Tribus illis, quæ supra memoratæ sunt, par-

(a) *Carolus IX. obiit annó* 1574.

partibus constabat Confirmatio, laude nimirum, consolatione, atque Paraenesi; laude mortui, consolatione propinquorum, ac amicorum, & Paraenesi ad adstantes. Quod attinet ad mortui laudes, vide quae diximus de Panegyrico, à quo nimirum hôc tantum differt oratio funebris, qód audientium voluptatem sequatur, & captet Panegyricus; funebris verò laudatio nihil nisi mœrori serviat, atque tristitiae, unde vitandum erit diligenter quidquid laetitiam, gaudiumque posset animis ingenerare. Hoc artificium observare poteris in illo Horatii Carmine, ubi (a) Quintilii amici, & affinis sui mortem lamentatur:

Ergo Quintillum perpetuus sopor
 Urget? cui pudor, & justitiae soror
 Incorrupta fides, nudaque veritas:
 Quando ullum invenient parem?

Nœrentium dolorem utcumque consolabitur. 1. Vitae amico laudabiliter actae felix recordatio. 2. Honores viventi, mortuoque habiti, & omnia quae virtutem illius testantur tum publica, tum privata monumenta. 3. Spes minime dubia de imortali aevo, quo ille inter felices animas in caelo perfruitur, vel aliquando fruiturus est. 4. Filii, nepotesque superstites, ad quos paternae virtutis haereditas transit.

Quòd si fortè pro patria pugnans occubuerit is, qui laudatur, tunc enimvêrò poteris vagari liberiùs in hoc uberrimo dicendi campo, quem

(a) *Quintilius poëta non contemnendus, Cremonensis dictus à Patria diversus ab illo Quintilio Varo, qui Legiones amisit in Germania.*

quem tibi aperit Tullius, cùm Martiam Legionem, quæ in (a) Prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissimè laudat Philippicâ. 13 *Illi impii quos cecidistis etiam apud inferos pœnis parricidii luent: vos verò qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem, & locum consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at memoria benè redditæ vitæ sempiterna, quæ si non esset longior, quàm hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus, & periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet?* Et post pauca: *Sed quoniam, Patres Conscripti, gloriæ munus optimis, & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos: quibus optima hæc est quidem consolatio, parentibus, quòd tanta Reip. præsidia genuerunt; liberis, quòd habebunt domestica exempla virtutis, conjugibus, quòd viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit fratribus, quòd in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident,*

Denique adstantibus, earum, quas celebrâsti, virtutum recordatione stimulos admovere conaberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R. Hæ sunt Perorationis partes 1. Æternam apud Superos felicitatem apprecari mortuo. 2. Sempiternam eidem apud Posteros exoptare ac polliceri memoriam. 3. Summum illius desiderium in auditorum animis excitare, his vel similibus Horatii verbis, de eodem Quintilio:

Quis desiderio sit pudor, aut modus

Tam

(a) *In bello contra M. Antonium, in quo Hirtius, & Pansa Consules cæsi.*

Tam chari capitis? Præcipe lugubres
Cantus, Melpomene, &c.

§. XI. De oratione Eucharistica.

QUid est oratio Eucharistica, seu Eucharistitum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, qua ob acceptum insigne aliquod beneficium gratias agimus alicui; cujusmodi est luculenta illa oratio, qua Ausonius Orator. & Poëta Gallus Imperatori Gratiano discipulo quondam suo gratias egit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem tum illud *Eucharistici* nomen à voce Græca *Euchareisein gratias agere.*

Quod sunt præcipuæ partes Eucharistici ?

R. Tres. 1. Significamus lætitiam obortam ex accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratum, & memorem animum pollicemur.

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharisticæ ?

R. Exordium versari debet in aperto quodam, candidòque dicendi, genere & magnam grati animi foras quodammodò erumpere gestientis significationem continere. Duci autem poterit 1. A beneficii magnitudine, cui, pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post reditum habita in Senatu: *Si Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum liberosque nostros meritis, parum vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque ne meæ naturæ potiùs quam magnitudini beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum*

atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando?

2. Duci potest Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu: *Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, itemque initium quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi.*

Quid factô est opus in Eucharistici confirmatione?

R. 1. Amplificanda est, & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona, à qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo?

R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona; quæ gratificabitur, si ea, sit in amplissimo dignitatis gradu collocata. Hinc enim augetur beneficii magnitudo. 2. A persona cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si immerenti, si ad plures pertineat. 3. A re, qua gratificatur, si honesta, si opportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione, & modo; si non ægre, sed libenti animo; si non rogatu alieno, sed sponte, si non redditum sit, sed datum beneficium, si non tardè, sed citò, & opinione citiùs. Ut enim est in veteri Proverbio, *Bis dat, qui citò dat:* & interdum etiam beneficii locô ducitur, si citò negatur. Unde in laudatissimo

Epigrammate (a) auctoris incerti, sed veteris
Cæsaris ad valvas sedeo, sto nocte, dieque.
Nec datur ingressus, quo mea facta loquar.
Ite, Deæ faciles, & vestro numine saltem
Dicite divini Cæsaris ante pedes:
Si nequeo placidas afferi Cæsaris aures,
Saltèm aliquis veniat, qui mihî dicat: Abi.

Quidnam in Peroratione servandum est?

R. Accepti beneficii memoriam nunquam interituram, & trabali, ut ità loquar, clavo figendam esse polliceberis. Ita Ausonius ait ubique sibi occurrere beneficia Gratiani. *in templo, in foro, in curia, in palatio, domi.* Sic etiam Mamertinus ad Imperatorem Julianum: *In referenda gratia hoc tibi polliceor, semperque præstabo mihi nec in suggerendis consiliis veritatem, nec in audiendis periculis animum, nec in laboribus perferendis industriam defuturum.* Sed nullum quod sciam, illustrius exemplum afferri potest, quâm Eucharisticum Æneæ ad Didonem, Æn: 1.
O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos reliquias Danaum, terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos.
Urbe, domos socias. Grates persolvere dignas
Non opus est nostræ. Dido: nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem,
Di tibi (si qua pios respectant numina, siquid
Usquam Justitiæ est & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant.

Vide etiam apud Livium lib. 28. orationem

Sa-

(a) *Apud Colomesiū, & apud Barthiū in Adversariis.*

Saguntinorum gratias agentium Senatui Rom quòd eorum causa bellum adversùs Hannibalem suscepisset. Vide in Bello Jugurthino orationem Bocchi regis ad Syllam. Habes quoq; lectissimam illam epistolam, qua Tullius agit gratias Marcello ob supplicationem sibi ejùs opera decretam.

§ XII. De Epinicio, & Gratulatione.

Quid est Epinicium?

R. Est gratulatio ob reportatam victoriam. Sic autem nuncupatur á voce Græca *Nike*, *victoria*.

Quodnam esse debet illius artificium, & dispositio?

R. Exordium, si unquam aliàs, erit splendidum, floridumque, & hilaritatis plenum, ac lætitiæ. Videtur autem abruptum magis esse debere, quam temperatum.

In confirmatione amplificabitur 1. Belli necessitas. 2. Belli difficultas, 3. Æquitas in suscipiendo, diligentia in apparando, virtus in gerendo, celeritas in conficiendo. 4. Enumerabuntur commoda, & utilitates victoriæ, quæ timore populos, direptione urbes, vastitate Provincias liberaverit. Laudabantur fortissimi viri, qui in bello strenuè pugnantes cecidère. Ità Virgilius Euryalum Nisúmque laudibus in Cœlum extollit; Æneid. 9.

Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Qua etiam laus tribuetur præfectis, ducibusq

præcipuis, qui in victoriæ partem aliquam venêre. Ita Ruæus (a) hisce inscriptionibus, Augusti sæculô dignis, consecravit nomen illorum, qui bellum Batavicum una cum Ludovico Magno administraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDEO
Tribus ad Senefum Exercitibus Fractis.
HENRICO PRINCIPI TURRENIO
Servatis Regni finibus: pulsis ultra Rhenum Germanis, eorum exercitu quater cæso.
FRANCISCO MARESC. CREQUIO, deletis incruenta victoria Germanorum copiis, &c.

Peroratio vota continebit pro victoris incolumitate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M. victoriarum largitori, & honorum omnium fonti, gratias fuerint, ut par est, ritè persolutæ.

Quod si non pro victoria, sed pro adepto insigni quopiam honoris, ac dignitatis gradu, fiat alicui gratulatio; significabis. 1. Quantam conceperis animô voluptatem ex illius nova dignitate. 2. Quanta sit etiam publica hilaritas, & lætitia. 3. Honoris, & gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non casu non prehensatione, & ambitu, non precibus, muneribusque, sed meritis, rebusque gestis fuisse comparatum hunc honorem, quem multi ambierint, perpauci obtinerint.

Pertinent etiam ad demonstrativum genus Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteria vocamus orationis genus quoddam,

(a) P. *Carolus de la Rue S. J.*

dam, quo restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate, & salute, grates agimus Superis.

Quid est Prompticon?

R. Est Oratio, qua discedentem aliquem faustis omnibus, votisq; prosequimur, cujusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico, ad Virgilium Athenas proficiscentem:

Sic te Diva potens Cypri,
Sic (a) fratres Helenæ lucida sidera
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter (b) Japyga,
Navis, quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio, quam habemus discedentes ex patria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari benevolentiæ significatione fuimus excepti. Hujus generis est Æneæ discedentis oratio ad (c) Helenum, & Andromachen, Æneid 3.

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alie ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum:
Arva neque Ausoniæ semper cedentia retrò

Quæ

(a) *Castor, & Pollux.* (b) *Japyx ventus flans ac Apulia. quæ olim Japygia dicebatur.* (c) *Helenus Priami filius, vaticinio clarus ex captive factus Epiri Rex ab ipso Pyrrho.*

Quaerendo. Effigiem Xanthi, Trojaque videtis,
Quam vestrae fecêre manus melioribus opto
Auspiciis, & quae fuerit minùs obvia Grajis:

Quid est Epibaterion?

R. Est oratio, quae habetur ab illo, qui post longam peregrinationem, domum incolumis rediit. Vide Scaligerum lib. 3 Poëtices.

CAPUT II.

De orationibus, quae pertinent ad genus deliberativum.

QUaenam est materia generis deliberativi?

R. Illius materia sunt res omnes in manu, & arbitrio nostro positae: Ut enim ait (a) Tullius *Tollitur omnis deliberatio, si intelligatur quidquam fieri non posse, aut imponatur necessitas. Neque enim quisquam deliberat, qua ratione perpetuò victurus sit quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem imminere; neq; quisquam deliberat, quomodo volare possit, scit enim sibi alas non adesse*

Quisnam est finis generis deliberativi?

R. Honestas, & utilitas.

Quaenam orationes spectant ad genus deliberativum?

R. Pertinent ad genus deliberativum suasio, dissuasio, hortatio; dehortatio, conciliatio, concitatio, commendatio, petitio, & consolatio.

§. I. De Suasione, & Dissuasione.

QUid est Suasio?

R. Est oratio deliberativa, qua ostenditur quid faciendum sit. Dissuasione verò contrarium suadetur. *Unde-*

(a) *In Partitionibus.*

Undenam ducuntur argumenta Suasioni, vel Dissuasioni propria?

R. Ducuntur ab honesto ab utili, à necessario, á facili, á jucundio cùm aliquid laudendum est: & è contrariis capitibus. cùm est aliquid dissuadendum.

Quid est honestum?

R. Honestum id intelligemus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expetendum, v. gr. si quempiam hortemur, ut M. Attilii Reguli exemplô malit ad mortem vel ad vincula reverti, quam datam hostibus fidem fallere. Ita Tullius in Maniliana probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quâ Populo R. Mithridates inussit, cùm unâ horâ tot civium Romanorum millia jussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lucanum lib. 9. animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggrediendum iter periculosum, ac difficile.

O quibus una salus placuit mea castra secutis
Indomita cervice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus, summosque labores:

Quam orationem claudit pulchra illa sententia

——— . . Serpens, sitis ardor, arena,
Dulcia virtuti gaudet patientia curis:
Lætius est quoties magno sibi constat honestum.

Quid vocas Utile?

R. utile est, quod propter commodum expetitur; sive adjunctam habeat honestatem, ùt gloria, honor, dignitas; sive non habeat, ùt divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depul-

sio.

so. &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Salustium, ad nefarium facinus, quod ille maximum, atque pulcherrimum vocat: *Nobis*, inquit, *est domi inopia, foris as alienum malas res spes multò asperior. Denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? en illa, quam sæpe optâstis, libertas: præterea diviciæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit.*

Curio (a) similiter, apud Lucanum lib. 1. specie utilitatis Julium Cæsarem ad bellum civile sic hortatur:

Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum! Facili si prælia pauca
Gesseris eventu tibi Roma subgerit orbem.

Quid vocas Necessarium!

R. Necessarium dicitur id omne, siné quo salus, aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scaligero: necessarium dicitur, quod ita utile est, ut siné eo res NECESSE possit, unde, & nómen derivatum est. Hujusce porrò loci magna vis est. Multi enim sunt animis adeó segnibûs, ut tum quoque, cùm aliquid honèstum & utile esse nôrunt, tamen si res sit cum magno labore conjuncta facilè terreantur: Apud tales ratio necessitatis est compendiosa via ad persuadendum. Ejusmodi est Ciceronis argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim non qua conditione victuri, sed victuri ne simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.* Ab hoc potissimũ

(a) *Curio homo linguæ venalis, ut se ære alieno liberaret, Cæsarem ad civile bellum impulit.*

loco, itemque ab honesto Æneam Hector ad fugiendum hortatur; Æneid. 2.

Heu! fuge nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.
(Troja.
Hostis habet muros. ruit alto à culmine
Sat Patriæ Priamoq; datum; si Pergama dextrâ
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Quid vocas facile?

R. Facile illud est, quod sinè magno labore, sumptùve, aut molestia, brevi tempore fieri potest quæ sanè omnia maximo sunt ad persuadendum momento. Frustra enim suadetur illud, quod vix, aut ægrè admodum fieri posse creditur. Ac propterea, si quis hac de re scrupulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omninò erit êximendus. Ita Venerem in suam sententiam conatur allicere astuta Juno, *Æneid* 4.

Mecum erit iste labor: nunc qua ratione quod instat.
(a) Confieri possit, paucis, adverte. docebo.

Quid vocas Jucundum?

R. Jucundum dicitur, quod honestam habet voluptatem vel animi, vel corporis; sic nuncupatum: inquit Tullius, *à iuvando*, quòd nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hanc ducitur illud argumentum Tullii *Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis à te privisum esse intellexero, magnam te ex eo & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quænam in suadendo, vel dissuadendo præcipuè spectanda sunt? R. Tria.

(a) Confieri *pro* confici, *vox parùm usitat.*

R. Tria. 1. Quid sit, de quo deliberetur. 2. Qui sint, qui deliberent. 3. Quis sit, qui suadeat, vel dissuadeat.

Quid spectandum est in re, de qua deliberatur?

R. Quinque illa, de quibus egimus enucleatè: An sit honesta, an utilis, an necessaria, an facilis, an jucunda.

Quid spectandum est iis qui deliberant?

R. Caput artis est nosse penitus animos eorum, qui deliberant, eorumque voluntates, ac naturas festinè odorari, ut possis ambitiosis splendida, avaris utilia, voluptuosis jucunda proponere, & suô, quod ajunt, hamô quemque piscari.

Prudentia ergo Oratoris erit videre, an agat cum regibus, aut viris principibus, apud quos, ùt ajebat Parisiatis illa, verbis byssinis opus est; an cum nobilibus, quos honesta, ac laudabilia tangunt; an cum plebe, bellua multorum capitum, apud quam negotium tractare longè difficilimum est. Neque verò satis est dignitatem spectare: sed habenda est etiam ingenii, morum & ætatis ratio, ut rem faciliús possis ad exitus optatos perducere. Jure igitur merito de variis variarum ætatum, conditionum, & gentium moribus hic agi solet ab artis Magistris, & in primis ab Aristotele.

§. II. De variis variarum ætatum moribꝰ

Quinam sunt juvenum, virorum, ac senum mores?

R. Ætatis cujusque mores graphicè admodum ita pingit Horatius in Arte poëtica:

Imberbis Iuvenis tandem, custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris;
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.
Conversus studiis, ætas, animusque virilis
Quærit opes, & amicitias, inservit honori:
Commisisse cavet quod mox mutare laboret.
Multa senem circum veniunt incommoda; vel quòd
Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti
Vel quòd res omnes timidè, gelideq; ministrat
Dilator, (a) spe longus, iners, avidusq; futuri.
Difficilius, querulus, laudator temporis acti,
Se puero: censor, castigatorque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus; facilè, & vehementer excandescunt, unde adolescentia quidam quasi rationis æstus appellatur; honestum utili præferunt, aperti sunt candidi, & misericordes; suâ enim innocentiâ cæteros metiuntur. Prodigi sunt, & in sumptus effusi; nondum enim egestatem sunt experti: ad risum & dicacitatem sunt propensi.

At dispar omnino est senum ratio. Facilè succensent illi quidem, sed non æquè parent iræ quia, ut scite Horatius: *Lenit albescens animo capillus, Litium & rixæ cupidos protervæ.* Parum sperant, quia diu vixerunt; pauca moliuntur, præteritis gaûdent, facetos, ac ridiculos odere, solliciti sunt officiorum exactores ad rem attenti, lenti, difficiles, suspiciosi; sæpe enim aut se, aut alios delusos meminerunt. Præterea queruli sunt, morosique, ut ait Tullius, *in fragili* cor-

---

(a) *Tardus ad benè sperandum ob timiditatem.*

corpore odiosa est omnis offensio.

Denique vel boni sunt, & loquaces, quia dicere amant. Unde non inscite Cornelius Gallius, seu potiùs Maximianus;

Deficit auditor, non deficit ipse loquendo
O sola fortes garrulitate senes!

Sed facile hoc illorum æt ti condonandum, ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde compensant.

Virilis ætas senectutem inter, & adolescentiam interjecta ac in quodam quasi confinio posita; utriusque virtutum, vitiorumque particeps est, & utrisque indolem, velut ex vicinis, trahit. Iuventus fortis est, sed intemperans; senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est, sobriaque. Iuventus nimis credula est; senectus nimis suspiciosa; virilis ætas, pro rerũ natura, vel confidit, vel diffidit. Iuventus quærit honestum potiùs quam utile: senectus utile magis quam honestum, virilis ætas, & honestum simul, & utile.

Puerilis denique ætas effervescit facile; mutatur in horas magnam habet indolem ad virtutem; gloriæ, honoriq; mirum in modum vel ficatur. Audi Tullium lib. 5. de Finibus. *Quanta sunt puerorum decertantium studia! ut illi efferuntur lætitia, cùm vicerint! ut se accusari nolunt! quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint!*

§. III. De moribus Nobilium, Divitum, & Plebeiorum.

Q*Uinam sunt Nobilium mores ?*

R. Nobiles sunt honoris, ac gloriæ, vel

ma-

maxime studiosi, & si Apuleiana voce uti fas est, sunt in primis *honoripetæ* Solent autem non solùm ignobiles aspernari. sed etiam homines novos, qui primi ex sua gente sunt honores consecuti.

Ità Metellus contemnebat C Marium, illiqs Consulatum invidebat Unde sic de eo Sallustius *Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum.*

Quinam sunt Divitum mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt nuperrime consecuti, contumeliosi ferme sunt, ac superbi. Nempe facile sibi persuadent præstare se cæteris, quia divitias possident, quibus venalia sunt omnia Præterea solent mollitia, luxuque diffluere, út notat Iuvenalis Sat. 6.

Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
Divitiæ molles.

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scite tangit Cicero, cum de T. Roscio ait: *Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut sit insolens in aliena*, & Maro, cùm ait de Nuniano.

Vociferans, tumidusque novô præcordia regriô.

Qui sunt denique Plebeiorum mores?

R. Germanos plebis mores suis celeribus scite pingunt Salustius, Horatius, Tacitus, & Seneca, dum ajunt: *plebem esse belluam multorum capitum . . pluma & ventô mobiliorem esse . . . opinione duci magis, quam veritate . . . . . ire quò itus, non quò eundum est . . privatis commodis servire*

vire potius, quam publicæ vel honestati, vel cupiditati . . . . cupidam esse rerum novarum . . . Denique pessimi argumentum turbam esse.

De variis Reipublicæ formis.

Neq; vero in deliberatione satis est ætatis, & conditionis cujusque indolem, ac studia diligenter spectare. Spectandi præterea sunt Reipublicæ mores, qui scilicet, pro varia (a) politiæ forma, solent maximopere variare. Aliter igitur agendum apud Gallos, Hispanosque, & Lusitanos, quibus Rex unus summo cum imperio præsta aliter apud Helvetios. Batavòsque, ac Venetos, apud quos vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid est Monarchia?

R. Est unius dominatus, communem utilitatêm spectans.

Quid est Aristocratia!

R. Est optimatum imperium, cujusmodi est apud Venetos. Quòd si optimates illi pauci sint & propriæ, non verò publicæ serviant utilitati, vocabitur *Oligarchia.*

Quid est Democratia?

R. Est imperium populi, cujusmodi ferme est apud Helvetios. Quòd si pleps infima dominetur, vocabitur (b) *Ochlocratia* Addi potest *Anarchia*, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exurgere, cùm sine rege, ceterisque magistratibus fluctuat labefactatum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque

(a) Reipublice. (b) *Turba, & dóminor.*

que accurate cognoſces, & illorum germanam indolem perſpectiſſimam habebis, ut poſſis ad illam ſermonem accommodare, ùt monet Horatius:

Intererit multúm (a) Davusne loquatur, an (heros,
Colchus, an Aſſyrius, Thebis nutritus, an Argis.

Quænam igitur eſt variarum Europæ Gentium indoles ?

R. Galli ſunt humani, hoſpitales, candidi urbani, lauti, audaces, bellicoſi, mobiles, præcipites, longæ ſpei impatientes, faciles ad obliviſcendas injurias æquè ac beneficia; acribus initiis, injurioſo fine, & ut ait Florus de veteribus Gallis, primo impetu plusquam viri, ſecundo non item; magni peregrinatores; unde jure, dictum eſt, *Nullum bellum ſinè milite Gallo.*

Germani ſunt ſimplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri amici, verique hoſtes inquit Scaliger. Belgæ, Batavique medium ferme tenent Gallus inter, atque Germanos. Hiſpani ſunt conſtantes, ſedati, lenti in conſiliis, laboris ac diſciplinæ tolerantes: vile miniſteriū, etiamſi ſpes magna affulgeat, averſantes. Itali ſunt cunctatores, ingenioſi, ſapientes, mentis excelſæ, ac reconditæ, ad regendum omnino nati, ùt ait Virgilius.

Tu regere imperiô populos Romane memento
Hæ tibi erunt artes.

Poloni ſunt feroces, bellicoſi, & quos arte magis, quam vi poſſis ſuperare; Moſcovitæ con-

(a) Davus *perſona comica, & nomen ſervi.*

contra fraudulenti &c. Longum esset cætera persequi. Plura qui volet, adeat, quæ ingeniosè, & eleganter de præcipuis gentibus disseruit Joannes Barclaius in icone animorum cap. 3. & sex proximè sequentibus. Adeat item (a) Calvidii Læti Callipediam, ubi versibus elegantissimis diversarum Europæ gentium, mores, & ingenium diligenter expressit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet, vel dissuadet?

R. Tria maxime in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, *quia iis fidem habere solemus*, inquit Tullius librô de Officiis, *quos plus intelligere, ac videre, quam nos arbitremur.* 2. Probitas; *quia quo quis versutior, & callidior, hoc invisior, & suspectior detracta opinione probitatis*, aid idem Tullius: *& si quem, licet peritum ac prudentem cæteroqui, fallacem tamen, & sui potiùs amantem credimus, quam nostri, ejus consilium penitùs aversabimur.*

3. Spectatur in suadente benevolentia, quia ut vel maximè prudens & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti meliùs velle existimetur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi, & consiliis opus est tuis, & amore, & fide. Quare advola, expedita erunt omnia, si te habebo.* Nam consilium ad prudentiam pertinet, fides ad virtutem, amor ad benevolentiam

§. IV.

(a) *Verum nomen. Claudius Quilletus Medicus Gallus, vixit sæculô proximè elopsô.*

§. IV. De Hortatione. & Dehortatione.

Quid differt Hortatio à Suasione ?

R. Hoc differt quò suadeamus ratione, & consiliô, hortemur verò motu, atque impulsu. Unde suasio propriè pertinet ad intellectum; Adhortatio verò pertinet ad effectum. Suasio docet, eòque plus habet argumentorum; Adhortatio verò inflammat, ac propterea plus habet cæteris. Suasio facit, ut scias, quid factô sit opus; Hortatio facit, ut velis; & audis, illiusque partes sunt, faces ac stimulos veluti subjicere auditorum animis; illosque ad rem benè gerendum inflammare. Denique Suasio pertinet ad confirmationem; Exhortatio verò conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R. Excitabis 1. Spem. & fiduciam. 2. Amorem, & desiderium rei; quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ quæ est potentissimum ad feriendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortaris, illosque hortatu nequaquam indigere dices: Ut enim observat Tullius, in excitando, & in acuendo, plurimum valet, si laudes eum, quem cohortaris. Ita socios recordatione virtutis inflammat Mnestheus apud Virg. Æn. 5.

At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis.
Hectorei socii, Trojæ quos sorte supremâ
Delegi comites, nunc illas promite vires,
Nunc animos quibus in Cætulis syrtibus usi,

Ju-

Jonioque mari. (a) Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neq; vincere certo,
(Quanquam oh!) sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti:
Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas . . . . . .

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium, lib, 7. ubi Alexander trecentos juvenes adhortatur, ut invadant præruptam illam & undique abscissam Sogdianorum petram, quæ in triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimazes cum triginta armatorum millibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad trecentos milites.

Vobiscum, ô juvenes, & mei æquales, urbium invictarum ante munimenta superavi: montium juga perenni nive obruta emensus sum: angustias Ciliciæ intravi; Indiæ sinè lassitudine. vim frigoris sum perpessus: & mei documenta vobis dedi, & vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident. cætera negligunt, nullæ vigiliæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si solerter rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen, NIHIL tam altè natura constituit, quò virtus non possit eniti. Experiendo quæ cæteri desperaverunt Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen, quòd cùm ceperitis, candidis velis signum mihi dabitis: Ego copiis admotis, hostem in nos à vobis convertam. Præmium erit ei, qui pri-

mus

(a) *Malea promontorium in mare procurrent, quod periculosam reddit navigationem.*

mus occupaverit verticem, (a) *talenta decem: uno minus accipiet, qui proximus ei venerit: eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo, vos non tam liberalitatem intueri meam; quàm voluntatem.*

Dehortationis verò luculentissimum exemplum habes apud Livium. lib. 23. in oratione Galavii civis Campani, qua filium suum Perollam ab Hannibalis cæde hortatur.

Dehortatio.

Per ego te, fili, quæcunque jura liberos jungunt parentibus, precor, quæsoque, nè ante oculos patris facere, & pati omnia infanda velis. Paucæ horæ sunt, intrà quas jurantes per quidquid Deorum est, dextras dextræ jungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de Mensis (b) *essemus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur. Surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale es; eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Hannibalem modò pater filio meo potui placare; filium Hannibali non possum? Unus aggressurus es Hannibalem? Quid illa turba tot* (c) *libertorum, servorumq; Quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescĕtne in amantia illa? Vultum ipsius Hannibalis. quem armati exercitus tremuit, quem horret populus R. tu sustinebis? Et si auxilia desinit, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. Deterreri hic sine te potiùs, quàm illic vin-*

(a) *Talentum Atticum respondet Realibus, seu Juliis Romanis 6000.* (b) *Ita genuina lectio, pro ederemus.* (c) *Melius quam* liberorū, *ut vulgè legitur*

vinci. Valeant preces, apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt.

§ V. De Concitatione, & Conciliatione.

Quid est Concitatio?

R. Est virulentum quoddam orationis genus, quo multitudinis præsertim animi, veluti quodam seditionis flabellô concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. 1. Hannalium, ubi ait fuisse in castris Percenium quemdam gregarium militem, hominem turculentum & procacem, qui commilitonum seditionem conflare conatus est hac artificiosissima concione: *Cur paucis centurionibus, paucioribus Tribunis, in modum servorum obedirent; quando ausuros exposcere remedia, nisi novum, & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quòd tricena aut quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre,* & paulo post: *Denis in diem assibus animam, & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sævitiam centurionum, & vacationes munerum redimi: ac Hercule verba, & vulnera duram hyemem, exercitas æstates, bellum atros, aut sterilem pacem sempiternam.*

Concitationi opponitur conciliatio, qua vel nobis amorem alicujus conciliamus, vel dissidentes partes in concordiam, gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit, & Iulius Cæsar exercitum compescuit, *Quirites* appellando, pro militibus, qua una voce obortam seditionem repente compressit.

§. VI.

§. VI De Commendatione

Q*Uæ sunt præcipua Commendationis capita?*

R. Tria. 1. Causas Commendationis exponemus, idque modestè, & verecundè ut quòd bene quis de nobis, aut de nostris meritus sit: quòd simus cum illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitiâ conjuncti: quòd perspectissima nobis sit illius humanitas, fides eruditio, virtus, &c: Addere poterimus, scire nos Horatianum illud Epist. lib. 1.

Qualem commendes etiam atque etiam aspice: ne mox.
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem, & præclaras animi dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causâ commendatur à nobis quispiam. 3. Orabimus atque obtestabimur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere, ne de ejus, quem rogamus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro tum ejus, quem commendamus, nomine, omne grati, ac memoris animi officium pollicebimur.

Est, & obliquæ, commendationis genus, quo simulamus non commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium, velle, sed orare solum, ut propius hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum, ut, cùm gratias agere soleant, qui commendarunt, alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VIII, De Petitione.

Q*Uid est Petitio?*

R, Pe

R. Petitio est oratio, qua aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur intercessio. Utriusque artificium paucis complexus est Servius; ubi Iunonis ad Æolum orationem enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petitione hoc observare. 1. Ut facile præstari possit, quod petitur. 2 Ut sit justa petitio. 3. Ut habeat modum, & adhibeatur in illa moderatio: Hoc est, ut si majora dari non possint, minoribus certe contenti videamur. 4 Ut sequatur expedita remuneratio. Quatuor hæc observare licet in Iunonis petitione. 1. Enim docet rem facili negotio fieri posse:

Æole (namque tibi Divûm Pater, atque hominum Rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos.)

2. Iustam esse petitionem ostendit, dum inimicam gentem insectatur:

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor

3. Adhibet moderationem; dum alterutro contenta est,

Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
Aut age diversos, & disjice corpora ponto.

4. Beneficii præmium pollicetur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ
Quarum, quæ formâ pulcherrima Dejopejam
Connubio jungam stabili, propriamq; dicabo.

Quam plurima etiam petitionum exempla suppeditabunt epistolæ Ciceronis: quas inter, sideris instar, elucet elegantissima illa ad Luccejum quæ est 12. lib. 5. ad familiares, qua Luccejum enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo

gesse-

gesserat Tullius, ea literis quam primum velit consignare. Eam autem sic orditur: *Coram me secum* , ...

§. VIII. De Consolatione.

CONsolator, vel minor est, vel æqualis, vel major, Minori cautius, & mollius erit agendum Amorem suum in primis testabitur: & ne de suo plus altero sapere velle videatur, ea quæ dictu opus erunt, ex quopiam Philosopho, vel alio summæ prudentiæ viro se aliquando audisse profitebitur Æqualis pro communis amicitiæ jure facere se dicet. Major aget liberius, adeò ut, si quis immoderatius dolorem ferat, audeat etiam increpare, sed leniter, & amice.

Scite omnino argumentum illud tractat Scaliger, librô 3. de Arte Poëtica, cap. 123. *Consolator, inquit, aut est major, aut æqualis Magnitudinem intelligo aut imperiô, aut dignitate, aut opibus, aut sapientia. aut ætate. Aliter enim consolabitur Nasonem Livia; aliter Liviam Naso. Hoc spectat ad Imperium. Dignitas autem etiam sinè Imperiô esse potest. Veluti si pater filium, Ciceronem Pompejus Opibus. At si é plebe quempiam clientem suum Crassus, Sapientiâ, quemadmodum Polybium, aut matrem Seneca. De ætate, opus est exemplis. Major interponet auctoritatem; etiā objurgabit. Sapiens opponet etiam disputationem, Sententiæ huic crebriores. Minor ostendet affectum, sese id à sapientibus accepisse. Æqualis testabitur amicitiam, jus commune benevolentiæ.*

Sic mœrentis dolor sit adeò gravis, & adeò recens, ut medicinam videatur respuere, bipartita erit oratio. Priori parte affirmabimus pa-

rum

rum idoneos esse nos, qui solemur alium, cùm vel ipsi quoque consolatione plurimum egeamus simulq; privati nostri doloris causas afferemus. Addemus non nos modò, sed omnes etiam bonos dolere, quod ipsum tamen qualecumque mœrenti solatium debet afferre: quia scilicet.

(a) Levius communia tangunt.

Altera verò parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt trita hæc, & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus, quem consolamur, doctrina, virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas, & damnum, unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vis, quæ mitiget omnia, juxta illud Venusini Poëtæ;

Durum: sed levius fit patientiâ,
Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper acquiescere. 6. Quàm sit sapiente dignum, quamque laudabile sit, ratione, consilioque mitigare dolorem illum, qui die ipsa, ac tempore tandë aliqñ ãdo defervescet.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species; accusatio nimirum, atque defensio, quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hactenus â nobis allata, cum præsertim veterum judiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

Finis Libri Quarti.

(a) *Claudianus.*

ARTIS RHETORICE

LIBER QUINTUS

DE PRONUNTIATIONE.

Superest Pronuntiatio, sive actio; postrema quidem oratoriæ facultatis pars, si ordinem in tractando consideres: sed tanti tamen momenti; ut primas, secundas, & tertias ei Demosthenes merito, & jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis, gestuumque. pro rerum verborumque varietate, apta conformatio. Quanta porrò sit illius vis, & utilitas, docet Tullius, cum aït, infantes, & indisertos homines, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum, palmamque tulisse: disertos vero bene multos, actionis deformitate, infantes fuisse judicatos. Hinc Pronuntiatio recte vocatur ab eodem Tullio. *Quædam corporis eloquentia*; & alibi, (a) *Sermo corporis* ab eodem etiam appellatur.

Quot res sunt ad rectè pronuntiandum necessariæ?

Tres. memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis, de cujus vi, gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, et si orator non possit à commentariis oculos, & vultum avertere.

Viris tamen principibus, & in publica re vehementer occupatis vit o verti nequit, si recitent é commentario; ut olim Augustus, qui, ne memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret, fere de scripto dicebat; ut auctores sunt

(a) *Ad Brutum.*

sunt Suetonius, & Diu. Itemque Patrum nostrorum memoriâ Carolus V. ad Belgii Proceres orationem é scripto recitavit, cum sese regno Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis, senibusque; aliis vero nequaquam.

§. I. De Memoria.

Quid est Memoria ?

R. Memoria, ùt est eloquentiæ pars; definitur à Tullio, *Firma rerum, ac verborum recordatio.* Est autem duplex memoriæ genus, Alia est artificialis, alia naturalis.

Quid est artoficialis memoria?

R. Artificium memoriæ à veteribus traditum constat locis, & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines verò instar Scripturæ. Hanc artem primus apud veteres Simonides prodidisse, apud recentiores Raymundus Lullus illustrâsse traditur. Ea verò iis, qui memoriâ valent, minimé necessaria est, qui non valent, prorsus inutilis. Tu illam modò exerceto; ediscendis ad verbum, ùt ait L. Crassus apud Cic. lib. 1. de orat, quam plurimis & tuis, & alienis, quod faciliús fortasse præstabis, si, antequam cubitum eas, attente ea, quæ mané voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio juverit, nihil sanè in arte, quo possis juvari, reperio.

§. II. De Voce.

AD *Actionis usum, ac laudem maximam sinè dubio partem vox obtinet*, inquit Tullius de Oratore: *neque tam refert, qualia sunt, quæ dicas, quàm quomodo dicantur.*

Quænam igitur circa vocem ſuat obſervanda?

R. Tres heſce potiſſimum leges diligenter obſervabis. Prima lex hæc eſt, ut dilucide; articulatim, & ſincere pronuncietur, ità ut integra verba, ſyllabæque omnes proferantur. Nolim tamen ſyllabatim ſic pronunties, quaſi ſilitteras computando annumerares; quod eſſet moleſtum ac putidum.

Ad eamdem legem pertinet etiam, ne volubili quadam, præcipitiquæ celeritate dicendi incitata feratur oratio: ſed vox reſpiratione recreetur, & ſpiritus inter dicendum ſúſpendatur identidem, & auditoribus ſpatium aliqu od cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc eſto, ut pro argumenti, motuumque præſertim varietate, vox etiam opportunè varietur, & utcumque ſe affectum videri volet Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis ſonum adhibeat. Iracundia poſtulat vocis genus acutum, incitatum, crebro incidens: miſeratio, & mœror flexibile, ſplenum, flebile, interruptum. voluptas effuſum, lene tenerum, hilaratum: metus demiſſum, hæſitans, abjectum. &c.

Præterea mutanda tibi vox erit pro variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio,

In Exordio, niſi fortè indignatione conſtet, voce utendum ſubmiſſa; ac verecunda. Nec debet Orator, ſimul ac dicturus prodit, perfricare frontem, & in verba ſtatim erumperes Cæteroqui futurum eſt, ferocculum Oratorem jure

omnes

omnes aversentur. Sed oportet ut paululùm cogitatione quasi defixus moretur: Idque tum, quod auditores hæc Oratoris cura delectet, tum ut interea ipse se colligat, & àd dicendum componat. Ità Ulysses apud Nasonem paulisper consistit, oculis in terram defixis, priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat: (a)

. . . . . Oculos paulùm tellure moratos.
Sustulit ad proceres, expectatôque resolvit
Ora sonô, neque abest facundis gratia dictis.

Ab Exordio paulatim insurgit vox ac in narrando quidem, voce utimur aperta, simplicique qualis ferè est in sermone familiari. In Confirmatione, & in argumentatione præsertim, voce utimur acriori. In Peroratione demum, quasi partâ victoriâ, vox solet esse excitatior, ut ità ostendat Orator, se niti bonitate causæ, magnamque fiduciam in auditorum probitate, prudentiaque collocare.

§. III. De monotonia, & cantu.

GRatæ huic varietati opponitur è diametro unus ille, insulsusque vocis tenor; quem Græci *monotoniam* vocant, & qui non modò dicentem enecat, sed etiam audientes exanimat, & unde omnis orationis decor, ac venustas deflorescit:

. . . . Ut citharædus . . . .
Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem,

inquit Horatius.

Huic, quam tantopere commendamus, varietati opponitur etiam cantus, qui nihil aliud est, si quæris, quam clamosa quædam, & uno fermè tenore subsultans nænia. *Qua*

(a) *Metamor lib.* 13.

Qua ratione huic vitio poterit occurri?

R, Huic incommodo remedium adhibebitur, 1. Si pueri rebus humilibus, ac quotidianis æquabiliter, & rotundè pronunciandis assuescant; neque verò statim ad tragicam granditatem procurrant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant, germanum sensum penitus animadvertant. 3. Si intertum vernacula, non illa inflata, tragicaque, sed simplicia, & quotidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis, quæ varios motus, ac vocis inflexiones efflagitent: ut videant, quid submissè, ac leniter, quid festivè, quid atrociter, quid sedate, quid concitatius dicendum sit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quasi tyrocinia posuerint, poterunt citra periculum in rebus grandioribus, tragicisque versari.

Tertia circa vocem lex hæc est, ut ea, pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; sed tamen nec ascendat ad supremum, nec ad extremum descendat. Nam vox si ima sit, vim non habet, si verò nimium acuta sit, contentaque, dilicatas, ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc esse plebeculæ rudioris ingenium, ut vocalissimum quemque, & valentissimum laterious, ità optimum oratorem judicet, nullamque putet egregiam, nisi quæ (a) *pontem indignetur*, actionem, in qua scilicet, & clamosæ fauces, & vox ululans, & rigidi vultûs torvitas, & pedum supplosiones, & brachiorum remigatio & totius corporis dissoluta quædam,

Intem

(a) *Pontem indignatus Araxes Virg.*

intemperansque jactatio, & illa denique infla_
ta rumpantur.

Ciceroni verò longe alia mens erat. Ajebat enim venustissime, clamosas cujusmodi *latratores* veriùs quam oratores, similes esse claudorum, qui cum ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ità illi, in illa (a) Stentorea voce tamquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt, nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quàm bajulus possit dici citharedus.

§. IV. De Gestu.

VOcem subsequi debet Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus sunt accommodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolvisse videmus.

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam, & quasi pronuntiatio corporis; seu mavis cum Quintiliano, *Gestus est totius corpore motus, & con formatio.*

Quid in gestu generatim, & universè cavendum est

R. 1. Nihil in illo sit effeminatum, & molle nihil nimis exquisitum, aut elegans; nihil quod affectatam quamdam, diligentiam, artemque redoleat. Monet enim Fabius actionem non esse deliciis, nimiaque cura molliendam; & comptis illis, delicatisque Oratoribus sæpe numero solet eve-

(a) *Stenor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis adæquabat. Unde ab Homero vocatus vocem æream habens.*

evenire, quod olim Sybaritarum equitatui contigit. Cùm enim gens effeminati, & chorearum ad insaniam avida, suos etiam equos ad numerum, symphoniamque saltare docuisset, eùm deinde ex umbraculis in solem, ac pulverem contra Crotoniatas hostus fuit illis prodeundum, histriones illi equi, turbarum, & martis ignati, motibus compositis, saltibusq; numerosis repente lascivientes, se, & exercitum totum miserè perdiderunt, Ità umbratiles illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque venustuli, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem prodierunt, & se & causas suas in magnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, nè dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamus incidere. Quamquam si in alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rustica quædam simplicitas, quam putidiuscula gestûs, vocis, & habitûs affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur. 1. Ut status corporis sit celsus, & erectus, trunco magis toto, virilique quadam laterum inflexione se se Orator moderetur. 2. Nè in statuæ morem obrigescat, quasi si veru degludisset, ùt faceté ajebat Epictetus, 3. Ne crebris, & incompositis corporis commotionibus vehementiis agitetur, more furendis Sibyllæ:

....Cui pectus anhelum
Et rabie fera corda tument.....

Vitiosum quippe est hoc illuc cursitare, quod

olim

olim exprobratum fuit Domitio Afro, qui *non agere, sed satagere*, non illepidè dicebatur. Et cùm alius quidam non minus actuosus Orator multùm concursâsset in dicendo, facetè rogavit cum adversarius Virginius; *Quot demum passuum millia declamâsset?* Cassius quoque Severus adversùs circumcursitantes hujusmodi Oratores solebat poscere lineam, quæ immodicas illorum excursiones prohiberet.

Quid in capitis, & oris totius conformatione servandum est?

R. Vitiosa est frequentior capitis jactatio, Mænadum instar. de quibus Catullus; carmine de Berecynthia, & Athi: Capita Mænades vi jaciunt hederigeræ, aut instar famosæ illius Messalinæ de qua Tacitus. 11. Annalium: *Ipsa crine fluxo. Thyrsum quatiens, juxtaque Silius, hedera vinctus gerere cothurnos, jacere caput.* Non tamen dedecet aliquando vel annuendo confirmare, vel abnuendo negare: vel capitis in latus inclinatione languorem: & aversione indignationem; aut alio simili motu, dubitationem, & ejusmodi effectus designare. Sed neque capite erimus immobili, rigidoque, quod semibarbarum est; ùt olim Rufus ille Rhetor, de quo ità ità Ausonius Epigrammate 50.

Rhetoris hæc Rufi statua est, si saxea, Rufus
Cur id ait? semper saxeus ipse fuit.

3. Capite utemur non demisso, & obstipo, vel in cervicem reflexo; sed recto, potiùs celsoque: quamquam hic quoque modus servandus est, nè audaciæ, ac arrogantiæ videatur; & capitis demissio potest aliquando tristitiam, luctū,

mæro

merorem, pœnitentiam, & iræ divinæ placandæ studium perbellè significare.

Sed in ore, vultuque, & oculis sunt indices. Quapropter pro rerum natura, vultum indue modò hilarem; modò mœstum, nunc blandum, nunc minacem. Ità Horatius;

Tristia mœstum
Vultum verba decent: iratum plena minarum;
Ludentem lasciva; severum seria dictu.

Frons exporrecta, diffusaque hilaritatis indicium est: contra verò severitas indicatur fronte corrugata, caperataque, & supericiliis vel contractis, vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Pisonem: *Altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio respondit* ..... & pro Sextio: *Tanta erat gravitas in oculo, tantæ frontis contractio, ut illo supercilio, tanquam Rhadamantus ille niti videretur*: Hinc etiam Petronius Arbiter:

Quid me spectatis constricta fronte, Catones?

Et post illum Martialis lib. 1.

Contigeris nostros, Cæsar, si fortè libellos,
Terrarum dominum pone supercilium.

Orantem, & aliquid à Deo poscentem indicant oculi in cœlum sublati, ut res ipsa satis loquitur. Unde Cassandra:

Ad Cœlum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere aversantis est, vel fastidientis, vel negantis Sic misera Didonis umbra, conspecto apud inferos Ænea.

Illa solô fixos oculos aversa tenebat.

Oculi clausi meditantem, & cogitantem, animum produnt. Oculos in unum locum defixos

Dum

habent, qui præ admiratione stupent. Unde Æn. 2
Dum stupet obtutuque hæret defixus in uno.
Præterea demissi oculi modestiam, pudoremque significant. Sic Andromache Æn. 3.
Dejecit vultum, & demissa voce locuta est.
Quid in Brachii moderatione servandum?
R. Brachia nec deorsum incomposita pendeant, nec immodicè projiciantur, nisi in affectu vehementiori. Brachium extensum, ac porrectum, potentiam, auctoritatem, & robur arguit: Contrà verô continere, ac cohibere brachium, est pudoris, ac verecundiæ. Unde Tullius pro Cœlio: *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium togâ constitutis, ut exercitatione, ludoque campestri tunicati (a) uterentur.*
Quid circa manus, digitosque præcipitur?
R. *Manus, sinè quibus trunca esset actio, ac debilis, vix dici potest, quot motus habeant*, inquit Fabius . . *Jam cæteræ partes loquentem adjuvant: hæ, propè est, aut dicam ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? abominamur! timemus! interrogamus? negamus? Gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus?* Circa manus autem certæ quædam sunt, ac definitæ leges, quas sequi oportebit.
1 Manus in Exordio non solet extendi. Ast ubi paulùm effervescere cœpit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.
2. Pectori manus admovetur, cùm de seipso quis

(a) Allii legunt uteremur.

quis loquitur; at cùm alloqitur alium, ad illum, extenditur.

3. *Manus sinistra nunquam sola gestum facis*, inquit Fabius: *dextræ se frequenter accommodat*: sive in digitos argumenta digerimus, causamque, ut olim Hortensius consueverat, partimur in digitis (quem morem hodieque nonnulli non infeliciter. imitantur) sive adversas palmas, quasi repellendo, & repudiando objicimus.

4. Solœcismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus, ut Rhetor ille, qui cœlum appellans, tellurem intuebatur, gestuq; monstrabat.

5. Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis, junctisque. Confirmamus manibus pronis, gravi quodam, & decenti motu depressis.

6. Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis Quæstionibus *Hortensius autem vehementer admirans quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpè tolleret*. Et ad Cæsarem, Epistolarum libro septimô. *Sustulimus manus ego, & Balbus*. Huc etiam pertinet illud Catulli, Carmine 53.

Admirans ait hæc, manusque tollens:
Dii magni, (a) Salapusium disertum.

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, Indicimusq; silentium. Hinc Persius in Satyris:
Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ
Majestate manûs . . .

Lucanus etiam Librô primô de Cæsare. Tu-

(a) *Salapusius nomen compositum ex sale, & pusus sive pusio, dicas pusio plenus salis, & facetiarum quod de Calvo dictum ob pusillam staturam.*

. . . . Tumultum . . . . .
Composuit vultu, dextráque silentia jussit.

8. Manus ori admota tacentis, & silentium suadentis habitus est, *Digito compesce labellum* inquit Juvenalis; quo etiam gestu simulacrum Harpocratis effingebant Ægyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodieque nonnulli solent. Sunt etiam qui aut frontem fricent, aut lacunar intueantur, sed hæc vitiosa sunt. Vitiosum est quoque manus vel supra caput attollere, vel infra pectus demittere; præterquam in summis affectibus. (cum est.

10. Pectus ferire, aut femor, propè sceni-

11. Manus optime à sinistro incipit latere, dextroque deponitur.

12. Hoc esse cavendum, ait Cicero, ne nimiæ sint digitorum argutiæ, neve immodica sit illorum gesticulatio, quo vitio laboravit summus Orator Hortensius. *Cum enim* inquit Agellius, *manus ejus, inter agendum, essent argutæ admodum & gestuosæ, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est; multoq; in eum quasi in histrionem in ipsis causis, atque judiciis aiacta sunt.*

Has autem omnes, quas hactenus diximus, Oratoris virtutes, cura, & labore comparari posse liquet mirabili Demosthenis exemplo, qui cúm (a) primam artis suæ litteram dicere nequiret, studio, & exercitationes perfecit, ut planissime diceret, & balbutiem, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem voci, ad fluctus maris declamando, illiusque fremitus voce vincendo,

(a) *Litterram R.*

cendo, sustulit; angustias spiritûs locorum inter declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi reliquimus: cui scilicet plus multo quam præceptis esse tribuendum existimavimus.

Finis Libri Quinti.

INDEX
CAPITUM
Elementa Rhetoricæ.

ten-

LIBER I.
De Elocutione.

CAP.

LIBER II.

De Inventione;

LIBER III.
De Dispositione.

CAP.

L I B E R III.

De Dispositione.

CAP.

LIBER IV.

De Diversis Orationum generibus.

LIBER V.

De Pronunciatione

FINIS.

